

NOWA KODYFIKACJA PRAWA KARNEGO

ACTA UNIVERSITATIS WRATISLAVIENSIS No 4175

NOWA KODYFIKACJA PRAWA KARNEGO

Tom/Volume LXV

Redakcja
Barbara Stańdo-Kawecka
Adam Kwieciński
Tomasz Kalisz

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego

Komitet Redakcyjny/Editorial Board

prof. dr hab. Marek Bojarski (Polska), prof. Andrij Bojko (Ukraina),
prof. Philippe Bonfils (Francja), prof. Jurg Gerber (USA),
prof. dr hab. Jacek Giezek (Polska), prof. dr Otto Lagodny (Austria),
prof. dr Ingrid Mitgutsch (Austria), prof. dr Ineke Regina Pruin (Niemcy),
prof. dr Gintautas Sakalauskas (Litwa), prof. dr hab. Zofia Sienkiewicz (Polska),
prof. dr hab. Jerzy Skorupka (Polska), prof. dr hab. Piotr Stępiak (Polska),
prof. dr hab. Krzysztof Wójtowicz (Polska), prof. dr Inga Žalėnienė (Litwa)

Redaktor naczelny/Editor-in-Chief

Tomasz Kalisz

Sekretarz redakcji/Editorial Secretary

Adam Kwieciński

© Copyright by Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego sp. z o.o.
Wrocław 2023

ISSN 0239-6661 (AUWr)

ISSN 2084-5065 (NKPK)

Wersją pierwotną czasopisma jest wersja drukowana
The printed version of this journal is primary to the online version

Czasopismo w wersji elektronicznej znajduje się na stronie <https://wuwr.pl/nkp/>
The journal is available online on the webpage <https://wuwr.pl/nkp/>

Czasopismo znajduje się w wykazie czasopism punktowanych MNiSW
The journal is listed on the Ministry of Science and Higher Education journals index

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego sp. z o.o.

50-137 Wrocław, pl. Uniwersytecki 15

tel. 71 3752474, e-mail: sekretariat@wuwr.com.pl

Spis treści

B. STAŃDO-KAWECKA, A. KWIECIŃSKI, T. KALISZ, Słowo wstępne	9
BARBARA STAŃDO-KAWECKA, Polityka penitencyjna po 25 latach od uchwalenia kodeksu karnego wykonawczego	11
ALDONA NAWÓJ-ŚLESZYŃSKI, Więzienia w Polsce w okresie pandemii COVID-19. Kształtowanie się niektórych instytucji prawa karnego wykonawczego w latach 2020–2021	31
KAMILA MROZEK, Zmiany w systemie dozoru elektronicznego uchwalone w 2022 roku	69
TOMASZ KALISZ, Kodeks karny wykonawczy. Język kodeksu, sposób uregulowania oraz odesłania pozaprawne	83
ADAM KWIECIŃSKI, Pozakodeksowe odstępstwa od zasady ciągłości wykonania kary. Konieczne uzupełnienie czy rozbitcie spójności regulacji? Uwagi na tle art. 73a ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii	103
SZYMON TARAPATA, Praktyczne stosowanie zasad i dyrektyw wymiaru kary i innych środków przewidzianych w kodeksie karnym w kontekście celów ich wykonywania	121
GRZEGORZ WICIŃSKI, Postępowania związane z wykonywaniem kary ograniczenia wolności — aspekty instytucjonalne	143

Contents

B. STAŃDO-KAWECKA, A. KWIECIŃSKI, T. KALISZ, Foreword	9
BARBARA STAŃDO-KAWECKA, Penitentiary policy after 25 years since the adoption of the Code of the Execution of Penalties	11
ALDONA NAWÓJ-ŚLESZYŃSKI, Prisons in Poland during the COVID-19 pandemic: The development of some institutions of executive criminal law in 2020– 2021	31
KAMILA MROZEK, Amendments to the electronic surveillance system enacted in 2022	69
TOMASZ KALISZ, Executive Penal Code: The language of the Code, the manner of regulation, and extra-legal references	83
ADAM KWIECIŃSKI, Non-code deviations from the principle of continuity of punish- ment execution: Does it supplement or break the consistency of regulations? Remarks regarding Art. 73a of the Act on Counteracting Drug Addiction .	103
SZYMON TARAPATA, Practical application of principals and directives of imposition a penalty and other measures provided in Criminal Code in relation to the purposes of their execution	121
GRZEGORZ WICIŃSKI, Proceedings related to the execution of the penalty of re- striction of liberty — institutional aspects	143

Słowo wstępne

Z inicjatywy Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego Uniwersytetu Jagiellońskiego i Katedry Prawa Karnego Wykonawczego Uniwersytetu Wrocławskiego, w dniu 23 września 2022 roku w gmachu Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego odbyła się konferencja *XXV lat od uchwalenia kodeksu karnego wykonawczego*. Wydarzenie to stało się nie tylko areną do wymiany poglądów naukowych w skomplikowanej przestrzeni karnowykonalnej, ale także okazją do konsolidacji środowiska naukowego zajmującego się tą gałęzią prawa — w ramach konferencji odbył się bowiem I Zjazd Katedr i Zakładów Prawa Karnego Wykonawczego.

W imieniu władz wrocławskiej uczelni licznie zgromadzonych uczestników konferencji przywitał dr hab. Bartłomiej Krzan, prof. UWr. Podkreślając wagę tego rodzaju wydarzeń naukowych, prof. Krzan zwrócił uwagę przybyłych gości na fakt, że konferencja odbywa się w miejscu szczególnie ważnym dla polskiej penitencjarystyki. Patron sali, prof. Witold Świda, wieloletni dyrektor Instytutu Kryminologicznego i rektor wrocławskiej Alma Mater, był przecież jednym z inicjatorów słynnego eksperymentu szczypiornińskiego, proponującego nowatorski sposób traktowania najtrudniejszych skazanych młodocianych. Dodatkowo jego działalność dydaktyczna już w okresie międzywojennym wskazywała na zainteresowanie problematyką wykonywania kar. Po wojnie prof. Świda miał udział w tworzeniu ram instytucjonalnych dla powstania obecnej Katedry Prawa Karnego Wykonawczego na Uniwersytecie Wrocławskim.

Konferencję otworzył wykład inauguracyjny prof. Stefana Leleńca, nestora polskiej penitencjarystyki. Warto podkreślić, że prof. Leleńca w czasie, kiedy powstawał obecnie obowiązujący kodeks karny wykonawczy, był z ramienia Komisji Kodyfikacyjnej wiceprzewodniczącym

zespołu, który przygotowywał jego tekst. Zgromadzeni mieli niezwykłą okazję, aby poznać opinię twórcy kodeksu, zwłaszcza w perspektywie kolejnych zmian, jakie ustawodawca poczynił w obszarze tej ustawy. Ocena zmian, które dokonały się na przestrzeni dwóch dekad obowiązywania kodeksu, była motywem przewodnim wszystkich wystąpień konferencyjnych. Ponieważ ramy czasowe tego rodzaju wydarzeń naukowych są ograniczone, uczestnicy, którzy nie mieli okazji wygłosić referatów, zostali zaproszeni do ich zamieszczenia w trzech specjalnych tomach „Nowej Kodyfikacji Prawa Karnego”. Znalazły się w nich także teksty oparte na treściach wykładów wygłoszonych w dniu 22 września 2022 roku.

W niniejszym tomie znalazło się opracowanie prof. Barbary Stańdo-Kaweckiej z Uniwersytetu Jagiellońskiego, w którym autorka dokonała oceny rodzimej polityki penitencjarnej po 25 latach od uchwalenia kodeksu karnego wykonawczego. Zmiany w prawie karnym wykonawczym, których źródłem była pandemia COVID-19, stały się przedmiotem opracowania prof. Aldony Nawój-Śleszyński z Uniwersytetu Łódzkiego. Z kolei prof. Grzegorz Wiciński, z tej samej uczelni, w swoim artykule podjął problematykę postępowań związanych z wykonywaniem kary ograniczenia wolności w aspekcie instytucjonalnym. Prof. Tomasz Kalisz, reprezentujący wrocławską Alma Mater, zajął się charakterystyką języka przepisów kodeksu karnego wykonawczego i trudnościami w ich wykładni. Prof. Adam Kwieciński zaś, również z Wrocławia, dokonał analizy pozakodeksowych odstępstw od zasady ciągłości wykonania kary. Prof. Szymon Tarapata z Krakowa omówił aspekt praktyczny stosowania zasad i dyrektyw wymiaru kar w kontekście celów ich wykonywania. Tom zamyka opracowanie dr Kamili Mrozek z Katedry Prawa Karnego Wykonawczego UW, w którym autorka opisuje najważniejsze zmiany, jakie zaszły w regulacji dozoru elektronicznego w 2022 roku.

Redaktorzy tomu
prof. dr hab. Barbara Stańdo-Kawecka
dr hab. Adam Kwieciński, prof. UW
dr hab. Tomasz Kalisz, prof. UW

Polityka penitencyjarna po 25 latach od uchwalenia kodeksu karnego wykonawczego

BARBARA STAŃDO-KAWECKA

ORCID: 0000-0002-7296-1260

Zakład Prawa Karnego Wykonawczego

Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego

Abstrakt

Problematyka artykułu koncentruje się wokół podstawowych założeń polskiej polityki penitencyjnej odzwierciedlonych w pierwotnej wersji kodeksu karnego wykonawczego z 1997 roku oraz w nowelizującej go ustawie z 2022 roku. Fundamentalne dla polityki penitencyjnej w świetle przepisów kodeksu z 1997 roku były zasady: humanitaryzmu, poszanowania godności ludzkiej skazanych i podmiotowego traktowania. Ostatnie zmiany wprowadzone na mocy ustawy z 5 sierpnia 2022 roku sugerują powrót do koncepcji „wychowania skazanych przez dyscyplinę”. Była ona popularna w trakcie obowiązywania poprzedniej kodyfikacji karnej z 1969 roku i polegała na stosowaniu zaostrzonych rygorów wykonywania kary pozbawienia wolności wobec sprawców uznanych przez ówczesne władze za szczególnie niebezpiecznych dla państwa. Strategia odstraszenia od przestępczości przez surowe kary wykonywane w surowych warunkach nie znajduje jednak potwierdzenia w badaniach naukowych i nie może być podstawą humanitarnej i racjonalnej polityki penitencyjnej.

Słowa kluczowe: więzień, kara pozbawienia wolności, polityka kryminalna, racjonalna polityka penitencyjarna

1. Polityka penitencjarna — wyjaśnienia terminologiczne

Upływ ćwierćwiecza od uchwalenia ustawy z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 90, poz. 557; dalej: k.k.w.) skłania do refleksji nad aktualnością założeń polityki penitencjarnej leżących u podstaw tego kodeksu. Rozważania na ten temat wymagają jednak najpierw sprecyzowania pojęcia „polityka penitencjarna”, bezpośrednio związanego z „prawem penitencjarnym”. Obydwa te terminy od wielu lat są powszechnie używane w polskiej literaturze naukowej, o czym świadczą tytuły podręczników do nauki prawa i polityki penitencjarnej¹ oraz innych pozycji książkowych². Nie wdając się w rozległe spory terminologiczne, dla jasności wyводу należy jednak zaznaczyć, że zakres przedmiotowy prawa penitencjarnego w ostatnich dekadach uległ istotnemu ograniczeniu.

W okresie obowiązywania kodyfikacji karnej z 1969 roku można było zauważyć tendencję do szerokiego ujmowania prawa penitencjarnego jako zbioru norm regulujących wykonanie kar i innych środków penalnych, które stwarzały możliwość resocjalizacyjnego oddziaływania wobec sprawców przestępstw i wykroczeń. W taki sposób prawo penitencjarne określał Jerzy Śliwowski, pisząc, że jest to całokształt norm regulujących proces wykonania kary pozbawienia wolności i innych środków polegających na pozbawieniu oraz ograniczeniu wolności³. Z tą definicją zgodzali się Stanisław Walczak i Aleksander Tobis. Pierwszy z nich za prawo penitencjarne uznawał całokształt norm prawnych regulujących postępowanie ze skazanymi w czasie odbywania przez nich kary oraz stosowania środków karnych skutkujących pozbawieniem lub ograniczeniem wolności. Podkreślał przy tym, że istotą prawa penitencjarnego było to, iż miało ono służyć osiągnięciu wobec sprawcy celów resocjalizacyjnych⁴. Także według Aleksandra Tobisa prawo penitencjarne stanowiło zespół norm regulujących wykonanie kar i środków przewidzianych przez ustawę,

¹ J. Śliwowski, *Prawo i polityka penitencjarna*, Toruń 1978; A. Tobis, *Prawo penitencjarne i polityka penitencjarna*, Poznań 1978.

² S. Walczak, *Prawo penitencjarne. Zarys systemu*, Warszawa 1972; S. Walczak, *Postępowanie ze skazanymi w polskim systemie penitencjarnym. Zarys polityki penitencjarnej*, Warszawa 1992; T. Szymanowski, *Prawo karne wykonawcze z elementami polityki karnej i penitencjarnej*, Warszawa 2017.

³ J. Śliwowski, *Prawo i polityka...*, s. 4.

⁴ S. Walczak, *Postępowanie ze skazanymi...*, s. 14–15.

pozbawiających skazanego wolności osobistej lub ograniczających jego wolność w pewnym czasie i umożliwiających resocjalizacyjne oddziaływanie na niego⁵. Takie definiowanie prawa penitencyjnego sprawiło, że zaliczano do niego normy dotyczące wykonania: kary pozbawienia wolności, warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności, warunkowego przedterminowego zwolnienia, kary ograniczenia wolności, środków postpenalnych przewidzianych dla recydywistów (ośrodka przystosowania społecznego i nadzoru ochronnego), niektórych środków wychowawczo-poprawczych stosowanych wobec nieletnich, aresztu w sprawach o wykroczenia i aresztu wojskowego oraz tymczasowego aresztowania jako instytucji o charakterze quasi-penitencyjnym⁶.

Obecnie prawo penitencyjne rozumiane jest jako zbiór norm regulujących wykonanie kar i innych środków penalnych skutkujących pozbawieniem wolności w związku z popełnionym przestępstwem lub wykroczeniem oraz toczącym się postępowaniem karnym. Za decydujące kryterium wydzielenia prawa penitencyjnego z prawa karnego wykonawczego uznaje się zatem nie resocjalizacyjne cele poszczególnych kar i innych środków penalnych, ale ich izolacyjny charakter. Przedmiotem regulacji tak definiowanego prawa penitencyjnego jest wykonanie kary pozbawienia wolności, zastępczej kary pozbawienia wolności, kary aresztu, zastępczej kary aresztu, aresztu wojskowego, kary porządkowej, środka przymusu skutkującego pozbawieniem wolności oraz tymczasowego aresztowania⁷.

Polityka penitencyjna jest częścią polityki kryminalnej. Ta ostatnia w polskiej literaturze naukowej określana jest jako systemowe, wielopłaszczyznowe działania podejmowane przez organy władzy publicznej zmierzające do eliminowania przestępstw i zapobiegania im⁸. Wielopłaszczyznowość działań z zakresu polityki kryminalnej jest wynikiem podejmowania ich na różnych etapach: legislacyjnym prawa karnego, ścigania przestępstw i sędziowskiego wymiaru kary oraz wykonywania orzeczonych kar. Podobnie jak inne polityki publiczne, polityka kry-

⁵ A. Tobis, *Prawo penitencyjne...*, s. 13.

⁶ *Ibidem*, s. 13–14; S. Lelental, *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 1990, s. 14–15.

⁷ T. Szymanowski, *Prawo karne wykonawcze...*, s. 21–22.

⁸ L. Lernell, *Współczesne zagadnienia polityki kryminalnej. Problemy kryminologiczne i penologiczne*, Warszawa 1978, s. 19.

minalna powinna być planowana, co zdaniem Leszka Lernella oznacza „dokładne wytyczenie celów, które mamy na widoku, zbadanie aktualnej sytuacji pod kątem widzenia stopnia odchylenia istniejących warunków od wyznaczonych celów oraz wypracowanie ogólnej strategii działania z uwzględnieniem będących do dyspozycji zasobów ludzkich i finansowych”⁹.

Polityka kryminalna nie oznacza wyłącznie działania różnych organów zmierzającego do eliminowania przestępczości i zapobiegania jej. Jest także nauką zajmującą się badaniem programu działań zorientowanych na osiągnięcie tychże celów oraz formułowaniem propozycji zmian w odniesieniu do ich kierunku, metod i stosowanych środków¹⁰. Przy planowaniu polityki kryminalnej nie można poprzestać na ocenie przydatności danego działania jako narzędzia do realizacji wyznaczonego celu, ale należy ponadto starannie rozważyć możliwe skutki uboczne programowanych działań¹¹. Niewątpliwie pomocna jest tutaj nauka polityki kryminalnej.

W naukach penalnych i pracach ustawodawczych często zwraca się uwagę na potrzebę prowadzenia racjonalnej polityki kryminalnej¹². Za Leszkiem Lernellem można przyjąć, że racjonalna jest taka polityka kryminalna, która „zmierza do wytyczonego celu za pośrednictwem odpowiednio dobranych środków, na podstawie naukowo wypracowanego programu działania”¹³. Odpowiedni dobór środków oznacza posługiwanie się środkami skutecznymi i wydajnymi ekonomicznie, pozwalającymi na osiągnięcie zakładanych celów jak najmniejszym kosztem, przy czym istotne są nie tylko nakłady finansowe lub kadrowe, ale także koszty społeczne. Do tych ostatnich należą ujemne skutki przestępczości dla ofiar, sprawców, ich rodzin i całego społeczeństwa¹⁴. Racjonalna polityka kryminalna, jak pisał Tomasz Kaczmarek, jest uwarunkowana „szeroko

⁹ *Ibidem*, s. 48.

¹⁰ *Ibidem*, s. 19.

¹¹ *Ibidem*, s. 48–49.

¹² J. Błachut, *Kryminologia a polityka kryminalna*, [w:] *Po co nam kryminologia? Księga jubileuszowa Profesor Ireny Rzeplińskiej*, red. W. Klaus et al., Warszawa 2019, s. 52.

¹³ L. Lernell, *Współczesne zagadnienia...*, s. 50–51.

¹⁴ *Ibidem*, s. 51.

rozumianym poznaniem rzeczywistości”¹⁵. Jest ona zgodna z aktualnym stanem wiedzy na temat możliwości realizacji określonych celów przy pomocy proponowanych środków i „ma być wytrawiona z pierwiastków magicznych”¹⁶. Tak jak inne polityki publiczne, polityka kryminalna opiera się na określonym systemie wartości, podlega ocenie aksjologicznej i poza kwestiami kosztów i skuteczności działania musi uwzględniać standardy etyczne¹⁷.

Polityka penitencyjarna jest jednym z elementów polityki kryminalnej, obejmującej między innymi politykę wykonania kar. Zakres znaczeniowy terminu „polityka penitencyjarna” uwarunkowany jest sposobem definiowania prawa penitencyjarnego¹⁸. Przy wskazanym wcześniej szerokim rozumieniu prawa penitencyjarnego politykę penitencyjarną określano jako „program działania organów państwa dotyczący postępowania ze skazanymi mającego na celu ich resocjalizację w warunkach izolacji w instytucjach penitencyjnych oraz w warunkach wolności dozorowanej”¹⁹. Z uwagi na aktualną tendencję do węższego ujmowania prawa penitencyjarnego, za politykę penitencyjarną należy uznać program działania organów władzy publicznej zmierzający do realizacji celów wykonywania kary pozbawienia wolności oraz innych środków izolacji wykonywanych w zakładach karnych i aresztach śledczych²⁰. Racjonalna polityka penitencyjarna, podobnie jak znacznie od niej szersza zakresowo polityka kryminalna, powinna realizować program działania ukierunkowany na osiągnięcie zakładanych celów, zgodny z przyjętym systemem aksjologicznym oraz aktualnym stanem wiedzy.

¹⁵ T. Kaczmarek, *Patologia społeczna a polityka kryminalna*, „Palestra” 31, 1987, nr 6, s. 30.

¹⁶ *Ibidem*, s. 29.

¹⁷ L. Lernell, *Współczesne zagadnienia...*, s. 54.

¹⁸ A. Krukowski, *Resocjalizacja przestępców*, [w:] *Kryminologia*, red. W. Świada, Warszawa 1977, s. 411–412.

¹⁹ S. Walczak, *Postępowanie ze skazanymi...*, s. 15.

²⁰ Podobnie określał politykę penitencyjarną Teodor Szymanowski, który jednak zaliczał do niej ponadto program działania zmierzający do realizacji celów wykonywania środków izolacyjnych w zakładach zabezpieczających. T. Szymanowski, *Prawo karne wykonawcze...*, s. 22–23.

2. Założenia polityki penitencjarnej w kodeksie karnym wykonawczym z 1997 roku

Transformacja ustrojowa z przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku przyniosła z sobą radykalną zmianę podejścia do karania i wykonywania kar, która znalazła wyraz w kodyfikacji karnej z 1997 roku. Uchwalony wówczas kodeks karny wykonawczy był wynikiem wieloletnich prac zespołu złożonego z wybitnych przedstawicieli nauki oraz praktyków mających obszerną wiedzę z zakresu wykonywania kar i innych środków penalnych. Wśród naukowców wchodzących w skład Zespołu Prawa Karnego Wykonawczego funkcjonującego w ramach powołanej w 1987 roku Komisji do Spraw Reformy Prawa Karnego byli między innymi profesorowie: Teodor Szymanowski, Stefan Leleńtal, Zbigniew Hołda, Jerzy Jasiński, Zofia Ostrianska, Stanisław Paweła, Andrzej Rzepliński, Zofia Świda i Stanisław Walczak²¹. Podstawowe założenia polityki penitencjarnej odzwierciedlone w przepisach tego kodeksu zostały wypracowane w toku ożywionych sporów o właściwy model wykonywania kary pozbawienia wolności. Debaty poświęcone tej problematyce prowadzone w literaturze naukowej i w Zespole Prawa Karnego Wykonawczego uwzględniały wcześniejsze doświadczenia polskiego systemu penitencjarnego oraz ówczesne światowe tendencje w zakresie wykonywania kar.

Charakter sporów wokół modelu wykonywania kary pozbawienia wolności w projekcie kodeksu karnego wykonawczego wyznaczony był upadkiem socjalistycznego państwa oraz transformacją polityczną, gospodarczą i społeczną. Nie można także zapominać, że prace nad tym projektem przypadały na okres powszechnego rozczarowania ideologią resocjalizacji. W międzynarodowych dyskusjach penologicznych odwoływano się wówczas do uproszczonej formuły *nothing works* („nic nie działa”), która wskazywała na nieskuteczność programów resocjalizacyjnych realizowanych wobec skazanych w zakładach karnych i w warunkach wolnościowych²². Bez wątpienia echa tych dyskusji przenikały

²¹ S. Leleńtal, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2020, s. XI.

²² A. Marek, *Funkcje kary pozbawienia wolności na tle zmian polityki kryminalnej*, [w:] *X lat obowiązywania kodeksu karnego wykonawczego*, red. S. Leleńtal, G.B. Szczygieł, Białystok 2009, s. 68–70; B. Stańdo-Kawecka, *O znaczeniu korekcyjnego wymiaru*

także do Polski i wpływały na kierunki proponowanych reform polityki penitencyjnej, skłaniając ich autorów do odchodzenia od idei przymusowej resocjalizacji osób pozbawionych wolności.

Uchwalony w 1997 roku kodeks karny wykonawczy zawierał niewiele rozwiązań przejętych z wcześniejszego kodeksu z 1969 roku. Nie oznaczało to jednak, że Zespół Prawa Karnego Wykonawczego nie korzystał z orzecznictwa oraz doświadczeń legislacyjnych i praktyki wykonywania kar pod rządami kodyfikacji karnej z 1969 roku. Jak podkreślał Teodor Szymanowski, było wprost przeciwnie, ponieważ do wcześniejszych doświadczeń sięgano szeroko, między innymi po to, aby „uniknąć niedostatków i uchybień dawnego prawa”²³. Twórcy tego projektu w wielu kwestiach dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności mogli także korzystać z pozytywnych doświadczeń polskiego więziennictwa, które związane były z badaniami osobopoznawczymi i klasyfikacją skazanych, różnicowaniem typów zakładów karnych czy rozwojem więzień specjalnych dla skazanych uzależnionych i cierpiących na zaburzenia psychiczne²⁴. Na ostateczny kształt rozwiązań przyjętych w kodeksie karnym wykonawczym z 1997 roku w dużym stopniu wpłynęły międzynarodowe standardy poszanowania praw człowieka i wykonywania kar wyrażone w dokumentach Organizacji Narodów Zjednoczonych i Rady Europy. Na pierwszej stronie uzasadnienia do rządowego projektu kodeksu karnego wykonawczego stwierdzono na przykład, że:

źródłem inspiracji dla ustawodawstwa karnow wykonawczego są wartości ogólnoludzkie powszechnie przyjmowane w cywilizowanym świecie, które odnajduje się w koncepcji praw człowieka, odzwierciedlonych zwłaszcza w takich dokumentach międzynarodowych, jak: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Międzynarodowe

sprawiedliwości karnej — uwagi w kontekście nowej penologii i paradygmatu ryzyka, [w:] *Po co nam kryminologia...*, s. 86–91.

²³ T. Szymanowski, *Nowy kodeks karny wykonawczy*, [w:] *Przemiany polskiego prawa karnego w latach 1986–2016. Księga Jubileuszowa dedykowana Teodorowi Szymanowskiemu*, red. A. Korwin-Szymanowska, Warszawa 2018, s. 27 (tekst pierwotnie opublikowany w „Państwo i Prawo” 1998, nr 9–10).

²⁴ Por. J. Górski, *Rozwój badań osobopoznawczych*, [w:] *Rozwój penitencjarystyki w PRL. Wybrane problemy*, red. P. Wierzbicki, Warszawa 1988, s. 314–321; A. Kwieciński, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym*, Warszawa 2017, s. 13–54 oraz cytowana tam literatura.

dowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Reguły Minimum, Europejskie Reguły Penitencjarne²⁵.

Pracom nad projektem kodeksu karnego wykonawczego z 1997 roku towarzyszyło przekonanie członków Zespołu Prawa Karnego Wykonawczego, że racjonalna polityka penitencjarna musi być powiązana z racjonalną polityką legislacyjną prawa karnego oraz polityką ścigania i sędziowskiego wymiaru kary. Przemawiały za tym doświadczenia z wykonywania kary pozbawienia wolności w przeludnionych i represyjnych więzieniach PRL-u, w których rozwijała się brutalna podkultura więzienne, a utrzymanie porządku opierało się na stosowaniu wobec skazanych surowych rygorów wykonywania kary pozbawienia wolności, a także dotkliwych kar dyscyplinarnych²⁶. Nie pozostawiały one wątpliwości co do tego, że racjonalna polityka penitencjarna wymaga zmniejszenia rozmiarów populacji więziennej. Już w połowie lat osiemdziesiątych XX wieku w dyskusjach na temat reformy polskiego więziennictwa pojawiały się twierdzenia, że oparcie polityki karnej na zasadzie stosowania kary pozbawienia wolności jako *ultima ratio* pozwoli na ograniczenie liczby tymczasowo aresztowanych i skazanych w jednostkach penitencjarnych do 20 tysięcy osób²⁷. Po znaczącym spadku liczby uwięzionych na początku transformacji ustrojowej do około 40 tysięcy osób pod koniec 1989 roku w literaturze penitencjarnej dominowała opinia, że jest to zmiana względnie trwała, wynikająca z „pewnej reorientacji polityki karnej sądów, które uwolnione od presji politycznych orzekają kary według swego uznania”²⁸.

²⁵ Uzasadnienie rządowego projektu nowego kodeksu karnego wykonawczego, [w:] *Nowe kodeksy karne — z 1997 r. z uzasadnieniami*, red. I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak, Warszawa 1997, s. 525.

²⁶ P. Moczydłowski, *Drugie życie więzienia*, Warszawa 1991; P. Moczydłowski, *Przeludnienie więzień. O konsekwencjach populizmu penalnego i ideologizacji polityki kryminalnej w Polsce dla więziennictwa*, [w:] *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy*, red. B. Stańdo-Kawecka, K. Krajewski, Warszawa 2011, s. 457–460.

²⁷ M. Porowski, A. Rzepliński, *O granicach reformy więziennictwa*, [w:] *Spory wokół reformy więziennictwa*, red. S. Walczak, Warszawa 1985, s. 17.

²⁸ Ministerstwo Sprawiedliwości, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, *Przemiany systemu penitencjarnego w Polsce (Fakty i próba oceny)*, oprac. T. Szymanowski, Warszawa 1994, s. 25.

W przepisach kodeksu karnego wykonawczego z 1997 roku można dostrzec wizję polityki penitencyjnej, która łączy racjonalność działania z jasno określonym systemem aksjologicznym. Zasadniczym wyborem aksjologicznym, na którym oparto całą uchwaloną wówczas kodyfikację karną, było podmiotowe i osobowe traktowanie sprawców przestępstw²⁹. Konsekwencją tego wyboru były podstawowe zasady polityki penitencyjnej: humanitaryzmu, poszanowania godności ludzkiej skazanego i upodmiotowienia go w procesie wykonywania kar i innych środków penalnych. Zostały one wyrażone wprost w art. 4 § 1 oraz art. 5 § 1 k.k.w. Pierwszy z tych przepisów stanowił, że kary i inne środki penalne wykonuje się w sposób humanitarny, z poszanowaniem godności ludzkiej skazanego, natomiast drugi przewidywał, że skazany jest podmiotem praw i obowiązków określonych w tym kodeksie. W przypadku skazanych odbywających karę pozbawienia wolności przekonanie o potrzebie poszanowania ich godności oraz traktowania ich podmiotowo znalazło także odzwierciedlenie w przepisach określających cele wykonywania kary pozbawienia wolności w sposób zdecydowanie odmienny od przyjętego w poprzednim kodeksie z roku 1969.

Zgodnie z art. 37 § 1 k.k.w. z 1969 roku wykonywanie kary pozbawienia wolności miało na celu kształtowanie społecznie pożądanego postawy skazanego, a zwłaszcza powinno wdrożyć go do społecznie użytecznej pracy oraz przestrzegania porządku prawnego i tym samym przeciwdziałać powrotowi do przestępstwa. Dla osiągnięcia tego celu ustawodawca przewidywał prowadzenie działalności resocjalizacyjnej, polegającej na poddaniu skazanego dyscyplinie i porządkowi w odpowiednim zakładzie oraz na oddziaływaniu na niego, zwłaszcza przez pracę, naukę i zajęcia kulturalno-oświatowe. W opinii komentatorów przepisy art. 37 k.k.w. z 1969 roku wysławiały fundamentalną dla prawa karnego wykonawczego zasadę resocjalizacji rozumianej jako działalność zmierzająca do zmiany osobowości jednostki, aby była ona zdolna do poprawnego funkcjonowania w społeczeństwie³⁰. Skazany w świetle przywołanych przepisów kodeksu

²⁹ T. Szymanowski, *Godność sprawcy przestępstwa w nowym prawie karnym (Projekty k.k., k.p.k. i k.k.w. z 1995 r.)*, [w:] *Przemiany polskiego prawa...*, s. 21–26 (tekst pierwotnie opublikowany w „Państwo i Prawo” 1995, nr 10).

³⁰ S. Paweła, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Białystok 1994, s. 14.

karnego wykonawczego z 1969 roku był w procesie resocjalizacji przedmiotem oddziaływań ze strony funkcjonariuszy i pracowników zakładów karnych. Taka koncepcja resocjalizacji skazanych w jednostkach penitencjarnych spotkała się w polskiej literaturze naukowej ze sprzeciwem na długo przed uchwaleniem kodeksu karnego wykonawczego z 1997 roku.

Propozycje rezygnacji z przymusowej resocjalizacji skazanych odbywających karę pozbawienia wolności oraz zapewnienia im podmiotowego traktowania w zakładach karnych były dyskutowane już w połowie lat osiemdziesiątych XX wieku³¹. Michał Porowski i Andrzej Rzepliński wskazywali wówczas na potrzebę odrzucenia polityki penitencjarnej traktującej więźnia jak przedmiot manipulacji i modelowania na rzecz respektowania jego godności w następstwie uznania jego podmiotowości³². W konsekwencji takiego stanowiska opowiadali się za ujmowaniem resocjalizacji w kategoriach prawa skazanego, a nie narzuconego z zewnątrz obowiązku³³. Konieczność oparcia nowego kodeksu karnego wykonawczego na zasadach poszanowania godności ludzkiej skazanych oraz ich podmiotowości podkreślał także Zbigniew Hołda, zwracając uwagę na to, że podmiotowe traktowanie więźnia wymaga precyzyjnego uregulowania jego statusu prawnego, poszerzenia jego praw jako użytkownika zakładu karnego i odrzucenia przymusowej resocjalizacji, niemożliwej do pogodzenia z poszanowaniem godności człowieka³⁴.

Wskazywane przez wymienionych autorów kierunki reform więziennictwa zostały uwzględnione w kodeksie karnym wykonawczym z 1997 roku. Po jego wejściu w życie nastąpiło umocnienie pozycji skazanego na skutek uregulowania jego praw i obowiązków w relacji do organów wykonujących orzeczenie oraz zapewnienia mu gwarancji przestrzegania przysługujących mu praw. W dużym stopniu ograniczono przymus

³¹ M. Porowski, A. Rzepliński, *O granicach reformy...*, s. 1–46; por. M. Porowski, A. Rzepliński, *Granice reformy więziennictwa*, „Archiwum Kryminologii” 13, 1986, s. 141–172.

³² M. Porowski, A. Rzepliński, *O granicach reformy...*, s. 26.

³³ *Ibidem*, s. 16–17.

³⁴ Z. Hołda, *Ochrona godności ludzkiej skazanego w toku odbywania kary pozbawienia wolności*, „Palestra” 32, 1988, nr 7, s. 115–127, <https://tinyurl.com/2uzv8dte> (dostęp: 25.11.2022); Z. Hołda, *Status prawny skazanego odbywającego karę pozbawienia wolności (ze szczególnym uwzględnieniem statusu zakładowego)*, Lublin 1988, s. 213.

resocjalizacji, choć nie wyeliminowano go całkowicie. W przepisach formułujących cel wykonywania kary pozbawienia wolności (art. 67 § 1 k.k.w.) w sposób zamierzony pominięto pojęcie „resocjalizacji” na rzecz terminologii zakładającej skłanianie skazanego do współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanых postaw. Wyrazem daleko idącej rezygnacji z przymusowego oddziaływania resocjalizacyjnego było wprowadzenie trzech systemów wykonywania kary pozbawienia wolności: programowanego oddziaływania, terapeutycznego i zwykłego. Dorośli skazani niespełniający przesłanek skierowania do systemu terapeutycznego uzyskali możliwość wyboru pomiędzy odbywaniem kary w systemach zwykłym i programowanego oddziaływania, a w razie wyboru tego ostatniego mogli współuczestniczyć w tworzeniu programu oddziaływania. W rezultacie tych rozwiązań nastąpiło upodmiotowienie skazanych przez „oddanie wielu ważnych decyzji w ich ręce”³⁵.

Ustawodawca przewidział jednak pewne odstępstwa od działania mającego skłonić skazanego odbywającego karę pozbawienia wolności do współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanых postaw na rzecz obowiązkowych oddziaływań resocjalizacyjnych i terapeutycznych. W odniesieniu do skazanych młodocianych niewymagających skierowania do systemu terapeutycznego w kodeksie karnym wykonawczym z 1997 roku przyjęto, że zasadniczo będą oni odbywać karę w systemie programowanego oddziaływania niezależnie od ich zgody (art. 95 § 1 k.k.w.). W pierwotnym brzmieniu art. 117 k.k.w., wielokrotnie zmienianego na mocy późniejszych nowelizacji, przymus resocjalizacji został utrzymany w przypadku leczenia lub rehabilitacji skazanych uzależnionych od alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych. Trudno także nie zauważyć braku konsekwencji ustawodawcy, który opowiadając się zasadniczo za dobrowolnym udziałem w oddziaływaniach resocjalizacyjnych, jednocześnie przewidział dokonywanie ocen okresowych postępów w resocjalizacji wszystkich skazanych (art. 76 § 1 k.k.w.)³⁶.

³⁵ T. Szymanowski, *Godność sprawcy...*, s. 26.

³⁶ Szerzej zob. B. Stańdo-Kawecka, *Zasada podmiotowego traktowania skazanych w kodeksie karnym wykonawczym z 1997 roku*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 54, 2019, s. 255–256.

W polityce penitencjarnej odzwierciedlonej w przepisach kodeksu karnego wykonawczego z 1997 roku duże znaczenie przypisywano przygotowaniu skazanych do zwolnienia z zakładu karnego. Twórcy tego kodeksu, jak wynika z uzasadnienia jego projektu, byli przekonani, że przygotowanie do zwolnienia może wywierać istotny wpływ na efekty wykonywania kary, zwiększając lub unicestwiając pozytywne zmiany osób pozbawionych wolności osiągnięte w trakcie ich pobytu w jednostce penitencjarnej³⁷. Z tego powodu w kodeksie przewidziano możliwość wyodrębnienia okresu do sześciu miesięcy przed przewidywanym warunkowym zwolnieniem lub wykonaniem kary w całości jako niezbędnego do przygotowania skazanego do życia w warunkach wolnościowych (art. 164 k.k.w.)³⁸. Warunkowe przedterminowe zwolnienie skazanego z części kary pozbawienia wolności wbrew opinii Zespołu Prawa Karnego Wykonawczego pozostało w kodyfikacji karnej z 1997 roku instytucją „przepełowioną”, to jest uregulowaną częściowo w kodeksie karnym, a częściowo w kodeksie karnym wykonawczym. Dla członków zespołu pracującego nad tym drugim kodeksem było ono jednym z najważniejszych środków polegających na poddaniu skazanego próbie w celu dania mu „szansy wyjścia na wolność i jednoczesnego sprawdzenia czy — mimo wcześniejszego zwolnienia — będzie można uznać karę za zakończoną”³⁹. Sprawne i skuteczne przygotowanie skazanego do zwolnienia oraz wykonywanie warunkowego przedterminowego zwolnienia wymagało włączenia do wykonywania kary pozbawienia wolności kuratorów sądowych. Autonomiczna kuratorska służba sądowa dysponująca odpowiednią liczbą etatów uznawana była za jeden z warunków realizacji indywidualnoprewencyjnego celu wykonywania kary pozbawienia wolności⁴⁰.

³⁷ *Uzasadnienie rządowego projektu...*, s. 560

³⁸ Szerzej zob. A. Kwieciński, *Instytucja odroczonego warunkowego zwolnienia (art. 164 § 2 k.k.w.) w procesie społecznej readaptacji skazanych*, „Probacja” 2014, nr 1, s. 23–24; W. Kuźmicki, *Przygotowanie do zwolnienia z zakładu karnego na podstawie art. 164 kodeksu karnego wykonawczego. Stan realizacji i potrzeby rozwiązań systemowych*, „Probacja” 2020, nr 1, s. 146–154.

³⁹ T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1998, s. 360.

⁴⁰ T. Szymanowski, *Nowy kodeks karny...*, s. 29.

3. Współczesna polityka penitencyjna

Uchwalony w 1997 roku kodeks karny wykonawczy był wielokrotnie (ponad 80 razy) zmieniany. Wprowadzane zmiany miały różnicowany charakter i służyły wielorakim celom: dostosowaniu jego przepisów do wymogów Konstytucji i do zmian w prawie karnym materialnym, usunięciu luk w przepisach lub rozwiązań negatywnie zweryfikowanych przez praktykę, wprowadzeniu nowych instytucji karnow wykonawczych, usprawnieniu i przyspieszeniu postępowania wykonawczego lub implementacji wyroków Trybunału Konstytucyjnego i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Częstym zmianom kodeksu karnego wykonawczego nie towarzyszyły jednak pogłębione badania empiryczne, które pozwoliłyby ocenić praktykę i skutki stosowania instytucji istotnych dla osiągnięcia indywidualnoprzewencyjnego celu wykonywania kary pozbawienia wolności, takich jak zróżnicowane systemy odbywania kary, przygotowanie skazanych do zwolnienia, warunkowe przedterminowe zwolnienie i odbywanie kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym pod dozorem elektronicznym. Brak takich badań uniemożliwia prowadzenie racjonalnej polityki penitencyjnej rozumianej jako program działania organów władzy publicznej zmierzający do realizacji celów wykonywania kary pozbawienia wolności oraz innych środków izolacji w zakładach karnych i aresztach śledczych w sposób zgodny z aktualnym stanem wiedzy i przyjętym systemem aksjologicznym.

W ostatnim czasie obszerna ustawa nowelizująca kodeks karny wykonawczy została uchwalona 5 sierpnia 2022 roku (Dz.U. z 2022 r. poz. 1855). Zgodnie z komunikatami Ministerstwa Sprawiedliwości stanowi ona jeden z elementów reform ustawodawczych składających się na program „Nowoczesne więziennictwo” przygotowany pod kierunkiem wiceministra Michała Wosia⁴¹. Deklarowanymi celami tej ustawy w świetle uzasadnienia do jej projektu⁴² były: poprawa warunków bezpieczeństwa

⁴¹ Biuro Komunikacji i Promocji Ministerstwa Sprawiedliwości, *Wchodzi w życie program „Nowoczesne Więziennictwo”*, Portal Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/wchodzi-w-zycie-program-nowoczesne-wieziennictwo> (dostęp: 25.11.2022).

⁴² Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, druk nr 2376, Sejm IX kadencji, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2376> (dostęp: 25.11.2022).

jednostek penitencjarnych, ochrona społeczeństwa przed sprawcami najcięższych przestępstw, poprawa warunków wykonywania obowiązków przez funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej oraz usprawnienie wykonywania kar i tymczasowego aresztowania.

Wśród wielokierunkowych zmian wprowadzonych wspomnianą ustawą są takie zmierzające do zmniejszenia populacji więziennej przez rozszerzenie stosowania dozoru elektronicznego jako formy wykonywania kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym. Szerszemu stosowaniu tego dozoru ma służyć przyznanie komisji penitencjarnej uprawnienia do udzielenia skazanemu, który rozpoczął już odbywanie kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym, zezwolenia na odbycie jej w systemie dozoru elektronicznego, jeżeli orzeczona kara nie przekracza czterech miesięcy i spełnione są pozostałe przesłanki uregulowane w art. 431la § 1 k.k.w. Innym sposobem zwiększenia liczby skazanych dozorowanych elektronicznie ma być możliwość udzielenia zezwolenia na odbycie tej kary w systemie dozoru elektronicznego (przy spełnieniu pozostałych warunków) skazanemu, wobec którego orzeczono karę pozbawienia wolności w wymiarze niższym niż trzy lata i któremu pozostała do odbycia w zakładzie karnym część tej kary w wymiarze nie większym niż sześciu miesięcy (art. 431a k.k.w.).

Wpływ wprowadzonych zmian na rozmiary populacji więziennej będzie można ocenić za kilka lat, natomiast już teraz można wyrazić pewne obawy dotyczące racjonalności ich założeń. W przypadku skazanych na karę pozbawienia wolności niższą niż trzy lata odbycie części tej kary nieprzekraczającej sześciu miesięcy w systemie dozoru elektronicznego w zamierzeniu ustawodawcy nie jest etapem poprzedzającym warunkowe przedterminowe zwolnienie — stanowi alternatywę dla takiego zwolnienia. W sytuacji zastępowania warunkowego przedterminowego zwolnienia odbywaniem kilku ostatnich miesięcy kary poza zakładem karnym pod dozorem elektronicznym trudno oczekiwać znaczącego zmniejszenia liczby skazanych w jednostkach penitencjarnych. W świetle aktualnej wiedzy na temat skuteczności interwencji korekcyjnych pojawiają się także wątpliwości co do indywidualnoprewencyjnych efektów takiego rozwiązania, jeżeli elektroniczne monitorowanie skazanych nie będzie poprzedzone odpowiednim przygotowaniem ich do zwolnienia i nie zostanie połączone ze skoordynowanym wsparciem w pierwszym okresie po opuszczeniu zakładu karnego.

Bez wątpienia polityka penitencyjna ukierunkowana na ograniczanie przestępczości powrotnej przez dobrze zaplanowane i odpowiednio realizowane interwencje korekcyjne oraz zapewnienie skazanemu wsparcia po opuszczeniu zakładu karnego, w tym także możliwości kontynuowania oddziaływań leczniczych i terapeutycznych rozpoczętych w jednostkach penitencyjnych, nie należy obecnie do priorytetów Ministerstwa Sprawiedliwości. Liczne zmiany przepisów regulujących wykonywanie kary pozbawienia wolności wprowadzone na mocy nowelizacji sierpniowej z 2022 roku mają na celu zaostrenie warunków jej odbywania. Można wśród nich wymienić ograniczenie możliwości korzystania przez skazanych z telefonu (art. 105b § 1 k.k.w.), obowiązek uiszczania przez każdego skazanego przebywającego w danej celi zryczałtowanej miesięcznej opłaty w związku z użytkowaniem dodatkowego sprzętu elektronicznego lub elektrycznego (art. 110b § 1 k.k.w.) czy wprowadzenie do katalogu kar dyscyplinarnych pozbawienia skazanego możliwości korzystania z widzeń i samoinkasującego aparatu telefonicznego na okres do 28 dni (art. 143 § 1 pkt 7a k.k.w.).

Ten kierunek reformowania więziennictwa uzasadniany był na konferencjach prasowych i w czasie wystąpień sejmowych Ministra Sprawiedliwości Zbigniewa Ziobry przez odwoływanie się do stereotypowych poglądów o więzieniach funkcjonujących jak sanatoria. W swoich wypowiedziach minister Ziobro podkreślał, że „więzienie to nie sanatorium, a osadzeni to nie kuracjusze”⁴³. Wyjaśniając przygotowane przez ministerstwo reformy, tłumaczył: „Chcemy, aby kary były adekwatne do winy, aby niosły ze sobą realną dolegliwość, która będzie zniechęcać tych »wczasowiczów«, którzy tam trafiają, by więcej już tam trafić nie chcieli”⁴⁴. Tego typu stwierdzenia sugerują powrót do polskich zakładów karnych koncepcji „wychowania przez dyscyplinę”, aplikowanej skazanym

⁴³ „*Więzienie to nie sanatorium*”. *Resort sprawiedliwości zapowiada zmiany*, „Do Rzeczy”, 7.07.2022, <https://dorzeczy.pl/kraj/321715/wiezienie-to-nie-sanatorium-ziobro-i-wos-zapowiadaja-zmiany.html> (dostęp: 25.11.2022); G. Broński, *Skazani bez kolejki do lekarza? Więzienie to nie sanatorium*, *Niezależna.pl*, 22.08.2022, <https://niezalezna.pl/45-4714-skazanci-bez-kolejki-do-lekarza-wiezienie-to-nie-sanatorium> (dostęp: 25.11.2022).

⁴⁴ Biuro Komunikacji i Promocji Ministerstwa Sprawiedliwości, *Sejm uchwalil program reform „Nowoczesne Więziennictwo”*, Służba Więzienna, <https://www.sw.gov.pl/aktualnosci/centralny-zarząd-służby-więziennej-sejm-uchwalil-program-reform-nowoczesne-więziennictwo> (dostęp: 25.11.2022).

w okresie PRL-u w formie zaostrzonych rygorów wykonywania kary. Mają one niewiele wspólnego z wizją nowoczesnego więziennictwa w ujęciu twórców kodeksu karnego wykonawczego z 1997 roku, która opierała się na przekonaniu, że istotą kary pozbawienia wolności jest samo pozbawienie skazanego wolności, a nakładane na niego ograniczenia i restrykcje nie mogą służyć celowemu potęgowaniu dolegliwości odbywanej przez niego kary. W sprzeczności z taką wizją nowoczesnego więziennictwa pozostają także zmiany przepisów karnowykonalnych poszerzające dyskrecyjną władzę administracji zakładów karnych, która „w szczególnie uzasadnionych wypadkach” może dostarczyć skazanemu znaczki pocztowe na korespondencję (art. 105 § 6a k.k.w.), udzielić zgody na dodatkową rozmowę telefoniczną poza terminami ustalonymi w porządku wewnętrznym zakładu karnego (art. 105b § 1a k.k.w.) lub zwolnić go od uiszczania zryczałtowanej opłaty w związku z użytkowaniem dodatkowego sprzętu elektronicznego lub elektrycznego (art. 110b § 5 k.k.w.). Przeczą one bowiem podstawowym założeniom pierwotnej wersji tego kodeksu, które odnosiły się do ograniczenia władztwa zakładowego w relacjach skazanych z administracją penitencjarną na rzecz precyzyjnego uregulowania statusu prawnego osób pozbawionych wolności w przepisach ustawowych.

Podsumowanie

Podstawowe założenia polityki penitencjarnej odzwierciedlone w przepisach kodeksu karnego wykonawczego z 1997 roku zostały wypracowane w toku naukowych sporów o właściwy model wykonywania kary pozbawienia wolności. Pracom nad projektem tego kodeksu towarzyszyło przekonanie członków Zespołu Prawa Karnego Wykonawczego, że racjonalna polityka penitencjarna musi być powiązana z racjonalną polityką legislacyjną prawa karnego oraz polityką ścigania i sędziowskiego wymiaru kary. W jego przepisach można dostrzec wizję polityki penitencjarnej, która łączy racjonalność działania z jasno określonym systemem aksjologicznym i opiera się na zasadach humanitaryzmu, poszanowania godności ludzkiej skazanego i upodmiotowienia go w procesie wykonywania kar i innych środków penalnych. Nowelizacja przepisów tego kodeksu na mocy ustawy z 5 sierpnia 2022 roku wprowadziła między

innymi zmiany zmierzające do zwiększenia dolegliwości odbywanej kary pozbawienia wolności, uzasadniane przez Ministerstwo Sprawiedliwości odwoływaniem się do hasła „więzienia to nie sanatoria”. Przekonania twórców tej nowelizacji odnośnie do odstrasżającego skutku surowych kar wykonywanych w zaostrzonych warunkach nie znajdują potwierdzenia w badaniach naukowych dotyczących ograniczania przestępczości, w tym przestępczości powrotnej. Przy wysokim udziale recydywistów penitencjarnych w populacji osób obecnie pozbawionych wolności w polskich jednostkach penitencjarnych niepokojąca jest koncentracja władz odpowiedzialnych za planowanie polityki penitencjarnej na ochronie społeczeństwa przez odstrasżanie od przestępczości przy jednoczesnym marginalizowaniu działań ukierunkowanych na realizację odpowiednich interwencji korekcyjnych, poprawę przygotowania skazanych do zwolnienia oraz wspieranie ich po opuszczeniu zakładu karnego.

Bibliografia

- Biuro Komunikacji i Promocji Ministerstwa Sprawiedliwości, *Sejm uchwalil program reform „Nowoczesne Więziennictwo”*, Służba Więzienna, <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/centralny-zarzad-slugby-wiezienniej-sejm-uchwalil-program-reform-nowoczesne-wieziennictwo>.
- Biuro Komunikacji i Promocji Ministerstwa Sprawiedliwości, *Wchodzi w życie program „Nowoczesne Więziennictwo”*, Portal Gov.pl, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/wchodzi-w-zycie-program-nowoczesne-wieziennictwo>.
- Błachut J., *Kryminologia a polityka kryminalna*, [w:] *Po co nam kryminologia? Księga jubileuszowa Profesor Ireny Rzeplińskiej*, red. W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst, P. Wiktorska, K. Buczkowski, Warszawa 2019, s. 51–66.
- Broński G., *Skazańcy bez kolejki do lekarza? Więzienie to nie sanatorium*, Niezależna.pl, 22.08.2022, <https://niezalezna.pl/454714-skazancy-bez-kolejki-do-lekarza-wiezienie-to-nie-sanatorium>.
- Górski J., *Rozwój badań osobopoznawczych*, [w:] *Rozwój penitencjarystyki w PRL. Wybrane problemy*, red. P. Wierzbiński, Warszawa 1988, s. 314–354.
- Hołda Z., *Ochrona godności ludzkiej skazanego w toku odbywania kary pozbawienia wolności*, „Palestra” 32, 1988, nr 7, s. 114–127, <https://tinyurl.com/2uzv8dte>.
- Hołda Z., *Status prawny skazanego odbywającego karę pozbawienia wolności (ze szczególnym uwzględnieniem statusu zakładowego)*, Lublin 1988.
- Kaczmarek T., *Patologia społeczna a polityka kryminalna*, „Palestra” 31, 1987, nr 6, s. 25–37, <https://tinyurl.com/37kvzbu5>.

- Krukowski A., *Resocjalizacja przestępców*, [w:] *Kryminologia*, red. W. Świda, Warszawa 1977, s. 411–433.
- Kuźmicki W., *Przygotowanie do zwolnienia z zakładu karnego na podstawie art. 164 kodeksu karnego wykonawczego. Stan realizacji i potrzeby rozwiązań systemowych*, „*Probacja*” 2020, nr 1, s. 141–168.
- Kwiciński A., *Instytucja odroczonego warunkowego zwolnienia (art. 164 § 2 k.k.w.) w procesie społecznej readaptacji skazanych*, „*Probacja*” 2014, nr 1, s. 21–35.
- Kwiciński A., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym*, Warszawa 2017.
- Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2020.
- Lelental S., *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 1990.
- Lernell L., *Współczesne zagadnienia polityki kryminalnej. Problemy kryminologiczne i penologiczne*, Warszawa 1978.
- Marek A., *Funkcje kary pozbawienia wolności na tle zmian polityki kryminalnej*, [w:] *X lat obowiązywania kodeksu karnego wykonawczego*, red. S. Lelental, G.B. Szczygieł, Białystok 2009, s. 61–76.
- Ministerstwo Sprawiedliwości, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, *Przemiany systemu penitencjarnego w Polsce (Fakty i próba oceny)*, oprac. T. Szymanowski, Warszawa 1994.
- Moczydłowski P., *Drugie życie więzienia*, Warszawa 1991.
- Moczydłowski P., *Przeludnienie więzień. O konsekwencjach populizmu penalnego i ideologizacji polityki kryminalnej w Polsce dla więziennictwa*, [w:] *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy*, red. B. Stańdo-Kawecka, K. Krajewski, Warszawa 2011, s. 453–486.
- Pawela S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Białystok 1994.
- Porowski M., Rzepliński A., *Granice reformy więziennictwa*, „*Archiwum Kryminologii*” 13, 1986, s. 141–172.
- Porowski M., Rzepliński A., *O granicach reformy więziennictwa*, [w:] *Spory wokół reformy więziennictwa*, red. S. Walczak, Warszawa 1985, s. 1–46.
- Stańdo-Kawecka B., *O znaczeniu korekcyjnego wymiaru sprawiedliwości karnej — uwagi w kontekście nowej penologii i paradygmatu ryzyka*, [w:] *Po co nam kryminologia? Księga jubileuszowa Profesor Ireny Rzeplińskiej*, red. W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst, P. Wiktorska, K. Buczkowski, Warszawa 2019, s. 81–94.
- Stańdo-Kawecka B., *Zasada podmiotowego traktowania skazanych w kodeksie karnym wykonawczym z 1997 roku*, „*Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*” 54, 2019, s. 239–263.
- Szymanowski T., *Godność sprawcy przestępstwa w nowym prawie karnym (Projekt y k.k., k.p.k. i k.k.w. z 1995 r.)*, [w:] *Przemiany polskiego prawa karnego w latach 1986-2016. Księga Jubileuszowa dedykowana Teodorowi Szymanowskiemu*, red. A. Korwin-Szymanowska, Warszawa 2018, s. 21–26.

- Szymanowski T., *Nowy kodeks karny wykonawczy*, [w:] *Przemiany polskiego prawa karnego w latach 1986-2016. Księga Jubileuszowa dedykowana Teodorowi Szymanowskiemu*, red. A. Korwin-Szymanowska, Warszawa 2018, s. 27–43.
- Szymanowski T., *Prawo karne wykonawcze z elementami polityki karnej i penitencyjnej*, Warszawa 2017.
- Szymanowski T., Świda Z., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1998.
- Śliwowski J., *Prawo i polityka penitencyjna*, Toruń 1978.
- Tobis A., *Prawo penitencyjne i polityka penitencyjna*, Poznań 1978.
- Uzasadnienie rządowego projektu nowego kodeksu karnego wykonawczego*, [w:] *Nowe kodeksy karne — z 1997 r. z uzasadnieniami*, red. I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marciniak, Warszawa 1997, s. 525–570.
- Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw*, druk nr 2376, Sejm IX kadencji, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2376>.
- Walczak S., *Prawo penitencyjne. Zarys systemu*, Warszawa 1972.
- Walczak S., *Postępowanie ze skazanymi w polskim systemie penitencyjnym. Zarys polityki penitencyjnej*, Warszawa 1992.
- „*Więzienie to nie sanatorium*”. *Resort sprawiedliwości zapowiada zmiany*, „Do Rzeczy”, 7.07.2022, <https://dorzeczy.pl/kraj/321715/wiezienie-to-nie-sanatorium-ziobro-i-wos-zapowiadaja-zmiany.html>.

Penitentiary policy after 25 years since the adoption of the Code of the Execution of Penalties

Abstract

The article focuses on basic assumptions of the Polish penitentiary policy reflected in both the original version of the 1997 Code of the Execution of Penalties and the 2022 Act amending this Code. Fundamental principles of the penitentiary policy in the light of the 1997 Code included humanitarianism, respecting the human dignity of convicts, and treating them as entities with specific rights and duties. Recent changes introduced by the Act of 5 August 2022 suggest a return to the idea of “education through discipline.” It was popular under the previous penal codification of 1969 and consisted in applying harsh prison regimes to offenders considered by the then authorities to be particularly dangerous for the state. However, the strategy of deterring crime through severe punishments enforced in harsh conditions has not been supported by scientific research and cannot be the basis for a humanitarian and rational penitentiary policy.

Keywords: prisoner, prison sentence, criminal policy, rational penitentiary policy

Więzienia w Polsce w okresie pandemii COVID-19. Kształtowanie się niektórych instytucji prawa karnego wykonawczego w latach 2020–2021

ALDONA NAWÓJ-ŚLESZYŃSKI

ORCID: 0000-0001-5274-4245

Katedra Prawa Karnego Wykonawczego
Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego

Abstrakt

Artykuł poświęcony jest próbie zdiagnozowania funkcjonowania zakładów karnych w czasie pandemii COVID-19. Autorka usiłowała odpowiedzieć na pytania, jakie zmiany wystąpiły w realizacji ustawowych zadań jednostek penitencjarnych w okresie szczególnym, jakim był czas zagrożenia pandemią, a także jak ona wpłynęła na kształtowanie się rozmiarów populacji więziennej oraz warunków egzystencji osób pozbawionych wolności na powierzchni celi mieszkalnej, którą w tym okresie zajmowały. Szczególnym przedmiotem zainteresowania badawczego autorki było ustalenie funkcjonowania niektórych instytucji prawa karnego wykonawczego oraz niektórych patologicznych i niebezpiecznych zachowań więźniów w czasie pandemii. W tym celu autorka podjęła próbę porównania niektórych elementów związanych z prawem penitencjarnym w okresie przedpandemicznym, czyli w latach 2018–2019, z okresem pandemicznym, czyli w latach 2020–2021. Są to szczególnie: kształtowanie się rozmiarów populacji więziennej, wykonywanie kary pozbawienia wolności poza terenem zakładu karnego w systemie dozoru elektronicznego, uczestniczenie skazanych w resocjalizacyjnych systemach wykonywania kary pozbawienia wolności, stosowanie instytucji warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary, kontakt skazanych ze światem zewnętrznym między innymi w postaci przepustek, zatrudnienia poza terenem zakładu karnego, przemieszczania się więźniów

pomiędzy jednostkami penitencyjnymi a sądami i prokuraturą, wykonywania najsurowszej kary dyscyplinarnej, częstotliwości zachowań dewiacyjnych więźniów zagrażających ich zdrowiu i życiu (samoagresja) oraz zagrażających bezpieczeństwu jednostek penitencyjnych i personelowi więziennemu, trybem opuszczania zakładów karnych przez osoby pozbawione wolności. Ocenie podlegało funkcjonowanie sądów penitencyjnych w okresie pandemii, które zmieniły tryb odbywania wokań sądowych z tradycyjnego na zdalny. Ustalenie pomiarów wymienionych zmiennych w dwóch okresach pozwoliło na sformułowanie niekiedy zaskakujących wniosków końcowych.

Słowa kluczowe: pandemia COVID-19, wirus SARS-CoV-2, więzienie, rygory sanitarne w pandemii, rozmiary populacji więziennej, instytucje prawa karnego wykonawczego, wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego, system programowanego oddziaływania, warunkowe zwolnienie z odbycia reszt kary, zaburzenia w zachowaniu więźniów, zagrożenie dla bezpieczeństwa jednostki penitencyjnej, zdalne posiedzenie sądu penitencyjnego

Wstęp

W latach 2020–2021 w polskich zakładach karnych i aresztach śledczych skazani na karę pozbawienia wolności i tymczasowo aresztowani funkcjonowali podczas pandemii COVID-19. W tym okresie państwo i jego instytucje działały w warunkach reżimu sanitarnego, który był kształtowany prawem regulującym szczególne rozwiązania w zapobieganiu, przeciwdziałaniu i zwalczaniu pandemii¹. Osoby pozbawione wolności zaliczane są do grup społecznych szczególnie narażonych na zakażenie wirusem SARS-CoV-2, ponieważ są przetrzymywane w środowisku wysokiego ryzyka² — zakłady karne i areszty śledcze nie są przystosowane do epidemii na dużą skalę, a podstawowe środki ochronne takie jak dystans społeczny i zasady

¹ Ustawa z dnia 2 marca 2020 roku o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 374); Ustawa z dnia 20 marca 2020 roku o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2020 r. poz. 568); Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 roku w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii w okresie od 20 marca do odwołania w związku z zakażeniem wirusem SARS-CoV-2 (Dz.U. z 2020 r. poz. 491 ze zm.).

² B. Stańdo-Kawecka, *Populacja więzienna w Polsce w pierwszym roku pandemii COVID-19*, „Archiwum Kryminologii” 43, 2021, nr 2, s. 127.

higieny nie mogą być przestrzegane w takim samym stopniu jak poza tymi instytucjami³. Światowa Organizacja Zdrowia (dalej: WHO) podkreślała, że takie miejsca jak więzienia stwarzają o wiele większe ryzyko zakażenia COVID-19 niż życie na wolności. Miejsca te są zamkniętymi środowiskami, w których ludzie żyją obok siebie, w małej odległości. Fizyczne zdystansowanie się i izolacja w takich warunkach są praktycznie niemożliwe⁴.

Z dniem 20 marca 2020 roku na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej został ogłoszony do odwołania stan epidemii w związku z zakażeniem wirusem SARS-CoV-2⁵. Więziennictwo polskie już na początku 2020 roku podjęło przygotowania do zapobiegania tego typu zagrożeniom, Dyrektor Generalny Służby Więziennej w dniu 2 marca 2020 roku wydał bowiem zarządzenie nr 20/20 w sprawie powołania zespołu do koordynowania działań związanych z zagrożeniem epidemiologicznym w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej⁶. Do zadań zespołu należały koordynowanie działań podejmowanych przez Centralny Zarząd Służby Więziennej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej oraz informowanie Dyrektora Generalnego Służby Więziennej o sytuacji w jednostkach związanych z zagrożeniem epidemiologicznym. W marcu 2020 roku Centralny Zarząd Służby Więziennej w porozumieniu z Głównym Inspektorem Sanitarnym opracował algorytm postępowania w przypadku podejrzenia zakażenia koronawirusem. Algorytmy te niezwłocznie przekazano wszystkim okręgowym inspektoratom Służby Więziennej. Nawiązano ścisłą współpracę pomiędzy wojewódzkimi stacjami sanitarno-epidemiologicznymi i poszczególnymi okręgowymi inspektoratami Służby Więziennej oraz pomiędzy właściwymi miejscowo stacjami sanitarno-epidemiologicznymi i podległymi jednostkami penitencjarnymi Służby Więziennej. Szczegółowe regulacje prawne związane z pandemią

³ M. Niełaczna, *COVID-19 a funkcjonowanie polskiego więziennictwa*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, 57, 2020, s. 90–91.

⁴ *Koronawirus: Sytuacja w więzieniach budzi poważne obawy. RPO do Służby Więziennej*, Biuletyn Informacji Publicznej RPO, 4.04.2020, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/koronawirus-rpo-sytuacja-w-wiezieniach-budzi-powazne-obawy> (dostęp: 4.04.2022).

⁵ Dz.U. z 2020 r. poz. 491.

⁶ Zarządzenie Nr 20/20 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 2 marca 2020 roku w sprawie powołania zespołu do koordynowania działań podejmowanych w związku z zagrożeniem epidemiologicznym w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, <http://tinyurl.com/5assu7zf>.

COVID-19 w zakładach karnych i aresztach śledczych zostały przybliżone w pracy zbiorowej *Przestępczość i wymiar sprawiedliwości w pierwszym roku pandemii COVID-19*⁷. Analiza dotychczasowego prawa pokazuje, że zarówno skazani, jak i Służba Więzienna mają więc całkiem dobre narzędzia, aby racjonalnie reagować na stan epidemiologiczny, zapobiegać mu i minimalizować zasięg szkód w razie zakażenia⁸. Ponadto więziennictwo w tym czasie nie działało w próżni, znajdowało zainteresowanie i wsparcie ze strony instytucji strażniczych takich jak Helsińska Fundacja Praw Człowieka czy Rzecznik Praw Obywatelskich. W związku z ograniczaniem kontaktów zewnętrznych w miejscach pozbawienia wolności od połowy marca 2020 roku, w więzieniach zostały wstrzymane wizytacje Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur (KMPT). Ten jednak wprowadził kontrole w formie wideorozmów⁹.

Działanie więziennictwa w czasie epidemii było utrudnione. Role społeczne osób pozbawionych wolności i kadry Służby Więziennej zostały zmodyfikowane nakazami wynikającymi z potrzeb zapobiegania, przeciwdziałania i zwalczania epidemii. Dla więźniów oprócz ograniczeń wynikających z faktu uwięzienia dochodziły dodatkowe ograniczenia i obowiązki związane z epidemią.

Więzienie jest szczególnym miejscem funkcjonowania człowieka pozbawionego wolności. To najbardziej zagęszczona przestrzeń ludzkiej egzystencji. Funkcjonowanie człowieka na powierzchni 3m² w reżimie sanitarnym wymagało wysokich standardów samokontroli ze strony osób pozbawionych wolności i wyspecjalizowanej kontroli ze strony kadry penitencjarnej.

Wszechstronna ocena funkcjonowania więziennictwa w okresie pandemii COVID-19 jest szczególnie trudna. Jednym z aspektów oceny działania zakładów karnych i aresztów śledczych w okresie pandemii jest odpowiedź na pytanie: na ile reżim sanitarny, który miał przede wszystkim służyć zapewnieniu osobom pozbawionym wolności i kadrze więziennej

⁷ *Przestępczość i wymiar sprawiedliwości w pierwszym roku pandemii COVID-19*, red. P. Ostaszewski, J. Klimczak., J. Włodarczyk-Madejska, Warszawa 2021, s. 169–177.

⁸ M. Nielączna, *Funkcjonowanie zakładów karnych w czasie epidemii koronawirusa*, LEX/el.2020, <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publikacje/komentarze-praktyczne/funkcjonowanie-zakladow-karnych-w-czasie-epidemii-470129851> (dostęp: 27.11.2022).

⁹ *Przestępczość i wymiar sprawiedliwości...*, s. 175–176.

bezpieczeństwo zdrowotne, wpłynął również na kształtowanie się niektórych instytucji prawa karnego wykonawczego? W tym celu autorka niniejszego opracowania podjęła próbę porównania funkcjonowania niektórych elementów związanych z tym prawem w okresach przedpandemicznym (lata 2018–2019) i pandemicznym (lata 2020–2021). Dotyczy to zwłaszcza: rozmiarów populacji więziennej, powierzchni celi mieszkalnej, na której funkcjonowali skazani w tych dwóch okresach, wykonywania kary pozbawienia wolności poza terenem zakładu karnego w systemie dozoru elektronicznego, uczestniczenia skazanych w resocjalizacyjnych systemach wykonywania kary pozbawienia wolności, stosowania instytucji warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary, kontaktów skazanych ze światem zewnętrznym w postaci przepustek i zezwolenia na czasowe opuszczenie zakładu karnego, korzystania z zezwoleń na nauczanie, szkolenie, zajęć terapeutycznych, kulturalno-oświatowych i sportowych organizowanych poza terenem zakładu karnego, zatrudnienia więźniów na zewnątrz zakładu karnego, przemieszczania skazanych i tymczasowo aresztowanych pomiędzy jednostkami penitencjarnymi lub jednostkami penitencjarnymi a sądami i prokuraturą, wykonania najsurowszej kary dyscyplinarnej w postaci umieszczenia w celi izolacyjnej na okres 28 dni, częstotliwości zdarzeń nadzwyczajnych w więzieniach, trybu opuszczania zakładu karnego przez osobę skazaną na zasadniczą karę pozbawienia wolności.

1. Rozmiary populacji więziennej w okresie pandemii COVID-19 oraz rozmiary powierzchni celi mieszkalnej, na której egzystowały osoby pozbawione wolności

1.1. Rozmiary i dynamika populacji więziennej w okresie pandemii (lata 2020–2021)

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że do podstawowych sposobów ograniczania epidemii w jednostkach penitencjarnych należy redukcja populacji więziennej¹⁰. Skutkuje ona zwiększeniem powierzchni, na której egzystują więźniowie, a zarazem stwarza warunki do stosowania zalecanego dystansu społecznego. Odpowiednia powierzchnia celi mieszkalnej ma jeszcze wiele innych walorów w psychospołecznym funkcjonowa-

¹⁰ B. Stańdo-Kawecka, *Populacja...*, s. 127.

niu skazanych, szczególnie w czasie stosowania ograniczeń i restrykcji w związku z zapobieganiem pandemii. Polska w 2019 roku znajdowała się w czołówce siedmiu państw Rady Europy o najwyższym współczynniku prizonizacji. W tym roku dla Polski wynosił on 190,1, natomiast średnia dla wszystkich krajów Rady Europy — 125,9¹¹. W Polsce po wybuchu pandemii nie zastosowano prewencyjnego zwolnienia osób pozbawionych wolności w celu zapobiegnięcia rozpowszechnieniu się pandemii na terenie jednostek penitencjarnych¹².

Możliwość pomniejszenia populacji więziennej stworzyły dwie ustawy wydane na początku pandemii. Na podstawie art. 14c ustawy z dnia 2 marca 2020 roku o szczegółowych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych¹³ dyrektor zakładu karnego mógł wystąpić do sądu penitencjarnego z wnioskiem o udzielenie przerwy w karze skazanemu, jeśli w jego ocenie przyczyni się to do ograniczenia lub wyeliminowania epidemii. Natomiast ustawa z dnia 31 marca 2020 roku o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowej¹⁴ dokonuje na podstawie art. 15 nowelizacji art. 43la § 1 k.k.w., rozszerzającej krąg skazanych, którzy mogli ubiegać się o wykonywanie kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego. Po nowelizacji tego przepisu skazany mógł ubiegać się o zezwolenie na odbywanie kary w tym systemie przy spełnieniu innych przesłanek, czyli jeżeli wysokość orzeczonej kary lub sumy kar niepodlegających łączeniu nie przekracza roku i sześciu miesięcy. Wpływ tych dwóch nowelizacji instytucji prawa karnego wykonawczego na rozmiary populacji więziennej zostanie omówiony w dalszej części opracowania.

Średnie rozmiary populacji więziennej w okresie przedpandemicznym i pandemicznym obrazuje tabela 1. Z danych wynika, że w latach pande-

¹¹ M.F. Aebi, M.M. Tiago, *SPACE I — 2019 — Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison Populations*, Strasbourg 2020, https://wp.unil.ch/space/files/2023/05/200405_FinalReport_SPACE_I_2019.pdf (dostęp: 30.03.2022).

¹² B. Stańdo -Kawecka, *Populacja...*, s. 133.

¹³ Dz.U. z 2020 r. poz. 374.

¹⁴ Dz.U. z 2020 r. poz. 569.

micznych populacja więzienna ogółem zmniejszyła się średnio o 4,5%. Średnia populacji skazanych i ukaranych w latach pandemicznych była mniejsza niż w latach przed pandemią, natomiast średnia populacji tymczasowo aresztowanych była większa w latach pandemicznych niż w latach wcześniejszych.

Tabela 1. Populacja więzienna w Polsce w latach 2018–2019 (przed pandemią) i 2020–2021 (w czasie pandemii). Dane statystyczne według średnich z badanych lat

Okres		Skazani		Tymczasowo aresztowani		Ukarani		Razem	
		ś	%	ś	%	ś	%	ś	%
2018	przed	65 680,6	88,7	7429,3	10,0	965,8	1,3	74 075,7	100
2019	pandemią	65 294,8	87,6	8356,0	11,2	917,0	1,2	74 567,8	100
2020	w czasie	61 076,2	86,3	8911,2	12,6	765,4	1,1	70 752,8	100
2021	pandemii	61 648,1	86,6	8711,5	12,2	852,8	1,2	71 212,4	100

Źródło: Roczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

W celu zaobserwowania tendencji kształtowania się rozmiarów i dynamiki poszczególnych grup osób pozbawionych wolności w latach pandemicznych niezbędne było rozdzielanie danych na poszczególne miesiące w latach 2020 i 2021 (tabele 2a i 2b). W pierwszym roku pandemii obserwuje się następujące tendencje rozwojowe i dynamikę populacji więziennej: spadek liczebności populacji więziennej ogółem z 75 104 w styczniu 2020 roku do 68 094 w grudniu tego roku, to jest o 9,6%; w tym samym roku następuje wyraźny spadek skazanych na karę pozbawienia wolności z 65 594 w styczniu do 58 487 w grudniu tego roku, to jest o 10,8%, jak również spadek populacji ukaranych z 975 osób w styczniu 2020 roku do 715 w grudniu tego roku, czyli o 26,7%. W pierwszym roku pandemii następuje wzrost populacji tymczasowo aresztowanych z 8535 w styczniu tego roku do 8892 w grudniu 2020 roku, czyli o 4,2% (zob. tabela 2a).

W drugim roku pandemii (2021) następuje wzrost populacji więziennej ogółem z 68 852 w styczniu do 71 874 w grudniu, to jest o 4,4%, i wzrost liczby skazanych na karę pozbawienia wolności z 59 163 w styczniu do 62 644 w grudniu 2021 roku, czyli o 5,9%. W drugim roku pandemii zaobserwowano spadek populacji tymczasowo aresztowanych o 3,3% oraz spadek liczby ukaranych o 18,4% (zob. tabela 2b).

Z przedstawionych danych wynika wniosek, że w okresie pandemii w dynamice populacji więziennej zauważyć można liczne procesy i tendencje rozwojowe różnych grup penitencjarnych więźniów. Niepokoić może wzrost ogólnej populacji więziennej w 2021 roku, to jest drugim roku pandemii, w stosunku do 2020 roku, jako że w badanych latach wzrastała liczba skazanych odbywających karę w systemie dozoru elektronicznego (dalej: SDE) oraz w tym czasie istniała możliwość pomniejszenia populacji więziennej na podstawie art. 14c ustawy z dnia 2 marca 2020 roku¹⁵. W okresie pandemii oczekiwano redukcji populacji więziennej, co miało służyć zapobieganiu ewentualnemu rozpowszechnianiu pandemii w zakładzie karnym, a nade wszystko zachowaniu dystansu społecznego, który zalecały służby sanitarne. Ponadto w warunkach mniej zaludnionego więzienia łatwiej jest funkcjonować zarówno więźniom, jak i funkcjonariuszom więziennym. Przestrzeganie dyscypliny przez tych pierwszych umożliwia uniknięcie restrykcji dyscyplinarnych, które mogą osiągnąć poziom traktowania nieludzkiego lub poniżającego¹⁶.

Tabela 2a. Struktura populacji więziennej w 2020 roku

Miesiące	Skazani	Tymczasowo aresztowani	Ukarani	Razem
I	65 594	8535	975	75 104
II	66 123	8840	901	75 864
III	65 012	8403	739	74 154
IV	62 636	8285	657	71 578
V	60 981	8710	683	70 374
VI	60 195	8937	762	69 894
VII	59 504	9108	763	69 375
VIII	58 827	9291	694	68 812
IX	58 795	9466	804	69 065
X	58 482	9312	744	68 538
XI	58 278	9154	748	68 180
XII	58 487	8892	715	68 094

Źródło: Miesięczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

¹⁵ Dz.U. z 2020 r. poz. 374.

¹⁶ B. Stańdo-Kawecka, *Populacja...*, s. 128.

Tabela 2b. Struktura populacji więziennej w 2021 roku

Miesiące	Skazani	Tymczasowo aresztowani	Ukarani	Razem
I	59 163	8788	901	68 852
II	60 371	8866	880	70 117
III	61 459	8856	982	71 297
IV	61 629	8765	924	71 318
V	61 783	8716	876	71 375
VI	62 119	8595	925	71 639
VII	62 516	8564	886	71 966
VIII	62 347	8728	832	71 907
IX	61 860	8638	793	71 291
X	61 827	8775	789	71 391
XI	62 053	8757	741	71 551
XII	62 644	8495	735	71 874

Źródło: Miesięczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

1.2. Powierzchnia celi mieszkalnej przypadająca na jednego więźnia w oddziale mieszkalnym w latach 2018–2021

Polska gwarantuje więźniom jedną z najniższych minimalnych powierzchni celi mieszkalnej wśród krajów Rady Europy¹⁷, która wynosi 3 m² (art. 110 § 2 k.k.w.). W szczególnych okolicznościach skazany może być umieszczony w celi mieszkalnej, w której powierzchnia przypadająca na skazanego wynosi poniżej 3 m², nie mniej jednak niż 2 m² (art. 110 § 2a–i k.k.w.). W historii polskiego więziennictwa prawo do powierzchni celi mieszkalnej było różnicowane — na przykład kobiety miały prawo do większej powierzchni mieszkalnej niż mężczyźni, a odbywający karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego korzystali z większej powierzchni niż ci odbywający karę w zakładzie półotwartym lub otwartym¹⁸.

¹⁷ A. Nawój-Śleszyński, *Prawo osób uwieczonych do minimalnej powierzchni celi mieszkalnej w ich statucie prawnym i praktyce w latach 1989–2018*, [w:] *Polski system penitencjarny w stulecie odzyskania niepodległości*, red. T. Bulenda, A. Nawój-Śleszyński, Warszawa 2020, s. 287.

¹⁸ *Ibidem*, s. 275, 277.

Tabela 3. Rzeczywista powierzchnia celi mieszkalnej przypadająca na jedną osobę pozbawioną wolności w oddziale mieszkalnym w latach 2018–2021

Okres		Średnia m ² na osobę
2018	przed pandemią	3,28
2019		3,22
2020	w czasie pandemii	3,41
2021		3,43

Źródło: Miesięczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

Podczas epidemii osoby pozbawione wolności korzystały z powierzchni celi w oddziałach mieszkalnych nieco powyżej ustawowej normy. Mimo wszystko nie jest to jednak powierzchnia mieszkalna, w której więźniowie mogliby zachowywać dystans społeczny, zwłaszcza w celach wieloosobowych. Zwiększenie powierzchni celi mieszkalnej było postulatem zgłaszanym już od wielu lat przez między innymi: CPT¹⁹, RPO i penitencjarystów polskich na kongresach i sympozjach penitencjarnych. W latach pandemii Służba Więzienna nie zastosowała prewencyjnego zwalniania niektórych grup więźniów, które umożliwiłoby im funkcjonowanie w bardziej komfortowych warunkach, sprzyjających przestrzeganiu rygoru sanitarnego.

2. Kształtowanie się niektórych instytucji prawa karnego wykonawczego w okresie pandemii COVID-19 w latach 2020–2021 w świetle statystyki penitencjarnej

2.1. Wykonywanie kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego w latach 2018–2021

Wykonywanie kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego w badanych latach wykazywało tendencję wzrostową (tabela 4).

¹⁹ Europejski Komitet do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment). W 1996 roku komitet zalecił polskiemu rządowi, aby zapewnił więźniom 4 m² powierzchni mieszkalnej, a docelowo 7 m²; A. Nawój-Śleszyński, *Przeludnienie więzień w Polsce — przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Łódź 2013, s. 244.

Tabela 4. Skazani w systemie dozoru elektronicznego w latach 2018–2021 (przed pandemią i w czasie pandemii)

Lata		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
2018	przed pandemią	4698	4840	5103	5164	5058	4929	4831	4684	4724	4755	4853	4853
		4647	4738	4904	5034	4957	5055	4811	4727	4698	4786	4787	4873
2020	w czasie pandemii	4710	4969	4803	4308	4126	4398	4554	4635	4820	5223	5561	5768
2021	w czasie pandemii	6005	6399	6812	7096	7169	7162	7170	6838	6854	6907	6987	7088

Źródło: Miesięczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

Szczególny wzrost liczby osób odbywających karę pozbawienia wolności w SDE obserwuje się pod koniec roku 2020, to jest pierwszego roku pandemii, kiedy to w październiku po raz pierwszy liczba ta przekroczyła 5000, by w styczniu 2021 osiągnąć 6000, a już pod koniec tego roku — 7088. Jednak maksymalna pojemność tego systemu wynosząca 8000 miejsc nie została wykorzystana. Waler tego sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności w sytuacji epidemii był nieoceniony; można sobie wyobrazić wzrost zagęszczenia zakładów karnych, gdyby do obecnego stanu osobowego jednostek penitencjarnych dokwaterować 7088 więźniów. Nowelizacja art. 431a k.k.w. ustawą z dnia 31 marca 2020 roku o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach²⁰ rozszerzyła krąg osób pozbawionych wolności mogących się ubiegać o zezwolenie odbywania kary pozbawienia wolności w SDE, jeżeli wobec nich orzeczono karę pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku i sześciu miesięcy (dotychczas jednego roku).

²⁰ Dz.U. z 2020 r. poz. 568.

2.2. Zaangażowanie więźniów w proces resocjalizacyjny w latach 2018–2021

Pomiarowi zaangażowania skazanych na karę pozbawienia wolności w proces resocjalizacji może służyć wiele wskaźników. Dwa z nich mogą być szczególnie pomocne: uczestnictwo w systemach wykonywania kary pozbawienia wolności o dużym potencjale resocjalizacyjnym, to jest systemie programowanego oddziaływania i terapeutycznym, oraz zakończenie pobytu w zakładzie karnym w wyniku warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary, czyli opuszczenie zakładu karnego w następstwie zastosowania tej instytucji.

2.2.1. Uczestnictwo osób pozbawionych wolności w różnych systemach wykonywania kary pozbawienia wolności w latach 2018–2019 i 2020–2021

Czas pandemii nie zwolnił Służby Więziennej z oferowania więźniom oddziaływań penitencjarnych, które służyłyby ich resocjalizacji i powstrzymaniu ich przed powrotem do przestępstwa. Zadania związane ze szczególną ochroną więźniów, ich rodzin oraz kadry penitencjarnej polegające na zapobieganiu i zwalczaniu pandemii mogły modyfikować realizację celów resocjalizacyjnych kary pozbawienia wolności. Jednym z przejawów angażowania się więźniów w proces resocjalizacyjny było szczególnie ich uczestnictwo w wykonywaniu kary pozbawienia wolności w systemach programowanego oddziaływania i terapeutycznym.

Dane statystyczne zawarte w tabeli 5 wskazują, że uczestnictwo osób pozbawionych wolności w systemie programowanego oddziaływania w okresie pandemicznym obniżyło się w stosunku do okresu przedpandemicznego. Spadek ten jest wyraźny zwłaszcza gdy porówna się rok 2018 z rokiem 2021 (2018 — 52,1%, 2021 — 42,8%). Trudno ocenić, czy jest to następstwem już wcześniej występującej tendencji spadkowej²¹, czy warunków wykonywania kary pozbawienia wolności w czasie pandemii. Odsetek kar wykonywanych w systemie terapeutycznym nieco spadł

²¹ Por. A. Nawój-Śleszyński, *Rozmiary i zróżnicowanie populacji więziennej w Polsce w okresie obowiązywania ustawodawstwa karno-wykonawczego z 1997 r.*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 54, 2019, s. 164, tabela 8. *Populacja skazanych i ukaranych w trzech systemach wykonywania kary pozbawienia wolności w latach 1998–2017.*

Tabela 5. Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec skazanych w różnych systemach w latach 2018–2019 i 2020–2021

System wykonywania kary pozbawienia wolności	Okres przed pandemią				Okres pandemii			
	2018		2019		2020		2021	
	n	%	n	%	n	%	n	%
zwykły	25 293	39,0	27 517	41,9	26 385	44,6	29 628	46,7
programowanego oddziaływania	33 800	52,1	32 303	49,2	27 420	46,3	27 136	42,8
terapeutyczny	4781	7,4	4940	7,5	4225	7,1	4971	7,8
Inne*	970	1,5	850	1,3	1169	2,0	1644	2,6

* osoby oczekujące na pierwszą decyzję klasyfikacyjną

Źródło: Roczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

w 2020 roku w stosunku do okresu przedpandemicznego, a w 2021 roku wzrósł do 7,8%, co było jednym z najlepszych wyników od roku 1998²².

2.2.2. Warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary w latach 2018–2019 i 2020–2021

Odsetek skazanych, którym sąd penitencjarny udzielił warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary, może być miarą skuteczności oddziaływań w toku wykonywania kary pozbawienia wolności. Im wyższy odsetek skazanych otrzymujących warunkowe zwolnienie, tym większe prawdopodobieństwo, że zaangażowali się oni w proces resocjalizacyjny, który „zaowocował” pozytywną prognozą kryminologiczno-społeczną, stanowiącą podstawę udzielenia przez sąd penitencjarny warunkowego zwolnienia.

Funkcjonowanie skazanego w warunkach pandemii mogło nie sprzyjać realizacji resocjalizacyjnych celów wykonywania kary pozbawienia wolności kosztem zabiegów związanych z reżimem sanitarnym. Jest to jednak tylko hipoteza — dane są zawarte w poniższych tabelach.

²² *Ibidem*, s. 184.

Tabela 6. Wnioski o warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary rozpatrzone przez sąd penitencjarny w latach 2018–2021

Okres		Wnioski ogółem	%	Wynik rozpatrzenia			
				pozytywny		negatywny	
				n	%	n	%
2018	przed pandemią	30 296	100	8554	28,2	21 742	71,8
2019		28 026	100	7087	25,3	20 939	74,7
2020	w czasie pandemii	25 762	100	6158	23,9	19 604	76,1
2021		23 028	100	4963	21,6	18 065	78,4

Źródło: Roczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

Częstotliwość korzystania przez skazanych z warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary w okresie pandemii jest mniejsza niż w okresie przedpandemicznym. Średnio w okresie przedpandemicznym korzystało z tej instytucji 26,7%, a w okresie pandemicznym — 22,8%.

Dane statystyczne zawarte w tabeli 7 wskazują, że w badanych okresach istniała tendencja spadkowa w przypadku odsetka więźniów korzystających z warunkowego zwolnienia na wniosek dyrektora zakładu karnego, a wzrostowa przy udzielaniu ich przez sąd na wniosek skaza-

Tabela 7. Skazani warunkowo zwolnieni z odbycia reszty kary w zależności od wnioskodawcy

Wnioskodawca	Lata przedpandemiczne				Lata pandemiczne			
	2018		2019		2020		2021	
	n	%	n	%	n	%	n	%
dyrektor zakładu karnego	4680	54,7	3309	46,7	2543	41,3	1541	31,0
prokurator, sąd	2	0,0	2	0,0	4	0,1	1	0,0
sądowy kurator	8	0,1	7	0,1	9	0,1	6	0,1
skazany, obrońca, pełnomocnik	3864	45,1	3769	53,2	3602	58,5	3425	68,9
z urzędu przez sąd	5	0,1	1	0,0	0	0,0	0	0,0
Razem	8559	100,0	7088	100,0	6158	100,0	4973	100,0

Źródło: Roczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

nych. Największe zróżnicowanie obserwuje się w latach pandemicznych, szczególnie w drugim roku pandemii.

2.3. Kontakt więźniów ze światem zewnętrznym w czasie pandemii

2.3.1. Korzystanie z przepustek, zezwoleń na czasowe opuszczenie zakładu karnego oraz widzeń bez dozoru poza zakładem karnym na czas nieprzekraczający 30 godzin

W czasie pandemii Służba Więzienna zobowiązana była do racjonalnego ograniczania kontaktów skazanych ze światem zewnętrznym. Środek ten nie mógł prowadzić do niehumanitarnego lub poniżającego traktowania osób pozbawionych wolności²³. Ograniczenia kontaktów skazanych z rodziną i światem zewnętrznym w czasie pandemii miało na celu zapobieganie, przeciwdziałanie i zwalczanie COVID-19. Obejmowały one wówczas: zakaz i ograniczenie widzeń z rodziną bądź realizowanie ich z zachowaniem reżimu sanitarnego, wstrzymanie lub ograniczenie zatrudnienia wewnątrz więzienia lub poza jego terenem, wstrzymanie przepustek i zezwoleń na opuszczenie zakładu karnego bez dozoru na czas nieprzekraczający 14 dni, zezwoleń na widzenie bez dozoru poza obrębem zakładu karnego z osobą najbliższą lub osobą godną zaufania na okres nieprzekraczający 30 godzin, wstrzymanie zezwoleń na opuszczenie zakładu karnego typu półotwartego lub otwartego w celu uczestnictwa w nauczaniu, szkoleniu, udziału w zajęciach terapeutycznych organizowanych poza terenem zakładu karnego, udziału w grupowych zajęciach kulturalno-oświatowych lub sportowych, uczenia się oraz konsultacji i zdawania egzaminów poza obrębem zakładu karnego. Zapobieganiu zakażeniom SARS-CoV-2 służyło ograniczenie transportu osób pozbawionych wolności pomiędzy jednostkami penitencjarnymi oraz pomiędzy jednostkami penitencjarnymi a sądami, prokuraturą czy policją. W dalszej części opracowania przybliżone zostaną rozmiary ograniczania kontaktów skazanych ze światem zewnętrznym w celu porównania liczby więźniów korzystających z tych kontaktów w okresach przedpandemicznym i pandemicznym.

Kontakty więźniów ze światem zewnętrznym w różnej postaci uległy zubożeniu, ograniczeniu lub zaniknięciu w okresie covidowym. Od

²³ M. Niełacna, *COVID-19 a funkcjonowanie...*, s. 93.

19 marca 2020 roku we wszystkich polskich więzieniach wstrzymano widzenia, kontakty z rodziną realizowano przez telefon i internet²⁴. Widzenia przywracano w sytuacjach spadku zakażeń i ustabilizowania przez pewien czas sytuacji epidemiologicznej, odbywały się wówczas w szczególnym reżimie sanitarnym. Od początku pandemii ograniczono lub wstrzymano korzystanie przez więźniów z przepustek i zezwoleń na widzenie bez dozoru poza obrębem zakładu karnego z osobą najbliższą lub godną zaufania na okres nieprzekraczający 30 godzin (tabela 8). W tym okresie skazani w ograniczonym zakresie korzystali z zezwoleń na nauczanie, szkolenie, zajęcia terapeutyczne i kulturalno-oświatowe oraz sportowe organizowane poza terenem zakładu karnego typu półotwartego i otwartego (tabela 9).

Z tabeli 8 wynika, że od drugiego kwartału 2020 roku do czwartego kwartału 2021 roku nie udzielano skazanym przepustek z zakładów karnych typu półotwartego (art. 91 pkt 7 k.k.w.) i otwartego (art. 92 pkt 9 k.k.w.), zezwoleń na widzenie się poza zakładem karnym do 30 godzin (art. 138 § 1 pkt 7 k.k.w.) oraz zezwoleń na opuszczenie zakładu karnego na okres 14 dni (art. 138 § 1 pkt 8 k.k.w.). Od tej zasady pojawiały się niewielkie odstępstwa w drugiej połowie 2021 roku, kiedy to w trzecim kwartale 19 osób skorzystało z widzeń bez dozoru poza obrębem zakładu karnego do 30 godzin, a w czwartym kwartale — 106 osób. Ponadto w ostatnim kwartale 29 skazanym zezwolono na opuszczenie zakładu karnego na okres 14 dni. W badanym okresie pandemicznym skazani korzystali z zezwoleń na opuszczenie zakładu karnego na pięć dni ze względów losowych (art. 141a § 1 k.k.w.). Częstotliwość udzielania tego rodzaju zezwoleń była w okresie pandemii dwa razy mniejsza niż w okresie przedpandemicznym. W okresie pandemicznym większość tych zezwoleń była realizowana pod konwojem funkcjonariusza Służby Więziennej lub osoby godnej zaufania. W okresie pandemii tylko jeden skazany otrzymał zezwolenie na opuszczenie zakładu karnego na 14 dni w okresie sześciu miesięcy przed końcem kary (art. 165 § 2 k.k.w.).

Brak kontaktów osób pozbawionych wolności przede wszystkim z rodziną w wyniku wstrzymania przepustek i zezwoleń na opuszczenie zakładu karnego nie było przyczyną zachowań protestacyjnych, zbiorowych wystąpień, które byłyby zarejestrowane w latach pandemii (2020–2021).

²⁴ *Bezpieczeństwo przede wszystkim*, „Forum Służby Więziennej” 2020, nr 4, s. 8–9.

Tabela 8. Więźniowie korzystający z przepustek i zezwoleń na czasowe opuszczenie zakładu karnego w okresach przedpandemicznym i pandemicznym

Poz.	Podstawa prawna przepustki, zezwolenia	Okres przedpandemiczny								Okres pandemiczny							
		2018				2019				2020				2021			
		kwartaly		kwartaly		kwartaly		kwartaly		kwartaly		kwartaly		kwartaly			
I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV		
1.	art. 91 pkt 7	585	873	787	728	467	495	420	434	235	0	0	0	0	0	0	
2.	art. 92 pkt 9	631	693	653	559	482	429	369	373	253	0	0	0	0	0	1	
3.	art. 138 § 1 pkt 7	3297	3482	3459	3202	2747	2519	2359	2478	1892	0	0	0	0	19	106	
4.	art. 138 § 1 pkt 8	2359	2746	2624	2490	2024	1944	1756	1762	1275	0	0	0	0	0	29	
5.	art. 141 a § 1	635	570	867	715	685	680	697	600	430	213	290	249	289	327	361	
6.	art. 165 § 2	49	66	53	43	37	27	25	23	22	0	0	0	0	1	0	

Legenda

Poz. 1. — przepustka z zakładu karnego typu półotwartego (14 dni w roku)

Poz. 2. — przepustka z zakładu karnego typu otwartego (28 dni w roku)

Poz. 3. — zezwolenie na widzenie się bez dozoru, poza obrębem zakładu karnego z osobą najbliższą lub osobą godną zaufania na okres nieprzekraczający jednorazowo 30 godzin

Poz. 4. — zezwolenie na opuszczenie zakładu karnego na okres 14 dni

Poz. 5. — zezwolenie na opuszczenie zakładu karnego na okres 5 dni ze względów losowych

Poz. 6. — zezwolenie na opuszczenie zakładu karnego do 14 dni w okresie 6 miesięcy przed końcem kary

Źródło: Kwartalna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

Fakt ten jednak był dotkliwie odczuwany przez więźniów i ich rodziny, którzy kierowali liczne skargi w tej sprawie do Rzecznika Praw Obywatelskich²⁵. Rzecznik Praw Obywatelskich w piśmie skierowanym do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej zaproponował następujące rozwiązanie, które służyłoby w jakimś stopniu realizacji postulatów więźniów: „Kompromisem między koniecznością opanowania transmisji wirusa a realizacją celów kary pozbawienia wolności może być wprowadzenie zasady testowania osadzonych przed wyjściem i po powrocie z przepustki, bądź też stosowanie kwarantanny dla powracających do zakładu karnego”²⁶. Służba Więzienna nie podjęła się tych proponowanych działań ze względu na brak możliwości ich realizacji²⁷.

Zezwolenia na korzystanie przez skazanych z możliwości nauczania, szkolenia, zajęć terapeutycznych, zajęć kulturalno-oświatowych w formie grupowej poza terenem zakładu karnego niezależnie od typu zakładu karnego nie zostały wstrzymane, ale ograniczone w dużej mierze (tabela 9). Najczęściej skazani korzystali z zezwoleń na udział w zajęciach grupowych k-o i sportowych poza terenem zakładu karnego (art. 91 pkt. 4 k.k.w.). Żaden skazany nie skorzystał ze zezwolenia na naukę poza obrębem zakładu karnego w czasie pandemii (art. 131 § 2 k.k.w.).

Zakres ograniczeń kontaktów skazanych ze światem zewnętrznym poszerzają ograniczenie zatrudnienia więźniów poza terenem zakładu karnego oraz transportów realizowanych przez Służbę Więzienną i Policję.

2.3.2. Zatrudnienie więźniów na zewnątrz zakładów karnych w pandemii

Na mocy wytycznych WHO, Podkomitetu Zapobiegania Torturom ONZ (SPT), Komitetu do spraw Przeciwdziałania Torturom, Nieludzkiemu, Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT) i Głównego Inspektora Sanitarnego (GIS), więziennictwo zostało zobowiązane do racjonalne-

²⁵ *Co z przepustkami więźniów w czasie pandemii. Rzecznik pyta Służbę Więzienną*, Biuletyn Informacji Publicznej RPO, 5.01.2022 roku, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-pandemia-wiezniowie-przepustki-sw> (dostęp: 5.01.2022).

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Pismo Zastępcy Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 19.01.2022, BP.414.6.2022, https://bip.brpo.pl/sites/default/files/2022-01/Odpowiedz_SW_19.01.2022.pdf (dostęp: 4.04.2022).

Tabela 9. Więźniowie korzystający z zezwoleń na nauczanie, szkolenie, zajęcia terapeutyczne, kulturalno-oświatowe i sportowe organizowane poza terenem zakładu karnego w latach przedpandemicznych i pandemicznych

Poz.	Podstawa prawna przepustki, zezwolenia	Okres przedpandemiczny								Okres pandemiczny							
		2018				2019				2020				2021			
		kwartały		kwartały		kwartały		kwartały		kwartały		kwartały		kwartały			
I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV		
1.	art. 91 pkt 3	441	615	646	498	362	478	521	466	124	58	101	4	80	183	113	
2.	art. 91 pkt 4	3624	5274	4746	3787	3091	4428	3839	3245	2175	0	96	39	369	727	1652	
3.	art. 92 § 1 pkt 3	109	97	66	60	55	55	44	35	31	6	3	1	1	3	5	
4.	art. 92 pkt 4	372	492	432	414	284	410	385	373	225	0	20	12	32	61	137	
5.	art. 92 pkt 5	311	427	294	239	186	204	193	112	76	0	0	10	6	6	5	
6.	art. 131 § 2	9	11	21	48	17	11	8	6	10	0	0	0	0	0	0	

Legenda

- Poz. 1 — zezwolenie na nauczanie, szkolenie oraz zajęcia terapeutyczne poza zakładem karnym typu półotwartego
 Poz. 2 — zezwolenie na udział w zajęciach grupowych kulturalno-oświatowych i sportowych poza zakładem karnym typu półotwartego
 Poz. 3 — zezwolenie na nauczanie, szkolenie oraz zajęcia terapeutyczne organizowane poza zakładem karnym typu otwartego
 Poz. 4 — zezwolenie na grupowe zajęcia kulturalno-oświatowych i sportowych poza zakładem karnym typu otwartego
 Poz. 5 — zezwolenie na udział w zajęciach grupowych kulturalno-oświatowych i sportowych poza zakładem karnym typu otwartego
 Poz. 6 — zezwolenie na naukę w szkołach poza obrębem zakładu karnego

Źródło: Kwartalna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

go ograniczania kontaktów skazanych i tymczasowo aresztowanych ze światem zewnętrznym w czasie pandemii. Kontakty te miały różną formę i postać, jedną z których była praca osób pozbawionych wolności poza terenem zakładu karnego.

Tabela 10. Zatrudnienie osób pozbawionych wolności poza terenem zakładu karnego

Miesiące	Lata przedpandemiczne				Lata pandemiczne			
	2018		2019		2020		2021	
	n	WD	n	WD	n	WD	n	WD
I	6362	100,00	8036	100,00	7795	100,00	3544	100,00
II	6533	102,69	7931	98,69	7835	100,51	3987	112,50
III	6631	104,23	7893	98,22	7197	118,00	4382	123,65
IV	7039	110,64	7841	97,57	5906	75,77	4609	130,05
V	7513	118,09	7912	98,46	4997	64,11	5273	148,79
VI	7927	124,60	7998	99,53	4362	55,96	5964	168,28
VII	8244	129,58	8076	100,50	4081	52,35	6569	185,36
VIII	8441	132,68	7918	98,53	3782	48,52	7381	208,27
IX	8581	134,88	7830	97,44	4094	52,52	7914	223,31
X	8368	131,53	7889	98,17	4101	52,61	8553	241,34
XI	8394	131,94	7959	99,04	3760	48,24	8504	239,95
XII	8249	129,66	7816	97,26	3507	44,99	8639	243,76

Źródło: Miesięczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

Z danych statystycznych (tabela 10) wynika, że z chwilą ogłoszenia stanu epidemiologicznego na terenie kraju w związku z możliwością zakażenia się wirusem SARS-CoV-2 więziennictwo od marca 2020 roku zaczęło ograniczać zatrudnienie zewnętrzne skazanych z 7197 wówczas do 3507 w grudniu tegoż roku. W następnym roku epidemii, począwszy od stycznia 2021, zatrudnienie zewnętrzne wzrosło z 3544 osób do 8639 w grudniu. Fakt ten świadczy o tym, że Służba Więzienna wypracowała bezpieczne sposoby zatrudnienia zewnętrznego, które nie spowodowało transmisji zakażenia na teren zakładu karnego, a później rozpowszechnienia go w społeczności więziennej. Więziennictwo nie wstrzymało zatrudnienia wewnątrz i na zewnątrz zakładów karnych, jedynie je ogra-

niczyło, by w drugim roku pandemii przybliżyć je do poziomu z okresu przedpandemicznego.

2.3.3. Transporty osób pozbawionych wolności w latach przedpandemicznych i pandemicznych

Przemieszczanie osób pozbawionych wolności pomiędzy jednostkami penitencjarnymi, transportowanie ich do sądów czy prokuratury mogło być źródłem zagrożenia epidemicznego i groziło rozpowszechnianiem się wirusa SARS-CoV-2, dlatego też od samego początku pandemii ograniczono do niezbędnych przypadków przenoszenie skazanych pomiędzy jednostkami penitencjarnymi²⁸.

Tabela 11. Transport osób pozbawionych wolności w latach 2018–2021

Okres N		Ogółem N	Realizatorzy transportów	
			Służba Więzienna n	Policja n
2018	przed pandemią	103 312	86 915	16 397
2019		102 087	85 130	16 957
2020	w czasie pandemii	77 958	65 219	12 739
2021		98 204	83 835	14 369

Źródło: Roczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

Z zestawienia zawartego w tabeli 11 wynika ogólny wniosek, że w pierwszym roku pandemii (2020) nastąpił spadek liczby osób transportowanych ogółem o 23,6% w stosunku do roku poprzedniego w okresie przedpandemicznym oraz spadek liczby osób transportowanych w tym okresie przez Służbę Więzienną o 23,2% oraz Policję o 36,2%. W następnym roku epidemii, czyli 2021, następuje wzrost liczby osób transportowanych ogółem o 26,0%, transportowanych przez Służbę Więzienną o 28,5% i przez Policję o 12,7% w stosunku do pierwszego roku pandemii. Zarejestrowana tendencja dynamiki transportowania osób pozbawionych wolności w okresie pandemii jest prawdopodobnie wyrazem tego, że więziennictwo

²⁸ Pismo Sekretarza Stanu do Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 1 kwietnia 2020 roku, DWOiP-II.53.1.2020, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Odpowiedz%20MS%2C%201.04.2020.pdf> (dostęp: 4.04.2022).

coraz lepiej funkcjonuje w okresie zagrożenia epidemiologicznego dzięki przestrzeganiu reżimu sanitarnego i dostosowanie go do zmieniających się warunków zagrożenia epidemiologicznego (kolejnych fal epidemii).

2.4. Wykonywanie kary dyscyplinarnej umieszczenia w celi izolacyjnej na okres do 28 dni w latach 2018–2021

Najsurowszą karą dyscyplinarną, którą przewiduje art. 143 § 1 pkt 8 k.k.w., jest kara umieszczenia więźnia w celi izolacyjnej na okres 28 dni. Karę tę można wymierzyć skazanemu, który popełnił przekroczenie naruszające w poważnym stopniu obowiązującą w zakładzie karnym dyscyplinę i porządek. Częstotliwość stosowania tej kary może być wyrazem poziomu porządku, dyscypliny, bezpieczeństwa wewnątrzwięziennego oraz atmosfery wychowawczej panującej w jednostce penitencjarnej. Z zestawienia zawartego w tabeli 12 wynika, że odsetek stosowania tej kary wobec więźniów był niższy w okresie pandemicznym (2020–2021) niż przedpandemicznym (2018–2019), za wyjątkiem grupy tymczasowo aresztowanych. Najczęściej tej kary doświadczali skazani młodociani, następnie tymczasowo aresztowani, recydywiści penitencjarni, a najrzadszej skazani odbywający karę po raz pierwszy. Ogólnie można stwierdzić, że podczas pandemii funkcjonowanie więźniów w reżimie sanitarnym, w którym obowiązywały dodatkowe nakazy, zakazy i płynące z nich utrudnienia, nie burzyło w zakładach karnych i aresztach śledczych ładu, porządku i dyscypliny.

Tabela 12. Wykonywanie kary dyscyplinarnej umieszczenia w celi izolacyjnej w latach 218–2021

Grupa klasyfikacyjna	Lata przedpandemiczne				Lata pandemiczne			
	2018		2019		2020		2021	
	n	%	n	%	n	%	n	%
M	251	31,77	213	27,70	140	24,87	86	14,36
P	1288	4,80	1119	4,17	969	4,14	835	3,46
R	2088	5,67	1951	5,25	1724	5,10	1673	4,52
TA	434	5,90	415	4,88	466	5,36	482	5,67

Źródło: Kwartalna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

2.5. Zaburzenia w zachowaniu osób pozbawionych wolności w okresie pandemii — częstotliwość zachowań autoagresywnych

Autoagresja więźniów należy do charakterystycznych zaburzeń w ich zachowaniu podczas funkcjonowania w warunkach izolacji penitencjarnej. Może przybierać postać emocjonalną lub instrumentalną²⁹. Funkcjonowanie w warunkach trudnych, jaką jest izolacja więzienna wzmocniona rygorami wynikającymi z obostrzeń sanitarnych, miało potencjał, by sprzyjać generowaniu zachowań samoagresywnych. W związku z tym postanowiono odpowiedzieć na pytanie: czy fakt funkcjonowania skazanych w więzieniu w czasie pandemii różnicuje częstotliwość występowania tych zachowań w stosunku do okresu przedpandemicznego?

Tabela 13. Zachowania autoagresywne osób pozbawionych wolności w okresie przedpandemicznym i pandemicznym

Lata		Odmowa przyjmowania pokarmów		Samouszkodzenia		Usiłowanie samobójstwa	
		n	współczynnik na 10 000	n	współczynnik na 10 000	n	współczynnik na 10 000
2018	przed pandemią	5	0,69	13	1,80	191	26,45
2019		1	0,13	16	2,15	198	26,71
2020	w czasie pandemii	2	0,29	23	3,39	119	17,52
2021		11	1,53	18	2,50	149	20,73

Źródło: Kwartalna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

W badanych okresach funkcjonowania więźniów najczęstszą formą zachowań autoagresywnych były próby samobójcze (tabela 13). Zachowania te skazani przejawiali częściej w okresie przedpandemicznym niż pandemicznym. Skazani częściej dokonywali samouszkodzeń i odmawiali przyjmowania posiłków w okresie pandemii. Ustalenie związku tych zachowań z funkcjonowaniem więźniów w dwóch różnych okresach (pandemicznym i przedpandemicznym) wymagałoby odrębnych badań empi-

²⁹ M. Jadeszko, *Zjawisko autoagresji wśród osób pozbawionych wolności*, [w:] *Psychopedagogiczne konteksty wykonywania kary pozbawienia kary pozbawienia wolności*, red. S. Grzesiak, Warszawa 2020, s.182.

rycznych. Należy jednak zwrócić uwagę na dane statystyczne, z których wynika, że zarówno w okresie przedpandemicznym, jak i pandemicznym uczestnictwo w podkulturze przestępczej i presja podkultury więziennej na ogół nie były przyczyną zachowań autoagresywnych więźniów. Częściej niż działalność sądów i prokuratury zachowania te wywoływała działalność administracji więziennej.

2.6. Zgony osób pozbawionych wolności podczas izolacji penitencjarnej w latach 2018–2021

Tabela 14. Zgony osób pozbawionych wolności w okresie przedpandemicznym i pandemicznym

Okres		N	%
2018	przed pandemią	171	0,24
2019		159	0,22
2020	w czasie pandemii	174	0,26
2021		188	0,26

Źródło: Roczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

Odsetek zgonów więźniów podczas odbywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania był większy w okresie pandemicznym niż przedpandemicznym. W pierwszym roku pandemii zmarło 15 osób więcej niż rok wcześniej w okresie przedpandemicznym, w drugim roku pandemii liczba ta jest o wiele większa, bo wynosiła 29 osób. Około 80% zgonów nastąpiło z przyczyn naturalnych. Z powodu autoagresji w 2018 roku zmarło 26 osób (15,2%), w 2019 — 24 osoby (15,1%), w 2020 — 27 osób (15,5%), i w 2021 — 27 osób (14,4%). Najniższy odsetek zgonów z powodu autoagresji zaobserwowano w drugim roku pandemii.

2.7. Seniorzy w populacji więziennej w latach 2019–2021

Seniorzy, czyli osoby powyżej sześćdziesiątego roku życia, stanowili niewielki odsetek populacji więziennej w badanych latach. W roku 2018 było ich 2934 (4,1%), a w 2019 — 3319 (4,5%); w okresie pandemicznym populacja tej grupy więźniów wzrosła — w 2020 roku wynosiła 3162 osoby (4,7%), a w 2021 — 3406 (4,8%). Ta grupa osób pozbawionych wolności

jest obciążona dużym ryzykiem zakażenia wirusem SARS-CoV-2. Jej liczebność nie podlegała redukcji poprzez zwolnienia prewencyjne ani inne zabiegi w toku odbywania kary pozbawienia wolności. Najwyższy odsetek tej grupy więźniów zaobserwowano w drugim roku pandemii.

2.8. Zdarzenia nadzwyczajne w polskich jednostkach penitencjarnych w latach 2018–2021

Tabela 15. Częstotliwość zdarzeń (nadzwyczajnych) w polskich jednostkach penitencjarnych w okresach przedpandemicznym i pandemicznym

Rodzaje zdarzeń	Lata przedpandemiczne				Lata pandemiczne			
	2018		2019		2020		2021	
	n	współ- czynnik na 10 000	n	współ- czynnik na 10 000	n	współ- czynnik na 10 000	n	współ- czynnik na 10 000
napaść na funkcjonariusza	150	21,0	142	19,4	128	19,1	126	17,7
zgwałcenie osadzonego	2	0,3	4	0,5	8	1,2	4	0,6
znęcanie się nad osadzonym	115	16,2	105	14,3	48	7,1	34	4,8
bójki lub pobicia	292	40,9	294	40,1	163	24,3	162	22,8
ucieczki z terenu zakładu karnego	2	0,3	4	0,5	0	0,0	1	0,1

Źródło: Roczna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

W zakładzie karnym i areszcie śledczym występują zdarzenia, które patologizują funkcjonowanie tych instytucji. Zdarzenie mogące występować w Służbie Więziennej zostało zdefiniowane w § 2 zarządzenia nr 1/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 stycznia 2018 roku³⁰, które określa je jako: zagrożenie lub naruszenie bezpieczeństwa jednostki organizacyjnej lub konwoju Służby Więziennej, zagro-

³⁰ Zarządzenie Nr 1/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 stycznia 2018 roku w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich wyjaśniania i dokumentowania, <https://edu.cossw.pl/file/redirect.php?f=bzczw0bpkki> (dostęp: 4.04.2022).

żenie życia osoby osadzonej, funkcjonariusza albo pracownika Służby Więziennej oraz naruszenie prawa przez osadzonego lub funkcjonariusza albo pracownika Służby Więziennej. Wykaz zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej określa załącznik do tego zarządzenia. Istnieje wiele uwarunkowań, które wpływają na częstotliwość występowania zdarzeń. Zarządzanie jednostką penitencjarną polega na dążeniu do jak najmniejszej liczby takich zdarzeń — rozwiązania ograniczającego ich występowanie upatrywano między innymi w reorganizacji wewnętrznej struktury organizacyjnej jednostek penitencjarnych w postaci oddziałów penitencjarnych³¹.

Funkcjonowanie jednostek penitencjarnych w szczególności w trudnym okresie, jakim jest pandemia, sugeruje, że mógł on mieć wpływ na częstotliwość występowania zdarzeń. Z tabeli 15 wynika, że w okresie pandemii w jednostkach więziennych nastąpił spadek napaści na funkcjonariusza i pracownika Służby Więziennej, znęcania się nad osadzonym, bójek i pobić oraz ucieczek z terenu jednostek penitencjarnych. Współczynniki zgwałceń osadzonego w okresie pandemii były wyższe niż w latach wcześniejszych. Ucieczki skazanych z miejsc zatrudnienia na zewnątrz zakładu karnego częściej występowały w okresie przedpandemicznym niż pandemicznym. W 2018 roku ucieczek z tych miejsc było 266, w 2019 — 169, w 2020 — 42, a w 2021 — 115. Spadek i wzrost liczby ucieczek z miejsc zatrudnienia na zewnątrz zakładu karnego w okresie pandemii był związany z liczbą osób zatrudnionych w tym okresie. Na początku ograniczono tego rodzaju zatrudnienie, a wraz z nim zmalała liczba ucieczek; wzrosła ona natomiast wraz ze wzrostem zatrudnienia w 2021 roku (zob. tabela 10).

³¹ A. Nawój-Śleszyński, *Wpływ oddziałów penitencjarnych na zachowanie osób pozbawionych wolności patologizujących funkcjonowanie jednostek penitencjarnych*, [w:] *Współczesne problemy i perspektywy więziennictwa*, red. A. Nawój-Śleszyński, A. Leszczyńska, Łódź 2019, s. 23–47.

2.9. Przyczyny opuszczenia zakładu karnego przez skazanych na zasadniczą karę pozbawienia wolności w latach 2018–2021

Tabela 16. Opuszczenie zakładu karnego przez więźniów skazanych na zasadniczą karę pozbawienia wolności według niektórych przyczyn w okresie przedpandemicznym i pandemicznym

Przyczyny opuszczenia zakładu karnego	Lata przedpandemiczne		Lata pandemiczne	
	2018	2019	2020	2021
	n	n	n	n
ukończenie kary	37 695	36 936	36 956	36 454
warunkowe zwolnienie	9219	7484	6510	5172
przerwa w karze	1323	1167	1310	1280

Źródło: Kwartalna Informacja Statystyczna MS CZSW. Opracowanie własne.

Biorąc pod uwagę niektóre przyczyny zwolnienia skazanych z zakładu karnego, najczęściej wychodzili oni na wolność po ukończeniu odbywania kary, później wskutek warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary i przerwy w karze. Na uwagę zasługuje fakt, że w 2018 roku skazani czterokrotnie rzadziej wychodzili na wolność w następstwie warunkowego zwolnienia niż po wykonaniu kary w całości, w 2019 roku — 4,9 razy rzadziej, w 2020 — 5,7 razy, a w 2021 roku aż siedmiokrotnie. Te dane statystyczne są zaskakujące i nie da się ich wytłumaczyć inaczej niż wpływem polityki penitencjarnej w zakresie stosowania instytucji warunkowego zwolnienia, która pojawiła się w polskim systemie penitencjarnym już we wcześniejszych latach³². Częstotliwość korzystania z przerwy w karze w tych dwóch okresach była w jednakowym stopniu zróżnicowana. Najczęściej z tej formy opuszczania zakładu karnego korzystali skazani w 2018 roku, następnie w pierwszym roku pandemii, a w 2021 roku liczebność tej grupy nieco się obniżyła. Należało oczekiwać, że z tej formy opuszczenia zakładu karnego korzystać będą skazani na mocy art. 14c ustawy z dnia 2 marca 2020 roku o szczegółowych rozwiązaniach

³² Zob. A. Nawój-Śleszyński, *Recydywiści penitencjarni w populacji więziennej w Polsce w latach 1970–2020*, „The Prison Systems Review” 2022, nr 116, s. 528, tabela 5. *Podstawy prawne wyjścia na wolność skazanych na karę pozbawienia wolności w latach 2001–2020*.

w zapobieganiu, przeciwdziałaniu i zwalczaniu COVID-19³³. Jednak tak się nie stało, w pierwszym roku pandemii żaden skazany nie skorzystał z przerwy w karze na wspomnianej podstawie prawnej³⁴.

2.10. Zdalna forma posiedzeń sądu penitencjarnego w czasie pandemii COVID-19

Jednym z zabiegów mających na celu przeciwdziałanie wirusowi SARS-CoV-2, rekomendowanym przez odpowiednie instytucje od samego początku stanu pandemii w Polsce, było ograniczenie kontaktów skazanych z innymi osadzonymi, szczególnie z osobami ze świata zewnętrznego. Posiedzenie sądów penitencjarnych w tradycyjnej formie, to jest na terenie zakładów karnych i aresztów śledczych, mogły sprzyjać przenoszeniu wirusa z zewnątrz jednostek penitencjarnych, w związku z czym na podstawie art. 14 f ust. 1 ustawy z dnia 2 marca 2022 roku³⁵ w okresie obowiązywania stanu zagrożenia epidemiologicznego albo stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 zaistniała możliwość odbywania posiedzeń sądu penitencjarnego przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie czynności na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku, w przypadku gdy w posiedzeniu sądu uczestniczy skazany pozbawiony wolności. Zdalne posiedzenie sądu penitencjarnego jest oceniane pozytywnie, ponieważ zapewniało skazanym możliwość udziału w wokandach sądu penitencjarnego, co sprzyjało eliminowaniu zagrożenia zakażeniu wirusem SARS-CoV-2 w związku z kontaktem z osobami biorącymi udział w posiedzeniach sądu³⁶. Funkcjonowanie posiedzeń sądu penitencjarnego w formie zdalnej spełniało ważną funkcję, zapobiegło bowiem zapaści w funkcjonowaniu sądownictwa penitencjarnego oraz występowaniu niepokojów skazanych wynikających z braku warunków do rozpatrzenia ich spraw (wniosków)³⁷. Sądy penitencjarne w posiedzeniach zdalnych najczęściej udzielały zezwoleń skazanym na odbywanie kary pozbawienia wolności

³³ Dz.U. z 2020 r. poz. 374.

³⁴ J. Kitliński, *Aby wróciła normalność*, „Forum Służby Więziennej” 2021, nr 1, s. 5.

³⁵ Dz.U. z 2020 r. poz. 374.

³⁶ C.P. Kłak, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w czasie pandemii COVID-19*, „Probacja” 2022, nr 3, s. 83.

³⁷ *Ibidem*, s. 86.

poza terenem zakładu karnego w SDE oraz rozpatrywały wnioski o udzielenie warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary.

Od kwietnia 2020 roku sądy penitencjarne rozpatrywały pozytywnie coraz więcej wniosków o zezwolenie na odbywanie przez skazanych kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego — od 4308 w kwietniu 2020 roku liczba ta wzrosła do 7088 w grudniu 2022 roku (tabela 4). W okresie pandemicznym (2020–2021) stopniowo coraz mniej skazanych korzystało z warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary (tabela 7). Pomimo pozytywnych walorów zdalnego posiedzenia sądów penitencjarnych w latach 2020–2021, rozstrzygnięcia tych sądów nie przyczyniły się do znaczącego zmniejszenia rozmiarów populacji więziennej, które było zalecane przez różnego rodzaju organizacje międzynarodowe jako sposób zapobiegania rozprzestrzenianiu się wirusa SARS-CoV-2.

Czas pandemii zmienił sposób funkcjonowania sądu penitencjarnego z tradycyjnego, czyli odbywania posiedzeń na terenie zakładu karnego i aresztu śledczego, na zdalny. Czesław Kłak postuluje pozostawienie na stałe możliwości odbywania wokand sądu penitencjarnego w formie zdalnej³⁸.

Podsumowanie

Funkcjonowanie jednostki penitencjarnej w warunkach pandemii COVID-19 zrodziło wiele trudnych problemów i obaw. Związane były one: po pierwsze, z reakcją osób pozbawionych wolności na rygor sanitarny po ogłoszeniu na obszarze kraju stanu epidemii; po drugie, z przystosowaniem się do tego reżimu przez osadzonych w izolacji penitencjarnej i kadry penitencjarnej odpowiedzialnej za bezpieczeństwo zdrowotne osób pozbawionych wolności oraz z modyfikowaniem wykonywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania wraz z powtarzającymi się falami zagrożenia epidemiologicznego i przedłużaniem się epidemii; po trzecie, z realizacją podstawowych celów wykonywania kary pozbawienia wolności w warunkach obciążenia dodatkowymi obowiązkami kadry penitencjarnej wynikającymi ze stanu zagrożenia zakażeniem wirusem SARS-CoV-2, szczególnie realizacji jej indywidualnoprewencyjnych ce-

³⁸ C.P. Kłak, *Wykonywanie...*, s. 65.

łów. Rygor sanitarny wprowadzony w polskich jednostkach penitencjarnych w marcu 2020 roku w zasadzie nie wywołał reakcji w postaci buntów, protestów czy zbiorowych wystąpień osadzonych, jak to miało miejsce w niektórych państwach Europy i Azji³⁹. Jedyne na początku kwietnia 2020 roku w zakładzie karnym w Chełmnie zanotowano zbiorowe wystąpienie skazanych w postaci odmowy przyjęcia posiłków jako protest przeciwko wprowadzeniu przez dyrektora zakładu obostrzeń związanych z profilaktyką zakażeń wirusem SARS-CoV-2⁴⁰. Również w ciągu dwóch lat nie doszło na terenie jednostek penitencjarnych do masowych zakażeń. Wyjątkiem był incydent w zakładzie karnym w Garbalinie, gdzie na początku 2021 roku w ciągu kilku dni zakaziło się 82 skazanych. Przyczyną tego zakażenia była zbyt krótka izolacja osób pozbawionych wolności, którzy mieli styczność ze skazanym, u którego zdiagnozowano koronawirusa⁴¹.

Czy pandemia w latach 2020–2021 zmieniła polskie więziennictwo? Z pewnością. Trudniejsza jest odpowiedź na pytanie: jaki obraz więziennictwa wyłania się zza kurtyny koronawirusa? Pełny obraz funkcjonowania zakładu karnego i aresztu śledczego w czasie pandemii COVID-19 jest skomplikowany i wielowymiarowy. Wyzwaniem byłoby go w sposób kompletny przedstawić w niniejszym opracowaniu⁴². Dlatego też ograniczyłam się do porównania funkcjonowania niektórych instytucji prawa karnego wykonawczego oraz niektórych zachowań osób pozbawionych

³⁹ A. Porębska, *Co wirus zmienił w więzieniach*, „Forum Służby Więziennej” 2020, nr 7, s. 30–31.

⁴⁰ P. Ostaszewski, J. Klimczak, J. Włodarczyk-Madejska, *Przestępczość i wymiar sprawiedliwości w pierwszym roku pandemii COVID-19*, Warszawa 2021, s. 175.

⁴¹ J. Kaźmierczak, *Koronawirus w Zakładzie Karnym w Garbalinie. Blisko 100 osadzonych zostało zakażonych*, Łęczysca.Naszemiasto.pl, 27.02.2021, <https://leczyca.naszemiasto.pl/koronawirus-w-zakladzie-karnym-w-garbalinie-blisko-100/ar/c1-8158653> (dostęp: 4.03.2021).

⁴² W literaturze naukowej pojawiają się opracowania, które uzupełniają i wzbogacają obraz funkcjonowania jednostek penitencjarnych w okresie pandemii COVID-19 w oparciu o inne kryteria nie zostały zastosowane w niniejszym opracowaniu, por. T. Kośmider, R. Nowacki, J. Werbliński, *Bezpieczeństwo jednostek penitencjarnych w czasie pandemii COVID-19. Doświadczenie polskie*, „The Prison Systems Review” 2022, nr 116, s. 5–24; por. A. Lewicka-Zelent, *Emocje przeżywane przez osoby osadzone w polskich więzieniach w czasie pandemii COVID-19*, „The Prison Systems Review” 2022, nr 116, s. 25–48.

wolności charakterystycznych dla instytucji, w której funkcjonowali, w ciągu dwóch lat przed pandemią oraz w okresie pandemicznym, to jest w latach 2018–2019 i 2020–2021.

Rozwiązaniem postulowanym przez wiele instytucji i organizacji międzynarodowych (między innymi WHO, SPT, CPT) w czasie pandemii było pomniejszenie liczby więźniów w stosunku do okresu przedpandemicznego. „Rozgęszczone” więzienie służyć miało zachowaniu dystansu społecznego i zapobiegnięciu zakażeniom wirusem SARCOS-CoV-2. W świetle danych statystycznych populacja więzienna w początkowym okresie pandemii była mniejsza niż przed nią. W pierwszym roku pandemii, to jest 2020, od stycznia do grudnia nastąpił spadek populacji więziennej o 9,6%. Było to spowodowane nie prewencyjną redukcją populacji więziennej, ale mniejszą liczbą osób przyjmowanych do zakładu karnego⁴³. Wprawdzie osoby pozbawione wolności w okresie pandemii egzystowały na większej powierzchni mieszkalnej niż w okresie przedpandemicznym, ale nadal była to powierzchnia daleka od postulowanej przez CPT. Korzystanie więźniów z większej powierzchni celi mieszkalnej wynikało z większej liczby osób odbywających karę w SDE, co wiązało się ze zwiększeniem dostępności miejsc w oddziałach jednostek penitencjarnych. Jednak liczba skazanych odbywających karę w SDE nie wpłynęła znacząco na pomniejszenie populacji więziennej w zakładach karnych.

W okresie pandemii zauważono spadek odsetka skazanych, wobec których była wykonywana kara pozbawienia wolności w SPO, systemie o największym potencjale resocjalizacyjnym. W drugim roku pandemii tylko 42,7% skazanych odbywało karę w SPO, co był najniższym odsetkiem przez ponad 20 lat stosowania tej instytucji na podstawie k.k.w. z 1997 roku. Również w okresie pandemii spadł odsetek skazanych, którym sąd penitencjarny udzielał warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary. Obniżania zaangażowania w działalność resocjalizacyjną zarówno kadry penitencjarnej, jak i więźniów nie można oceniać jednoznacznie i przypisać tylko pandemii, ponieważ tendencje spadkowe kierowania skazanych do SPO i korzystania przez nich z warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary zostały zaobserwowane o wiele wcześniej niż w badanym okresie. Można przyjąć hipotezę (być może ryzykowną), że

⁴³ B. Stańdo-Kawecka, *Populacja więzienna...*, s. 136.

obraz statystyczny omawianych instytucji jest rezultatem realizowanej represyjnej polityki penitencjarnej.

Więzienia w okresie pandemii to placówki zamknięte na kontakty skazanych ze światem zewnętrznym i odwrotnie. Na początku pandemii zostały wstrzymane widzenia na terenie jednostek penitencjarnych, przepustki, wyjścia na zewnątrz zakładu karnego w celu nauczania, szkolenia, zajęć terapeutycznych oraz kulturalno-oświatowych i sportowych, ograniczono wejścia osób z zewnątrz na teren zakładu. W zakładach karnych i aresztach śledczych nie odbywały się posługi religijne⁴⁴. Wokandy sądu penitencjarnego przyjmowały formę online. W drugim roku pandemii w związku ze zmieniającymi się warunkami epidemiologicznymi przywracano stopniowo kontakt skazanych ze światem zewnętrznym, między innymi zezwolenia na widzenia wewnątrz zakładu karnego z rodziną na warunkach szczególnego reżimu sanitarnego. W drugim kwartale 2020 roku wstrzymane zostały przepustki i zezwolenia na opuszczenie zakładu karnego na okres 14 dni oraz zezwolenia na widzenia się bez dozoru poza terenem zakładu karnego na czas 30 godzin. Pod koniec drugiego roku pandemii pojawiły się zezwolenia na widzenia trzydziestogodzinne (106 osób), zezwolenia na opuszczenie zakładu karnego na okres 14 dni (29 osób) oraz jedna przepustka z zakładu karnego typu otwartego. Przez cały okres pandemii skazani korzystali z przepustek losowych, o których mowa w art. 141a § 1 k.k.w., zanikły zezwolenia udzielane w trybie art. 165 § 2 k.k.w. W pierwszym roku pandemii zatrudnienie skazanych na zewnątrz zakładów karnych ograniczono do 50%, w następnym roku wzrastało z miesiąca na miesiąc, by osiągnąć poziom wyższy niż w okresie przedpandemicznym. Transporty skazanych i tymczasowo aresztowanych w roku 2020 zmalały, by rok później również zacząć stopniowo wzrastać.

W okresie pandemii częstotliwość stosowania najsurowszej kary dyscyplinarnej w postaci umieszczenia w celi izolacyjnej na okres 28 dni była mniejsza niż w okresie przedpandemicznym. Ten wynik może być świadectwem, że w więzieniach panował wówczas stan porządku i dyscypliny. W okresie pandemii poziom zachowań samoagresywnych ogółem był niższy niż w latach wcześniejszych. Odsetek zgonów osób pozbawionych

⁴⁴ E. Witkowska-Grabias, K. Wierzbicki, *Ograniczenie realizacji prawa osadzonych do uczestnictwa w więziennych praktykach religijnych w związku z SARS-CoV-2*, „The Prison Systems Review” 2020, nr 108, s. 5–18.

wolności w trakcie pandemii był natomiast nieco większy niż w okresie przedpandemicznym. Około 80% zgonów nastąpiło z przyczyn naturalnych, około 15% z powodu autoagresji, niezależnie od okresu, w którym występowały. Osoby pozbawione wolności w wieku senioralnym, grupa wysokiego ryzyka zakażenia wirusem SARS-CoV-2, stanowiła w populacji więziennej ponad 4%, nieco więcej w okresie pandemicznym niż przedpandemicznym.

Obraz więziennictwa w okresie pandemii w świetle nadzwyczajnych wypadków jest szczególnie pozytywny, ponieważ nastąpił spadek napaści na funkcjonariuszy Służby Więziennej i pracowników więziennictwa, znęcania się nad osadzonymi, zmalał współczynnik bójek i pobić oraz ucieczek z zakładów karnych i aresztów śledczych. Więźniowie w czasie pandemii wychodzili na wolność najczęściej w następstwie wykonania kary pozbawienia wolności w całości, rzadziej w związku z warunkowym zwolnieniem z odbycia reszty kary.

Podsumowując funkcjonowanie polskich więzień w okresie pandemii COVID-19, na podstawie przyjętych kryteriów należy je ocenić pozytywnie. Warto to podkreślić, więzienia funkcjonowały bowiem z populacją osób pozbawionych wolności, która nie uległa prewencyjnej redukcji. Wpływu na pomniejszenie zaludnienia więzień nie miały też rozwiązania zawarte w tak zwanej tarczy antykryzysowej — mianowicie możliwość stosowania specyficznego rodzaju przerwy w wykonywaniu kary pozbawienia wolności udzielanej przez sąd penitencjarny na wniosek dyrektora zakładu karnego zatwierdzony przez Dyrektora Generalnego Służby Więziennej i wydłużenia do roku i sześciu miesięcy wymiaru kary pozbawienia wolności jako formalnej przesłanki pozwalającej skazanemu ubiegania się o zezwolenie na odbycie kary pozbawienia wolności w SDE.

Zjawiska negatywne, jakie pojawiały się w ocenianym okresie, to spadek liczby osób, wobec których była wykonywana kara pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania i spadek liczby skazanych korzystających z warunkowego zwolnienia. Nie były jednoznacznie związane z rygorami sanitarnymi, lecz polityką penitencjarną, której źródła należałoby upatrywać jeszcze we wcześniejszym okresie, to jest przedpandemicznym. Więziennictwo w czasie pandemii COVID-19 elastycznie reagowało na zmieniające się warunki epidemiologiczne modyfikujące rygory sanitarne, co znalazło wyraz między innymi w zatrud-

nianiu skazanych na zewnątrz zakładu karnego czy kontaktach ze światem zewnętrznym. Dodatkowe ogromne koszty funkcjonowania więzienia w okresie pandemii ponosili funkcjonariusze, więźniowie i ich rodziny, bez których obraz ocenianej instytucji byłby zupełnie inny.

Bibliografia

Literatura

- Bezpieczeństwo przede wszystkim*, „Forum Służby Więziennej” 2020, nr 4, s. 8–10.
- Grzesiak P., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w czasie pandemii COVID-19 — uwagi dogmatycznoprawne i socjologicznoprawne*, „Palestra” 2020, nr 49, <https://palestra.pl/pl/e-palestra/49/2020/wykonywanie-kary-pozbawienia-wolnosci-w-czasie-pandemii-covid-19-uwagi-dogmatycznoprawne-i-socjologicznoprawne>.
- Jadeszko M., *Zjawisko autoagresji wśród osób pozbawionych wolności*, [w:] *Psychospołeczne konteksty wykonywania kary pozbawienia wolności*, red. S. Grzesiak, Warszawa 2020, s. 173–184.
- Lewicka-Zelent A., *Emocje przeżywane przez osoby osadzone w polskich więzieniach w czasie pandemii COVID-19*, „The Prison Systems Review” 2022, nr 116, s. 25–48.
- Kłak C.P., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w czasie pandemii COVID-19*, „Probacja” 2022, nr 3, s. 65–102.
- Kitliński J., *Aby wróciła normalność*, „Forum Służby Więziennej” 2021, nr 1, s. 4–5.
- Kośmider T., Nowacki R., Werbliński J., *Bezpieczeństwo jednostek penitencjarnych w czasie pandemii COVID-19. Doświadczenie polskie*, „The Prison Systems Review” 2022, nr 116, s. 5–24.
- Nawój-Śleszyński A., *Prawo osób uwięzionych do minimalnej powierzchni celi mieszkalnej w ich statusie prawnym i praktyce w latach 1989–2018*, [w:] *Polski system penitencjarny w stulecie odzyskania niepodległości*, red. T. Bulenda, A. Nawój-Śleszyński, Warszawa 2020, s. 271–290.
- Nawój-Śleszyński A., *Przeludnienie więzień w Polsce — przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Łódź 2013.
- Nawój-Śleszyński A., *Rozmiary i różnicowanie populacji więziennej w Polsce w okresie obowiązywania ustawodawstwa karno-wykonawczego z 1997 roku*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 54, 2019, s. 139–182.
- Nawój-Śleszyński A., *Wpływ oddziałów penitencjarnych na zachowania osób pozbawionych wolności patalogizujących funkcjonowanie jednostek więziennych*, [w:] *Współczesne problemy i perspektywy więziennictwa*, red. A. Nawój-Śleszyński, A. Leszczyńska, Łódź 2019, s. 23–48.
- Niełaczna M., *Funkcjonowanie zakładu karnego w czasie epidemii koronawirusa*. LEX/el.2020, <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publicacje/komentarze-praktyczne/funkcjonowanie-zakladow-karnych-w-czasie-epidemii-470129851>.

- Nielączna M., *COVID-19 a funkcjonowanie polskiego więziennictwa*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 57, 2020, s. 87–104.
- Ornowska A., *Dozór elektroniczny w czasach epidemii koronowirusa z tzw. tarczy antykryzysowej oraz możliwości przerwy w wykonywaniu kary pozbawienia wolności*, LEX/el.2020.
- Ostaszewski P., Klimczak J., Włodarczyk-Madejska J., *Przestępczość i wymiar sprawiedliwości w pierwszym roku pandemii*, Warszawa 2021.
- Porębska A., *Co wirus zmienił w więzieniach*, 2020, „Forum Służby Więziennej” 2020, nr 7, s. 30–31.
- Stańdo-Kawecka B., *Populacja więzienna w Polsce w pierwszym roku pandemii COVID-19*, „Archiwum Kryminologii” 43, 2021, nr 2, s. 127–149.
- Witkowska-Grabias E., Wierzbicki K., *Ograniczenie realizacji prawa osadzonych do uczestnictwa w więziennych praktykach religijnych w związku z SARS-CoV-2*, „The Prison Systems Review” 2020, nr 108, s. 5–18.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 ze zm.).
- Ustawa z dnia 2 marca 2020 roku o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 374).
- Ustawa z dnia 31 marca 2020 roku o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2020 r. poz. 568).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 roku w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemii (Dz.U. z 2020 r. poz. 491).
- Zarządzenie Nr 20/20 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 2 marca 2020 roku w sprawie powołania zespołu do koordynowania działań podejmowanych w związku z zagrożeniem epidemiologicznym w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, <http://tinyurl.com/5assu7zf>.
- Zarządzenie Nr 1/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 stycznia 2018 roku w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zarządzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich wyjaśniania i dokumentowania, <https://edu.cossw.pl/file/redir.php?f=bzczw0bpkki>.

Źródła internetowe

- Aebi M.F., Tiago M.M., *SPACE I — 2019 — Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison Populations*, Strasbourg 2020, https://wp.unil.ch/space/files/2023/05/200405_FinalReport_SPACE_I_2019.pdf.

- Co z przepustkami więźniów w czasie pandemii. Rzecznik pyta Służbę Więzienną*, Biuletyn Informacji Publicznej RPO, 5.01.2022 roku, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-pandemia-wiezniowie-przepustki-sw>.
- Każmierczak J., *Koronawirus w Zakładzie Karnym w Garbalinie. Blisko 100 osadzonych zostało zakażonych*, Łęczysca.Naszemiasto.pl, 27.02.2021, <https://leczyca.naszemiasto.pl/koronawirus-w-zakladzie-karnym-w-garbalinie-blisko-100/ar/c1-8158653>.
- Koronawirus: Sytuacja w więzieniach budzi poważne obawy. RPO do Służby Więziennej*, Biuletyn Informacji Publicznej RPO, 4.04.2020, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/koronawirus-rpo-sytuacja-w-wiezieniach-budzi-powazne-obawy>.
- Pismo Sekretarza Stanu do Rzecznika Praw Obywatelskich z 1.04.2020, DWOiP-II.53.1.2020, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Odpowiedz%20MS%2C%201.04.2020.pdf>.
- Pismo Zastępcy Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 19.01.2022, BP.414.6.2022, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2022-01/Odpowiedz_SW_19.1.2022.pdf.
- Rojek-Socha P., *W więzieniu do końca kary – warunkowych zwolnień coraz mniej*, Prawo.pl, 4.03.2019, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/przedterminowe-warunkowe-zwolnienie-dane-za-2015-2018-r.378443.html>.

Prisons in Poland during the COVID-19 pandemic: The development of some institutions of executive criminal law in 2020–2021

Abstract

The article is devoted to an attempt to diagnose the functioning of prisons during the COVID-19 pandemic. The author tried to answer the questions whether and what changes occurred in the implementation of the statutory tasks of penitentiary units in the special period, which was the time of the threat of a pandemic, how did it affect the size of the prison population and the living conditions of persons deprived of liberty on the surface of a residential cell, which at that time period they occupied? The author was particularly interested in determining the functioning of some institutions of executive penal law and some pathological and dangerous behavior of prisoners during the pandemic. For this purpose, the author has attempted to compare some institutions of penitentiary law in the pre-pandemic period, i.e. in 2018–2019, with the pandemic period, i.e. in 2020–2021, and in particular the size of the prison population, the execution of imprisonment outside the prison in electronic monitoring system, participation of convicts in social rehabilitation systems for serving the penalty of imprisonment, application of the institution of conditional release from serving the rest of the sentence, contact of convicts with the outside world, i.e. in the form of passes, employment outside the penitentiary facility, movement of prisoners between penitentiary units and courts and prosecutor's offices, execution of the most severe disciplinary penalty, frequency of deviant behavior of prisoners threatening their health and life (self-aggression) and threatening the safety of

penitentiary units and prison staff, modes of leaving prisons by persons deprived of their liberty. The functioning of penitentiary courts during the pandemic was assessed, which changed the mode of holding court proceedings from traditional to remote. Determining the measurements of these variables in two periods allowed for the formulation of final conclusions that are interesting, because sometimes and surprising.

Keywords: COVID-19 pandemic, SARS-CoV-2 virus, prison, sanitary rigors in a pandemic, size of the prison population, executive penal law institutions, execution of imprisonment in the electronic monitoring system, programmed impact system, conditional release from serving the remainder of the sentence, disturbances in the behavior of prisoners, threat to the security of the penitentiary unit, remote sitting of the penitentiary court

Zmiany w systemie dozoru elektronicznego uchwalone w 2022 roku

KAMILA MROZEK

ORCID: 0000-0001-7973-0281

Katedra Prawa Karnego Wykonawczego

Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

Abstrakt

Rok 2022 to czas dynamicznych zmian w prawie karnym wykonawczym, które swym zasięgiem objęły także system dozoru elektronicznego. Ustawodawca dwoma niezależnymi aktami prawnymi wprowadził do dozoru wiele nowych rozwiązań, dzięki którym tytułowa instytucja staje się coraz bardziej atrakcyjna. W publikacji wyróżniono dwa główne nurty przedmiotowych nowelizacji: wyposażenie komisji penitencjarnych w prawo wydawania decyzji w zakresie dozoru elektronicznego oraz wprowadzenie możliwości udzielania przerwy w wykonaniu kary pozbawienia wolności z zastosowaniem elektronicznej kontroli miejsca pobytu. Dokonano również syntetycznej analizy poszczególnych przepisów rozdziału VIIa ustawy, które pozostawały w obszarze zainteresowania ustawodawcy.

Słowa kluczowe: dozór elektroniczny, kara pozbawienia wolności, komisja penitencjarna, podmiot dozoru

Rok 2022 obfitował w liczne zmiany w prawie karnym wykonawczym, w zakresie kluczowych dla tej gałęzi prawa zagadnień. Ustawodawca kolejnymi nowelizacjami, to jest ustawą z dnia 7 lipca 2022 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw¹ oraz

¹ Dz.U. z 2022 r. poz. 2600.

ustawą z dnia 5 sierpnia 2022 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw² wprowadził dość radykalne zmiany także, a może przede wszystkim w ramach instytucji dozoru elektronicznego. W uzasadnieniu do projektu ustawy z dnia 7 lipca 2022 roku wskazano, że

projekt przewiduje umożliwienie orzekania elektronicznej kontroli miejsca pobytu w związku z przerwą w wykonaniu kary pozbawienia wolności oraz szereg zmian w k.k.w., które usprawnią wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego oraz postępowanie o udzielenie skazanemu przerwy w wykonaniu kary pozbawienia wolności z zastosowaniem elektronicznej kontroli miejsca pobytu skazanego. Wprowadzone zostają również zmiany o charakterze dostosowawczym związane z wyodrębnieniem w art. 64a k.k. szczególnej postaci recydywy³.

Uchwalone w 2022 roku nowelizacje w zakresie, w jakim odnoszą się do dozoru elektronicznego, skoncentrowane są w zasadzie na dwóch podstawowych filarach:

- wyposażeniu komisji penitencjarnych w nową kompetencję polegającą na możliwości udzielenia zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego,
- wprowadzeniu możliwości udzielenia przerwy w wykonaniu kary pozbawienia wolności z zastosowaniem elektronicznej kontroli miejsca pobytu.

Zmiany wprowadzono ponadto w:

- art. 9 § 4 k.k.w. (oznaczenie sądu właściwego do rozpoznania wniosku o wstrzymanie wykonania orzeczenia);
- art. 431a k.k.w. (warunki udzielenia zezwolenia na odbycie kary w systemie dozoru elektronicznego);
- art. 431j § 1a k.k.w. (sprzeciw prokuratora);
- art. 43ra k.k.w. (zgoda na odinstalowanie rejestratora lub usunięcie nadajnika przy środku karnym lub środku zabezpieczającym);
- art. 43zad k.k.w. (doprowadzenie skazanego do zakładu karnego).

² Dz.U. z 2022 r. poz. 1855.

³ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk nr 2024, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2024> (dostęp: 19.02.2023).

Rozwiązaniem, którego w praktyce dotychczas brakowało w zakresie art. 9 k.k.w., jest doprecyzowanie właściwości sądu w postępowaniu w przedmiocie wstrzymania wykonania orzeczenia, o którym mowa w komentowanym przepisie. Zgodnie bowiem z brzmieniem art. 9 § 4 k.k.w. złożenie wniosku o wydanie postanowienia w postępowaniu wykonawczym nie wstrzymuje wykonania orzeczenia, którego wniosek dotyczy, chyba że sąd właściwy do rozpoznania wniosku w szczególności uzasadnionych wypadkach postanowi inaczej⁴. Przed zmianą przepis bardzo ogólnie wskazywał na „sąd” jako organ właściwy do rozpoznania wniosku w przedmiocie wstrzymania wykonania orzeczenia, wprowadzając obowiązek poszukiwania rozwiązania w treści art. 3 § 1 k.k.w. W praktyce orzeczniczej rozwiązanie to nierzadko rodziło wątpliwości prawne. W postanowieniu z dnia 22 czerwca 2022 roku Sąd Rejonowy w Oławie w sprawie o sygn. akt II Ko 1517/22 wskazał jednoznacznie, że

Zgodnie z art. 43e § 1 k.k.w. w sprawach związanych z udzieleniem zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego właściwy jest sąd penitencjarny, w okręgu, którego skazany przebywa. Powołany przepis nie ogranicza możliwości sądu penitencjarnego tylko do rozpoznania samego wniosku o udzielenie zezwolenia czy też czynności po udzieleniu zezwolenia, ale wyraźnie wskazuje, że sąd penitencjarny jest właściwy w sprawach związanych z udzieleniem zezwolenia. Art. 43e § 1 k.k.w. dotyczy więc wszystkich bez wyjątku kategorii spraw związanych z udzieleniem zezwolenia. Sprawa z wniosku o wstrzymanie wykonania kary pozbawienia wolności do czasu rozpoznania wniosku o udzielenie zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego jest niewątpliwie sprawą związaną z udzieleniem zezwolenia na odbycie tej kary w systemie dozoru elektronicznego. Złożenie wniosku o udzielenie zezwolenie jest bowiem jedyną i wyłączną podstawą do ubiegania się przez skazanego o wstrzymanie wykonania kary. Przed sądem pierwszej instancji nie toczy się bowiem żadne postępowanie, które mogłoby uzasadniać ewentualne wstrzymanie wykonania kary. Poza deklaracją strony, sąd pierwszej instancji nie wie ani czy wniosek został rzeczywiście złożony, ani jaki jest jego dalszy los. Wobec tego ewentualne zastosowanie dobrodziejstwa art. 9 § 4 k.k.w. należy do sądu penitencjarnego — sądu okręgowego, w okręgu, którego skazany przebywa⁵.

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 90, poz. 557 ze zm.).

⁵ Postanowienie Sądu Rejonowego w Oławie z dnia 22 czerwca 2022 roku w sprawie o sygn. akt II Ko 1517/22, niepublikowane.

Z kolei Sąd Rejonowy dla Wrocławia-Krzyków we Wrocławiu w postanowieniu z dnia 25 stycznia 2021 roku w sprawie o sygn. akt VII 2 Ko 243/21 uwzględnił wniosek skazanego i wstrzymał wykonanie kary sześciu miesięcy pozbawienia wolności do czasu rozpoznania wniosku o udzielenie zezwolenia na odbywanie kary w systemie dozoru elektronicznego⁶. Wprowadzona w dniu 1 stycznia 2023 roku zmiana rozwiewa zatem definitywnie wątpliwości w zakresie właściwości sądu w postępowaniu o wstrzymanie wykonania orzeczenia w sytuacji, gdy skazany jednocześnie składa wniosek o udzielenie zezwolenia na odbywanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego, precyzując, że właściwość ta należy do sądu odpowiedniego do rozpoznania wniosku, a więc sądu penitencjarnego, właściwego z uwagi na miejsce przybywania skazanego⁷.

W art. 431j § 1a k.k.w. wprowadzono wyjątek od ogólnej zasady wykonalności postanowień z chwilą ich wydania w odniesieniu do postanowienia o udzieleniu zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego w sytuacji, gdy prokurator oświadczy, że sprzeciwia się udzieleniu zezwolenia. Sprzeciw ten, złożony najpóźniej na posiedzeniu po ogłoszeniu postanowienia powoduje, że postanowienie o udzieleniu zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego staje się wykonalne z chwilą uprawomocnienia. Oświadczenie prokuratora, o którym mowa powyżej, może być złożone na piśmie lub ustnie do protokołu. Z uwagi na specyfikę i charakter postępowania wykonawczego należy przypuszczać, że zdecydowanie dominowała będzie forma ustna. W uzasadnieniu do projektu ustawy wskazano, że „rozwiązanie to jest podyktowane doniosłością postanowienia, o którym

⁶ Postanowienie Sądu Rejonowego dla Wrocławia-Krzyków we Wrocławiu z dnia 25 stycznia 2021 roku w sprawie o sygn. akt VII 2 Ko 243/21, niepublikowane. Podobnie postanowienie Sądu Rejonowego w Strzelinie z dnia 9 września 2022 roku w sprawie o sygn. akt II Ko 523/22, niepublikowane.

⁷ Na problem ten zwracał uwagę Szymon Tarapata, który wskazywał, że jednym z argumentów za przyjęciem właściwości sądu penitencjarnego w postępowaniu o wstrzymanie wykonania orzeczenia przy SDE jest zmiana art. 242 § 4 k.k.w. w zakresie, w jakim wprowadza do tegoż katalogu art. 9 § 3 k.k.w. S. Tarapata, *Rozważania o ustaleniu sądu właściwego do wstrzymania wykonania wyroku w związku ze złożeniem wniosku o udzielenie zezwolenia na odbywanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego*, „Zeszyty Prawnicze” 20, 2020, nr 2, s. 246.

mowa w art. 43lh § 1 k.k.w.⁸. Pamiętać jednak należy, że ustawodawca już wcześniej uregulował instytucję sprzeciwu prokuratora w odniesieniu do postanowienia w przedmiocie przerwy w wykonaniu kary (art. 154 k.k.w.) oraz warunkowego przedterminowego zwolnienia z reszty kary pozbawienia wolności (art. 162 § 2 k.k.w.). Na marginesie należy zauważyć, że nowelizacja z dnia 5 sierpnia 2022 roku wprowadziła tożsamą instytucję w postępowaniu o wstrzymanie wykonania orzeczenia w trybie art. 9 § 4 k.k.w.

Także art. 43zad k.k.w. pozostawał w obszarze zainteresowania ustawodawcy, choć przyznać należy, że nie były to zmiany rewolucyjne. Z jednej strony potrzeba nowelizacji powołanego przepisu wynikała z konieczności jego dostosowania do zmienionego art. 79 § 1 k.k.w., zgodnie z którym skazanego na karę pozbawienia wolności sąd poleca zatrzymać i doprowadzić do aresztu śledczego, bez uprzedniego wezwania. Z drugiej zaś strony, z konieczności jednoznacznego wyjaśnienia powstałych w praktyce wątpliwości, czy doprowadzenie skazanego do zakładu karnego jest równoznaczne z jego uprzednim zatrzymaniem.

Komentowany przepis dotyczy sytuacji uchylenia zezwolenia na wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego w wypadku, o którym mowa w art. 43zaa § 1 k.k.w. (obligatoryjne uchylenie zezwolenia) oraz art. 43zab k.k.w. (fakultatywne uchylenie zezwolenia). W takim przypadku, począwszy od dnia 1 stycznia 2023 roku, sąd penitencjarny niezwłocznie poleca zatrzymać i doprowadzić skazanego do aresztu śledczego bez wezwania, o czym należy go pouczyć. Obecnie obowiązujące przepisy nie przewidują zatem obowiązku wzywania skazanego do stawienia się we właściwej jednostce penitencjarnej w przypadku uchylenia zezwolenia na wykonywanie kary pozbawienia wolności w SDE. Natomiast w sytuacji, gdy skazany dobrowolnie, niezwłocznie po uchyleniu zezwolenia nie przystąpi do wykonania kary, zostanie on zatrzymany i doprowadzony do aresztu śledczego, o czym należy go pouczyć.

Pierwotnie analizowany przepis regulował wyłącznie instytucję doprowadzenia skazanego do zakładu karnego. Tak ogólne sformułowanie rodziło poważne wątpliwości interpretacyjne. W praktyce bowiem organy

⁸ Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw z dnia 21 czerwca 2022 roku, druk nr 2376, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2376> (dostęp: 19.02.2023).

realizujące polecenie sądu w przedmiocie doprowadzenia skazanego do zakładu karnego nie zawsze utożsamiały to zadanie z obowiązkiem wcześniejszego zatrzymania skazanego, co generowało problemy w zakresie chociażby prawidłowego ustalania początkowego terminu wykonywania kary⁹. Tymczasem z treści art. 80a pkt 2 k.k.w. wynika, że początek wykonywania kary liczy się od dnia zatrzymania skazanego lub ukarano doprowadzonego do odbycia kary. Oznacza to, że doprowadzenie do zakładu karnego nie jest możliwe bez wcześniejszego zatrzymania skazanego, co aktualnie jednoznacznie wybrzmiewa ze znowelizowanego art. 43zad k.k.w.

Zmiany legislacyjne objęły swym zasięgiem także art. 43la § 1 k.k.w., regulujący materialnoprawne przesłanki stosowania dozoru elektronicznego, w zakresie odnoszącym się do wymiaru kary oraz szczególnieprewencyjnego celu kary odbywanej w SDE.

W ustawie z dnia 7 lipca 2022 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw wskazano, że sąd penitencjarny może udzielić zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego, jeżeli wobec skazanego orzeczono karę pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku i sześciu miesięcy, a nie zachodzą warunki przewidziane w art. 64 § 2 lub art. 64a k.k. Zmiana ta miała głównie charakter dostosowawczy w związku z wyodrębnieniem w art. 64a k.k. szczególnej postaci recydywy. Początkowo ustawa miała wejść w życie po upływie trzech miesięcy od ogłoszenia, czyli w dniu 13 marca 2023 roku. Niemniej jednak ustawą z dnia 26 stycznia 2023 roku o zmianie ustawy — Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw¹⁰ wydłużono termin wejścia w życie ustawy do dnia 1 października 2023 roku. Niemalże równoległe ustawą z dnia 5 sierpnia 2022 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw ponownie znowelizowano art. 43la § 1 pkt 1 k.k.w., wprowadzając możliwość udzielenia zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego w sytuacji, gdy wobec skazanego orzeczono karę pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku i sześciu miesięcy albo karę pozbawienia wolności w wymiarze niższym niż trzy lata, jeśli skazanemu do odbycia w zakładzie karnym

⁹ *Ibidem*, s. 26–27.

¹⁰ Dz.U. z 2023 r. poz. 403.

pozostała część tej kary w wymiarze nie większym niż sześć miesięcy, a nie zachodzą warunki przewidziane w art. 64 § 2 k.k. Zmiana ta weszła w życie w dniu 1 stycznia 2023 roku. W uzasadnieniu do projektu ustawy wskazano, że rozwiązanie to „pozwoli na poszerzenie liczby skazanych objętych SDE i będzie swoistym uzupełnieniem lub alternatywą dla instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia, pozwalającą na resocjalizację skazanego poza jednostką penitencjarną, w jego własnym środowisku, w warunkach kontroli elektronicznej”¹¹.

Powyższe porównanie poddaje w wątpliwość przyszły kształt art. 43la § 1 pkt 1 k.k.w., gdyż — jak należy przypuszczać — zmiana „lipcowa” zastąpi aktualnie obowiązującą zmianę „sierpniową”. W tym kontekście zdziwienie budzi chwiejna postawa ustawodawcy, zwłaszcza w obliczu pozytywnej oceny regulacji w zakresie, w jakim otwiera ona system dozoru elektronicznego na kolejną grupę skazanych; jej obowiązywanie wygaśnie jednak w dniu 1 października 2023 roku. Na tym tle należałoby się zastanowić, czy po praktycznej weryfikacji analizowanego przepisu z punktu widzenia polityki karnej i penitencjarnej nie byłoby korzystne przedłużenie obowiązywania art. 43la § 1 pkt 1 k.k.w. w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 5 sierpnia 2022 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw po dniu 1 października 2023 roku, przy jednoczesnym uwzględnieniu zmian z art. 64a k.k.

Jak już wspomiano, w komentowanym art. 43la § 1 k.k.w. wprowadzono również zmianę w pkt 2, zastępując dotychczas obowiązującą przesłankę pozytywną „jest to wystarczające do osiągnięcia celów kary” przesłanką negatywną „odbywaniu kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego nie stoją na przeszkodzie szczególne względy wskazujące, że w razie odbycia kary w tym systemie nie zostaną osiągnięte cele kary”. Nowe rozwiązanie — w założeniu ustawodawcy — ma za zadanie zaktywizować sąd penitencjarny do wskazania i rzetelnego uzasadnienia przyczyn odmowy udzielenia zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego.

W wyniku nowelizacji z dnia 5 sierpnia 2022 roku dodano nowy art. 43ra k.k.w. W uzasadnieniu do projektu ustawy wyjaśniono, że

¹¹ Uzasadnienie do rządowego projektu..., druk nr 2376, s. 24.

wprowadzenie art. 43 ra k.k.w., mającego na celu umożliwienie dokonania czasowej deinstalacji urządzeń monitorujących, wobec osób z orzeczonym środkiem zabezpieczającym, jest odpowiedzią na długo oczekiwane regulacje, które ukonstytuuje faktyczne procesy mające miejsce w praktyce karnowykonalnej oraz uchylą wysokie niebezpieczeństwo, jakie niosą ze sobą aktualne regulacje. [...] Proponowane przepisy mają zatem na celu uporządkowanie sytuacji związanej z zachowaniem bezpieczeństwa na terenie zakładu karnego, aresztu śledczego czy szpitala psychiatrycznego, nie ingerując w treść orzeczonego środka karnego lub środka zabezpieczającego¹².

Zgoda na odinstalowanie rejestratora lub usunięcie nadajnika, o której mowa w komentowanym przepisie dotyczy wyłącznie skazanych wobec których wykonuje się środek karny lub środek zabezpieczający w systemie dozoru elektronicznego. Zastosowanie przedmiotowej konstrukcji nie skutkuje zatem uchynieniem postanowienia w postępowaniu wykonawczym, lecz jedynie czasową deinstalacją rejestratora lub nadajnika.

Art. 43ra k.k.w. reguluje sytuacje, w których taki skazany zostanie:

- osadzony w areszcie śledczym lub zakładzie karnym,
- umieszczony w zakładzie psychiatrycznym w związku z zastosowaniem wobec niego środka zabezpieczającego,
- umieszczony bez jego zgody w zakładzie leczniczym albo poddany leczeniu w zakładzie leczniczym, w którym udzielane są świadczenia zdrowotne z zakresu opieki psychiatrycznej.

W takim przypadku prezes sądu lub upoważniony sędzia na wniosek podmiotu dozoru, dyrektora aresztu śledczego, dyrektora zakładu karnego, kierownika zakładu psychiatrycznego, kierownika zakładu leczniczego lub z urzędu może wyrazić zgodę na odinstalowanie rejestratora lub usunięcie nadajnika na czas pobytu skazanego w miejscach, o których mowa w § 1. W sytuacji, gdy postępowanie w przedmiocie wyrażenia zgody na odinstalowanie rejestratora lub usunięcie nadajnika wszczęto na wniosek upoważnionego podmiotu dozoru lub urzędu, prezes sądu lub upoważniony sędzia może zasięgnąć opinii dyrektora aresztu śledczego lub zakładu karnego, kierownika zakładu psychiatrycznego lub kierownika zakładu leczniczego. Ponowne zainstalowanie rejestratora lub założenie nadajnika może nastąpić w każdym czasie; w takim wypadku dokonuje się go w terminie siedmiu dni od wydania zarządzenia. Nieza-

¹² *Ibidem*.

leżnie od powyższego, ponowne zainstalowanie rejestratora lub założenie nadajnika następuje nie wcześniej niż siedem dni przed dniem zwolnienia skazanego z aresztu śledczego, zakładu karnego, zakładu psychiatrycznego albo zakładu leczniczego.

System dozoru elektronicznego po zmianach z 2022 roku kojarzony będzie również z instytucją przerwy w wykonaniu kary pozbawienia wolności. Jednak z uwagi na ograniczone ramy niniejszego opracowania, jak również odległą datę wejścia w życie tego rozwiązania (1 stycznia 2026 roku), skupiono się tu jedynie na sygnalizacyjnym wyjaśnieniu najważniejszych aspektów funkcjonowania omawianej instytucji.

Elektroniczna kontrola miejsca pobytu w związku z przerwą w wykonaniu kary pozbawienia wolności może przybrać postać fakultatywną oraz obligatoryjną. Sąd penitencjarny może bowiem orzec elektroniczną kontrolę miejsca pobytu obok przerwy w wykonaniu kary w sytuacji, gdy administracja zakładu karnego dokona negatywnej oceny prognozy kryminologiczno-społecznej skazanego. Obligatoryjną formę — niezależnie od treści sporządzonej prognozy — ustawodawca zastrzegł natomiast dla wybranej grupy, to jest skazanych za przestępstwo określone w art. 197–203 k.k., popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, wobec sprawców określonych w art. 64 § 2, art. 64a lub 65 k.k., skazanych za przestępstwo z użyciem przemocy lub groźby jej użycia, a także skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności. W art. 153a § 3 k.k.w. ustawodawca reguluje trzecią postać elektronicznej kontroli miejsca pobytu, czyli względnie obligatoryjną, która wprowadza możliwość odstąpienia od obligatoryjnego orzeczenia tej kontroli w wyjątkowych wypadkach, uzasadnionych szczególnymi okolicznościami.

W zależności od wybranej postaci elektronicznej kontroli miejsca pobytu przy przerwie w wykonaniu kary pozbawienia wolności ustawodawca odmiennie determinuje podstawy formalne jej uchylenia, czyli wpływ co najmniej sześciu miesięcy od udzielenia przerwy — przy założeniu, że dalsze stosowanie takiej kontroli jest niecelowe (wariant fakultatywny), oraz wpływ co najmniej dziewięciu miesięcy od udzielenia przerwy (wariant obligatoryjny) wyłącznie w wyjątkowych przypadkach, uzasadnionych szczególnymi okolicznościami.

Przed orzeczeniem wobec skazanego elektronicznej kontroli miejsca pobytu w związku z przerwą w wykonaniu kary pozbawienia wolności

sąd penitencjarny (właściwy z uwagi na miejsce przebywania skazanego) bada, czy na przeszkodzie zastosowaniu takiej kontroli nie stoją warunki techniczne. Brak takich warunków, o których mowa w art. 43h § 1 k.k.w., wyłącza możliwość zastosowania konstrukcji z art. 153a k.k.w. Zgodnie z brzmieniem art. 43c § 1 k.k.w. elektroniczną kontrolę miejsca pobytu wykonuje się jako dozór mobilny.

Najwięcej jednak zmian w rozdziale VIIa k.k.w. wynika z przyznania komisji penitencjarnej kompetencji w przedmiocie udzielania skazanym zezwoleń na wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego. Przyznać należy, że samo rozwiązanie prawne wywołuje liczne kontrowersje oraz prowokuje środowisko prawnicze do dyskusji. Niemniej jednak większość zmian zaproponowanych w ustawie w obszarze dotyczącym przedmiotowego rozwiązania ma charakter wyłączenie dostosowawczy, a ich wprowadzenie wynika z konieczności uzupełnienia przepisów odnośnie do wykonywania kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego o nowy organ, jakim jest obecnie komisja penitencjarna. Do przepisów tych należy zaliczyć:

- art. 43b § 3 k.k.w. (pojęcie systemu dozoru);
- art. 43e § 1 i 2 k.k.w. (właściwość);
- art. 43h § 3, 4, 5 i 8 k.k.w. (zgoda osób pełnoletnich, zebranie informacji);
- art. 43k § 4 k.k.w. (postanowienie o rozpoczęciu dozoru elektronicznego);
- art. 43m § 1 k.k.w. (zgłoszenie gotowości do instalacji środków technicznych);
- art. 43n § 2 pkt 1 k.k.w. (obowiązki skazanego);
- art. 43na k.k.w. (dopuszczalność oddalenia się z miejsca stałego pobytu);
- art. 43nb § 1 k.k.w. (dodatkowe obowiązki nakładane na skazanego);
- art. 43t § 1 pkt 1 k.k.w. (obowiązki podmiotu w związku z wykonywaniem dozoru).

Merytoryczną zmianę wprowadzają natomiast nowo dodane art. 43lla k.k.w., wyposażający komisję penitencjarną w kompetencję do udzielania zezwoleń na wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego, oraz art. 43llb k.k.w., regulujący tryb wnoszenia i rozpatrywania skarg na decyzje komisji penitencjarnych.

Komisja penitencjarna może udzielić zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego, jeśli skazany spełnia wszystkie przesłanki wskazane w treści art. 431la § 1 k.k.w. Przepis ten w dużej mierze stanowi powtórzenie podstaw określonych w art. 431a k.k.w., a więc dotyczących sytuacji, gdy o udzieleniu zezwolenia decyduje sąd penitencjarny. Odmienne jednak ustawodawca definiuje — z przyczyn oczywistych — wymiar kary uprawniający do skorzystania z dobrodziejstwa, o którym mowa w art. 431la k.k.w., wskazując, że orzeczona wobec skazanego kara pozbawienia wolności nie może przekroczyć czterech miesięcy, przy jednoczesnym założeniu, że nie zachodzą warunki przewidziane w art. 64 § 2 k.k. Z istoty przedmiotowej instytucji wynika ponadto, że jednym z warunków obiektywnych jest również wymóg rozpoczęcia odbywania kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym. W przypadku jego niespełnienia prerogatywa do udzielenia zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego pozostanie nadal w rękach sądu penitencjarnego, o czym wprost stanowi art. 431la § 7 k.k.w. Jest to o tyle oczywiste, że w myśl art. 75 § 1 k.k.w. komisje penitencjarne działają wyłącznie w zakładach karnych.

Również podstawy ocenne udzielenia zezwolenia są zbieżne z tymi, o których mowa w art. 431a k.k.w. Ustawodawca definiuje bowiem w sposób identyczny przesłankę negatywną, powtarzając za art. 431a k.k.w., że komisja penitencjarna może udzielić skazanemu zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego w sytuacji, gdy takiemu odbywaniu kary nie stoją na przeszkodzie szczególnie względy wskazujące, że nie zostaną wtedy osiągnięte cele kary. Dodatkowo wymaga, by dotychczasowa postawa i zachowanie skazanego w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności przemawiały za udzieleniem zezwolenia.

Z uwagi na fakt, że komisja penitencjarna nie jest organem sądowym, nie ma ona uprawnień do wydawania postanowień w postępowaniu wykonawczym. Rozstrzygnięcia komisji penitencjarnej zapadają w formie decyzji, na które przysługuje prawo wniesienia skargi, zgodnie z zasadami określonymi w art. 431lb k.k.w.

Trudno o jednolitą ocenę wprowadzonych w 2022 roku zmian. System dozoru elektronicznego funkcjonuje w naszym kraju od 1 września 2009 roku (ustanowiony ustawą z dnia 7 września o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elek-

tronicznego), zatem nie powinno nikogo dziwić, że ustawodawca nadal poszukuje optymalnego modelu jego regulacji. Zauważyć można z pewnością, że rodzime rozwiązania podążają ścieżką wielu innych systemów prawnych, w których po pozytywnych doświadczeniach z wprowadzonym niejako pilotażowo, w wąskim zakresie dozorem następuje poszerzenie tej instytucji. Przystaje ona być prostym zamiennikiem krótkoterminowej kary pozbawienia wolności na rzecz stopniowego wprowadzenia jej do środków karnych, środków zabezpieczających czy, jak ostatnio miało miejsce, przerwy w wykonywaniu kary. Jesteśmy świadkami bardzo ciekawego procesu, tym bardziej że, bazując na obserwacji innych państw, wydaje się on niezakończony. Oczywiście, niejako przy okazji, następują różnego rodzaju próby usprawnienia zarówno orzekania, jak i funkcjonowania systemu dozoru elektronicznego.

Abstrahując od oceny zmian wprowadzonych w 2022 roku, należy stwierdzić, że ich najlepszym weryfikatorem pozostanie praktyka. Niemniej jednak niektóre tego rodzaju „ulepszenia” spotkały z ostrą krytyką doktryny z powodów systemowych. Do takich należy poszerzenie kompetencji komisji penitencjarnej w przedmiocie udzielania skazanym zezwoleń na wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego. Wnikliwi obserwatorzy procesu legislacyjnego z pewnością przyznają, że omawiana instytucja od początku pozostaje w orbicie szczególnego zainteresowania ustawodawcy, co przekłada się w sposób oczywisty zarówno na liczbę, jak i głębokość zmian w tym obszarze. Opisywane w niniejszym opracowaniu nowelizacje stanowią tylko potwierdzenie tego wniosku.

Bibliografia

- Tarapata S., *Rozważania o ustalaniu sądu właściwego do wstrzymania wykonania wyroku w związku ze złożeniem wniosku o udzielenie zezwolenia na odbywanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego*, „Zeszyty Prawnicze” 20, 2020, nr 2, s. 235–248.
- Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw z dnia 21 czerwca 2022 roku, druk nr 2376, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2376>.

Amendments to the electronic surveillance system enacted in 2022

Abstract

The year 2022 was a time of dynamic changes in the criminal executive law, also covering the electronic surveillance system. With two independent legal acts, the legislator introduced a number of new solutions in the area of surveillance, making the said institution an increasingly appealing one. The article distinguishes two key routes of these amendments: giving penitentiary commissions the right to issue decisions on electronic surveillance and introducing the possibility of granting a break in the execution of a prison sentence by way of monitoring a convict's whereabouts using electronic means. Also, a synthetic analysis was carried out on the individual provisions of chapter VIIa of the Act which fell under the purview of the legislature.

Keywords: electronic surveillance, imprisonment, penitentiary commission, surveillance entity

Kodeks karny wykonawczy. Język kodeksu, sposób uregulowania oraz odesłania pozaprawne

TOMASZ KALISZ

ORCID: 0000-0002-9751-3616

Katedra Prawa Karnego Wykonawczego

Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

Abstrakt

Opracowanie prezentuje szczególne cechy języka przepisów kodeksu karnego wykonawczego. W kodeksie karnym wykonawczym występują liczne zwroty nieostre i niewyraźne, tworzące przestrzeń do ich wykładni. Klauzule generalne, przestrzeń uznania organów postępowania wykonawczego w zakresie wydawania rozstrzygnięć lub decyzji, zwroty niedookreślone, zwroty szacunkowe oraz zwroty prognostyczne to często zamierzone przez prawodawcę luzy interpretacyjne, których konkretyzacja powinna następować wyłącznie w konkretnym procesie stosowania prawa w drodze wykładni operatywnej.

Słowa kluczowe: kodeks karny wykonawczy, klauzule generalne, zwroty szacunkowe, prognoza

Celem niniejszego opracowania jest próba wskazania szczególnych cech języka, w którym sformułowane są przepisy kodeksu karnego wykonawczego. Problem języka tekstów prawnych jest często jedną z podstawowych barier w prawidłowej wykładni przepisów danej gałęzi prawa, ze względu na przyjętą siatkę pojęciową wykorzystywaną w opisie służącym do subsumpcji w konkretnych sytuacjach. Wykładnia, której

celem jest ustalenie znaczenia określonego przepisu prawnego lub jego fragmentu, to pojęcie centralne w ramach stosowania prawa. Co więcej, każdy, kto zetknął się z procesem wykładni prawa, zdaje sobie sprawę, że prawidłowe ustalenie znaczenia określonych zwrotów należy do najtrudniejszych kwestii filozofii języka. Znaczenie przepisu (jego wykładnia) to każdorazowe ustalenie sytuacji, podmiotów czy obiektów, do których dana norma lub jej fragment się odnosi¹. Warto w tym miejscu przypomnieć słowa Ewy Łętowskiej: „Myśl, iż w działaniu prawo objawia się poprzez efekty wykładni, w zbyt nikły sposób eksponowana w czasie studiów prawoznawstwa i studiów zmierzających do przygotowania zawodowego (aplikacje), w negatywny sposób oddziałuje na przygotowanie zawodowe prawników”². Słowa te nabierają jeszcze bardziej istotnego znaczenia, jeżeli uświadomimy sobie, że przepisy prawa karnego wykonawczego stosowane są przez cały zespół organów (art. 2 k.k.w.) reprezentowanych przez osoby o bardzo zróżnicowanych kompetencjach do prowadzenia wykładni prawa. Wśród osób realizujących kompetencje organów postępowania wykonawczego obok prawników mamy często do czynienia z pedagogami, terapeutami czy też przedstawicielami wielu innych specjalności, bez formalnego wykształcenia prawniczego. Ta sytuacja wcale nie musi być wadą systemu, ale z całą pewnością tworzy spore wzywanie w zakresie prawidłowej wykładni przepisów prawnych.

Świadomość tego, jakie trudności tworzy prawidłowa wykładnia prawa, pozwala stwierdzić za Ronaldem Dworkinem, że zadaniem osób stosujących prawo jest poszukiwanie jak najlepszej interpretacji przepisów prawnych, a więc takiej, która bierze pod uwagę nie tylko tekst prawny, ale w jak największym stopniu stara się uwzględnić istniejące orzecznictwo, dorobek doktryny oraz respektuje godne kontynuacji tradycje oraz zasady sprawiedliwości i moralności społecznej³. Wyzwania w tym obszarze stawia przed nami kodeks karny wykonawczy, którego wykładnia ma bardzo szczególny charakter, zwłaszcza ze względu na to, co trafnie podkreślił Zbigniew Hołda: „Przedmiotem prawa karnego wykonawczego jest [...] bardzo delikatna materia, gdzie państwo demonstruje swoją siłę

¹ L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2006, s. 15–16.

² E. Łętowska, *Kilka uwag o praktyce wykładni*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2002, nr 1, s. 31.

³ R. Dworkin, *Law's Empire*, London 1986, s. 51.

i stosuje drastyczne środki, a człowiek łatwo może paść jego ofiarą”⁴. Mając na uwadze to kategoriyczne stwierdzenie, warto podkreślić, że wykładnia w obrębie prawa karnego wykonawczego wymaga uwzględnienia problematyki praw człowieka. W dziedzinie tworzenia i stosowania prawa karnego wykonawczego ideologia ta oraz osiągnięcia i szczegółowe wskazania takich dyscyplin, jak psychologia, pedagogika, psychiatria, socjologia, filozofia, etyka czy ekonomia, poddawane są codziennemu, praktycznemu egzaminowi, decydując o specyfice i odrębności prawa karnego wykonawczego.

Kodeks karny wykonawczy grupuje przepisy, z których odkodowujemy normy prawne regulujące stosunki społeczne, powstałe w następstwie orzeczenia i wykonania kar i innych środków reakcji na przestępstwo przewidzianych w prawie karnym, w prawie karnym skarbowym i w prawie wykroczeń oraz kar porządkowych i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności. Jednym z podstawowych wyzwania związanych ze stosowaniem kodeksu jest ustalenie treści tych norm, ich zakresu obowiązywania i systematyki.

Szczególną cechą przepisów prawa karnego wykonawczego jest tak zwana społeczna funkcja stosowania norm tego prawa — prewencja kryminalna. Treść norm prawa karnego wykonawczego zorientowana jest bowiem na takie ukształtowanie wykonywania kar i innych środków prawnych reakcji na przestępstwo, które najskuteczniej powinno przyczynić się do ograniczenia recydywy przestępców⁵. Przepisy prawa karnego wykonawczego oceniane są przede wszystkim przez pryzmat ich efektywności/skuteczności w zakresie przywracania społeczeństwu osób, które znalazły się w konflikcie z prawem i spotkały się z tego tytułu z ostrą reakcją państwa⁶.

Kodeks karny wykonawczy pozwala na stwierdzenie, że w świetle aktualnego stanu normatywnego (art. 1 k.k.w.) prawo karne wykonawcze to zespół (ogół) norm prawnych regulujących stosunki społeczne powstałe w konsekwencji orzeczenia, a następnie wykonywania prawomocnych

⁴ Z. Hołda, [w:] J. Hołda, Z. Hołda, *Prawo karne wykonawcze*, Kraków 2006, s. 16.

⁵ S. Lelental, *Wykład prawa karnego wykonawczego z elementami polityki kryminalnej*, Łódź 1996, s. 13–14.

⁶ L. Bogunia, *Nauka prawa karnego wykonawczego i dyscypliny pokrewne*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 10, 2002, s. 273.

lub podlegających wykonaniu rozstrzygnięć sądowych zapadłych w postępowaniu karnym, w postępowaniu w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe, w sprawach o wykroczenia oraz w przedmiocie wykonania kar porządkowych i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności. Przedmiotem prawa karnego wykonawczego jest zatem określenie trybu postępowania zmierzającego do wykonania orzeczonych kar lub innych środków reakcji na przestępstwo (wykroczenie). Do zadań tej gałęzi prawa należy także nakreślenie celów, które w toku ich wykonywania powinny zostać osiągnięte, wskazanie kształtu poszczególnych kar i środków oraz zasad ich wykonywania. Specyfiką przepisów prawa karnego wykonawczego jest wyraźne przemieszanie regulacji mających charakter procesowo-wykonawczy, z regulacjami materialno-wykonawczymi⁷. W ramach kodeksu wyróżniamy także trzecią grupę przepisów, są to regulacje ustrojowo-

⁷ Definiując prawo karne wykonawcze, Stanisław Paweła stwierdza, że jest to „ogół norm prawnych, które regulują wykonywanie orzeczonych przez sądy kar, środków karnych, środków zabezpieczających, środków probacyjnych, należności sądowych w sprawach karnych, a także wykonywanie tymczasowego aresztowania” (S. Paweła, *Prawo karne wykonawcze. Zarys systemu*, Warszawa 2007, s. 17). Jerzy Śliwowski w tym zakresie stwierdza, że prawo to „obejmuje przepisy odnoszące się do wykonywania wszystkich kar i innych środków polityki karnej bez względu na ich treść” (J. Śliwowski, *Prawo i polityka penitencjarna*, Warszawa 1982, s. 17). Prawo karne wykonawcze w ujęciu Jerzego Bafii to „całokształt przepisów w szczególności wyrażonych w kodeksie karnym wykonawczym, a regulujących wykonywanie kar i innych środków penalnych” (J. Bafia, *Zasady prawa i polityki penitencjarnej*, Warszawa 1988, s. 15). Równie syntetycznie definiuje interesującą nas gałąź prawa Stanisław Walczak, który stwierdza, że prawo karne wykonawcze to normy regulujące „całokształt stosunków społecznych powstających w procesie wykonywania kar i środków je uzupełniających” (S. Walczak, *Prawo penitencjarne. Zarys systemu*, Warszawa 1972, s. 59). W podobnym tonie Józef Jakub Wąsik podkreśla, że „to system norm prawnych regulujących wykonywanie kar i innych środków z nimi związanych, orzeczonych w postępowaniu sądowym i w sprawach o wykroczenia” (J. Wąsik, *Prawo karne wykonawcze. Część ogólna*, Wrocław 1985, s. 12). Zbigniew Hołda zaś stwierdza: „Prawo karne wykonawcze to ogół norm prawnych, które regulują wykonywanie kar i innych środków penalnych (środków prawnych, środków probacyjnych, środków zabezpieczających, środków przymusu), przewidzianych w prawie: karnym, karnym skarbowym i wykroczeń” (Z. Hołda, [w:] J. Hołda, Z. Hołda, *Prawo...*, s. 13). Bardziej rozbudowana jest definicja podana przez Stefana Lelentala, który stwierdza, że jest to „ogół norm prawnych, regulujących stosunki społeczne, powstałe w następstwie orzeczenia i wykonywania prawomocnych lub podlegających wykonaniu decyzji sądowych w przedmiocie kar i innych środków reakcji na przestępstwo oraz orzeczeń wydanych w postępowaniu w sprawach o wykroczenia” (S. Lelental, *Wykład prawa...*, s. 13–14).

-organizacyjne⁸. Zgodnie z art. 1 § 2 k.k.w. w postępowaniu wykonawczym w kwestiach nieuregulowanych w kodeksie karnym wykonawczym stosuje się odpowiednio przepisy kodeksu postępowania karnego. Wskazany przepis konstruuje normę, w ramach której wyznaczony został podstawowy obszar wykładni przepisów tego kodeksu. W pierwszej kolejności przy wykładni należy opierać się na założeniu względnej samodzielności kodeksu karnego wykonawczego, formułującego podstawowy zakres znaczeń, pojęć i zasad wykorzystywanych przy interpretacji szczegółowych instytucji prawnych. To w samym kodeksie, jak słusznie stwierdza Kazimierz Postulski, należy poszukiwać odpowiedzi na wszystkie wątpliwości wyłaniające się w toku stosowania prawa. Do przepisów kodeksu postępowania karnego można sięgać tylko wówczas, gdy wątpliwości tych nie jesteśmy w stanie rozwiązać na gruncie przepisów k.k.w., przy zastosowaniu wszystkich obowiązujących zasad wykładni i reguł logicznego rozumowania. Wyjątkowy charakter tego odesłania polega na tym, że przepisy kodeksu postępowania karnego stosowane są jedynie pomocniczo i tylko w koniecznym zakresie mogą one być stosowane w postępowaniu wykonawczym⁹. Takie rozwiązanie jest zgodne z założeniami prawidłowej techniki legislacyjnej. Dzięki niemu unikamy powtarzania przepisów procesowych regulujących zagadnienia dotyczące między innymi wyłączenia sędziego, obrońców, zawiadamiania, doręczenia, sprostowania oczywistych omyłek, sporządzania odpisów, przeglądania akt, dowodów, zasad składania środków odwoławczych, kosztów sądowych itp.

Próbując przeanalizować specyficzny język i sposób regulowania w obrębie kodeksu karnego wykonawczego warto pamiętać, że jest to także część szerszego obszaru regulacyjnego, jakim jest tak zwane prawo karne *sensu largo* (prawo karne materialne, prawo karne procesowe, prawo karne wykonawcze oraz prawo wykroczeń, prawo karne gospodarcze, prawo karne międzynarodowe i prawo karne skarbowe). Prawo karne *sensu largo* spaja wspólny cel, jakim jest zwalczanie (ograniczanie) przestępczości.

⁸ Z. Hołda, [w:] J. Hołda, Z. Hołda, *Prawo...*, s. 84.

⁹ K. Postulski, *Glosa do postanowienia SN z 16.03.1994 r., II KRN 6/94*, „Palestra” 38, 1994, nr 12, s. 190; K. Postulski, *Właściwość i skład sądu w postępowaniu karnym wykonawczym*, „Biblioteka Sędziego”, 1988, nr 74, s. 2–3; oraz K. Postulski, [w:] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017, art. 1, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587334908/537286/postulski-kazimierz-kodeks-karny-wykonawczy-komentarz-wyd-iv?cm=URELATIONS> (dostęp: 20.08.2022).

Determinuje to charakterystyczny kierunek konstruowania przepisów prawa karnego w postaci wyraźnie zadekretowanego podstawowego celu określanego jako ochrona państwa, ustanowionych w nim stosunków społecznych i ekonomicznych, a także praw i wolności człowieka przed zamachami określanymi jako przestępstwa/wykroczenia. Oznacza to, że wspomniane przepisy charakteryzują się imperatywnym i wartościującym formatem, mają cechy uniwersalizmu i ze względu na daleko idące konsekwencje ich zastosowania wpisują się z zasadę subsydiarności¹⁰.

Mówiąc o języku kodeksu karnego wykonawczego i wykładni w obrębie tej gałęzi prawa, nie możemy pominąć jeszcze jednego aspektu — ze względu na charakter i stopień skomplikowania współczesnego postępowania wykonawczego prawo karne wykonawcze nie jest dziedziną w pełni samowystarczalną. Stosowanie przepisów kodeksu karnego wykonawczego musi odwoływać się do innych dziedzin prawoznawstwa lub chociaż się na nich wspierać. Prawo karne wykonawcze poza szeroko rozumianym prawem karnym wykorzystuje prawo i naukę prawa administracyjnego, cywilnego, pracy, konstytucyjnego i międzynarodowego. W obrębie prawa karnego wykonawczego związki te są dość częste i wyraźne w codziennej praktyce. Oprócz tego niezbędne jest odwoływanie się do kryminologii, nauki polityki kryminalnej, pedagogiki, psychologii, psychiatrii czy socjologii. Oznacza to, że w wykładni prawa karnego wykonawczego bardzo często dochodzi do przekraczania typowych dla danej gałęzi prawa, a nawet prawoznawstwa metod i technik ustalania znaczeń i interpretacji.

Analizując kodeks karny wykonawczy, musimy go traktować jako ustawę wyodrębniającą samodzielną gałąź prawa — prawo karne wykonawcze. Aktualnie obowiązujący kodeks, uchwalony 6 czerwca 1997 roku¹¹, jest wyraźnym potwierdzeniem procesu emancypacji prawa karnego wykonawczego, która została formalnie zapoczątkowana przez pierwszy polski kodeks karny wykonawczy uchwalony 19 kwietnia 1969 roku¹². Bardzo kategorycznie kwestię tą podkreślał Stanisław Walczak, jeden

¹⁰ A. Marek, *Rozdział I. Pojęcie prawa karnego, jego funkcje i podział*, [w:] *System prawa karnego. Zagadnienia ogólne*, t. 1, red. A. Marek, Warszawa 2010, s. 7.

¹¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 90, poz. 557 ze zm.).

¹² Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 roku — Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 13, poz. 98 ze zm.).

z twórców kodeksu z 1969 roku, pisząc: „Regulując całokształt problematyki wykonywania kar, kodeks karny wykonawczy stworzył tym samym podstawę do ukształtowania się prawa karnego wykonawczego, jako samodzielnej gałęzi prawa obok prawa karnego materialnego i procesowego [...]”¹³. Jerzy Śliwowski dodawał:

Trzecim ogniwem [...] tryptyku jest prawo karne wykonawcze skodyfikowane po raz pierwszy w kodeksie karnym wykonawczym będącym precedensem w skali światowej. Kodeks ten łączy w jedną całość najważniejsze normy dotyczące wykonywania kar oraz innych środków korekcyjnych, poprzedzając ich unormowanie omówieniem podstawowych instytucji tej gałęzi prawa¹⁴.

Skodyfikowanie prawa karnego wykonawczego, na co zwraca uwagę Andrzej Marek, ma walory nie tylko porządkowe, lecz także gwarancyjne. Przepisy ustawowe w tym zakresie powodują, że prawo karne wykonawcze wpisuje się także w zasadę demokratycznego państwa prawnego stosownie do postanowień Konstytucji RP¹⁵.

Prowadząc wykładnię w obszarze prawa karnego wykonawczego, musimy także pamiętać, że dotyczy ona sankcji (kary, czy też środków reakcji na czyny zabronione), której współczesny kształt i charakter znacząco przesunął się w kierunku złożonej formuły, mającej zmienny charakter, gdzie elementy konstytutywne nie wynikają dzisiaj wyłącznie z sentencji orzeczenia, lecz narastają powoli i stopniowo przekształcają się w ramach stadium wykonawczego. Oznacza to, że musimy być przygotowani na częste incydentalne reagowanie w postaci dopasowywania treści zastosowanej sankcji do form i metod tego oddziaływania, ulegających przekształceniu w miarę postępów w oddziaływaniu na skazanych. Wielokrotnie może występować potrzeba modyfikowania sankcji, wywołana bądź to oczekiwanymi zmianami (progresja), bądź pojawieniem się niepokojących oznak pogłębiania się przyczyn wykołajenia społecznego (regresja). Elastyczność procesu wykonywania kary, oparta na założeniu indywidualizacji, w konsekwencji powoduje zróżnicowanie tego procesu, stwarzając tym samym możliwość licznych sposobów wykonywania kary. Powoduje to, że trudno mówić o tak zwanym uniwersalnym schemacie

¹³ S. Walczak, *Prawo penitencjarne*, s. 59.

¹⁴ J. Śliwowski, *Prawo karne*, Warszawa 1979, s. 17.

¹⁵ A. Marek, *Rozdział I. Pojęcie...*, s. 25.

wykonania sankcji. Daleko idące zróżnicowanie wykonywania sprawia, że skazani na jednakowe rodzaje kar będą je odbywać w zgoła odmiennych warunkach. W tej perspektywie schematy wykładni prawa karnego wykonawczego muszą koncentrować się na eliminacji zarzutu arbitralności, nieprzejrzystości, a zwłaszcza nierównego traktowania w toku procesu wykonywania kar.

Osobnym wyzwaniem są aksjologiczne zadania stawiane poszczególnym środkiem reakcji na przestępstwa, przyjmujące wyraz przepisów prawnych regulujących cele poszczególnych instytucji prawa karnego wykonawczego. Jednym ze specyficznych aspektów tej gałęzi prawa jest tendencja do nakreślania celów, które w toku wykonywania poszczególnych sankcji powinny zostać osiągnięte (art. 41 k.k.w., art. 53 k.k.w., art. 67 k.k.w., art. 97 k.k.w., art. 202 k.k.w., art. 207 k.k.w., art. 223f k.k.w., art. 231 k.k.w.). Oznacza to, że postępowanie wykonawcze regulowane przepisami prawa karnego wykonawczego powinno być instrumentem różnokierunkowego oddziaływania na sprawców przestępstw i nie tylko na nich. Działania realizowane w toku wykonywania sankcji mają za zadanie realizację celów, poczynając od sprawiedliwej odpłaty, przez prewencję generalną, a na prewencji indywidualnej kończąc, z uwzględnieniem celów terapeutycznych i wskazań medycznych oraz innych ustawowo wskazanych elementów (takich jak dyscyplina wojskowa).

W dalszej części opracowania skoncentrujemy się już wyłącznie na problemach języka kodeksu karnego wykonawczego oraz charakterystycznych schematach konstrukcji przepisów tego kodeksu, które mogą tworzyć problemy i wyzwania przed każdym stosującym w praktyce te przepisy. Pierwszym podstawowym problemem jest precyzja językowych sformułowań i ich jednoznaczność w perspektywie problemów języka prawnego i prawniczego. Wykładnia przepisów to pewna próba odtworzenia woli normodawcy jako redagującego teksty prawne. Nie ma wątpliwości, że pomiędzy tworzącymi prawo a tymi, którzy je interpretują i stosują, musi istnieć daleko idąca odpowiedniość (zgodność w rozumieniu), jeżeli tworzenie i stosowanie prawa mają być czynnościami racjonalnymi¹⁶. Schemat i podstawowe zasady redagowania tekstów prawnych w naszym porządku prawnym regulowane są w formie Rozporządzenia Prezesa Rady Mini-

¹⁶ L. Morawski, *Zasady...*, s. 24.

strów z dnia 20 czerwca 2002 roku w sprawie zasad techniki prawodawczej (Dz.U. z 2016 r. poz. 283). Oznacza to, że interpretator musi liczyć się ze sposobami redagowania, tworzący prawo zaś muszą respektować istniejące w danej kulturze prawnej zasady interpretacji tekstów prawnych. W tej perspektywie ogromnie istotne wydają się takie podstawowe wyznaczniki, jak dyrektywa redagowania tekstów prawnych zgodnie z powszechnie przyjętymi regułami języka polskiego, nakaz respektowania hierarchii aktów normatywnych czy dyrektywa jedności terminologicznej. Interpretator zaś zobowiązany jest do podejmowania w pierwszej kolejności wykładni językowej, przestrzegania znaczenia reguł języka potocznego, uwzględniania definicji legalnych, przestrzegania zakazu wykładni synonimicznej i homonimicznej, jak również *argumentum a rubrica* (wykładni systemowej).

Sformułowania przepisów powinny być jasne i precyzyjne, co pozwala na zastosowanie podstawowej reguły wykładni w postaci formuły *clara non sunt interpretanda*. Niestety nie zawsze jest to takie oczywiste, gdy chodzi o sformułowania tworzące konkretne przepisy — problemy z jednoznacznością czy ostrością wynikają z właściwości języka bądź są zamierzonym działaniem normodawcy tworzącego swoisty luz decyzyjny w obszarze konkretnych regulacji. Zamierzony luz interpretacyjny w procesie stosowania prawa często bywa zabiegiem pożądanym i z taką sytuacją mamy do czynienia w kodeksie karnym wykonawczym. Znaczna elastyczność procesu wykonawczego, zasad indywidualizacji i wolnej progresji są czynnikami wymuszającymi taki schemat regulacyjny. W kodeksie karnym wykonawczym występują liczne zwroty nieostre i niewyraźne, tworzące przestrzeń do ich wykładni. Klauzule generalne, przestrzeń uznania organów postępowania wykonawczego w zakresie wydawania rozstrzygnięć lub decyzji, zwroty niedookreślone, zwroty szacunkowe oraz zwroty prognostyczne to często zamierzone przez prawodawcę luzy interpretacyjne, których konkretyzacja powinna następować wyłącznie w konkretnym procesie stosowania prawa w drodze wykładni operatywnej¹⁷.

¹⁷ Uchwała Trybunału Konstytucyjnego, Syg. Akt w.9/94 z dnia 7 marca 1995 roku OTK1995/1/20, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19950390198/T/D19950198TK.pdf>.

Niedookreśloność i nieostrość, na co zwraca uwagę Maciej Zieliński¹⁸, są właściwościami zwrotów językowych wiążących się z sobą, ale wykazujących różne aspekty właściwości językowych. Niedookreśloność dotyczy znaczenia zwrotów (zwrot będący nazwą ma nieokreśloną, niewyraźną treść). Nieostrość nazw polega na tym, że mimo zapoznania się z cechami danych przedmiotów, nie o każdym z nich potrafimy orzec, czy jest on desygnatem określonej nazwy, czy nie, zatem czy wchodzi do jej aktualnego zakresu, czy nie (społeczna szkodliwość czynu, znacząca rola w grupie, rodzaj i rozmiar ujemnych następstw, bez wyrządzania zbędnych dolegliwości, wzmożona obserwacja zachowań). Problem ten związany jest z niepełną słownikową treścią danej nazwy (na przykład pomoc psychologiczna, rodzina i inne osoby bliskie), co jest problematyczne zwłaszcza w przypadku nazw abstrakcyjnych, gdzie trudność polega na szczególnym kłopotcie rozpoznania cech zachowania się zdarzeń, stanów rzeczy itp. (na przykład niezbędne do kultu religijnego książki i przedmioty — niediagnostyczna cecha terminu niezbędne do kultu, odpowiednia wartość odżywcza oraz wymogi religijne i kulturowe w zakresie posiłków). Niedookreśloność może dotyczyć także wyrazów będących czasownikami, przymiotnikami oraz przysłówkami (podejmowanie odpowiednich działań, przedmioty wartościowe, ważny, szczególnie istotny, zwroty powszechnie uznawane za wulgarne lub obelżywe, w miarę możliwości, podjęcie starań o znalezienie pracy, systematycznie). O ile niedookreśloność zwrotów pociąga za sobą ich nieostrość i jest cechą o charakterze językowym, a tylko częściowo logicznym, o tyle nieostrość jest przede wszystkim kategorią logiczną — dotyczy nie tyle treści, ile zakresu danych wyrazów czy zwrotów.

Problem zwrotów niedookreślonych/nieostrych zawsze jest wymagający dla stosującego prawo. Może być eliminowany poprzez tworzenie definicji legalnych lub pełniejsze wskazanie kontekstu dla interpretacji tych określeń (w formie ustawowo określonych warunków zastosowania). Wobec braku tego typu uzupełnień zbiega się z przyznaniem organom postępowania wykonawczego tak zwanego luzu decyzyjnego¹⁹. Użycie zwrotów niedookreślonych (nieostrych) niesie z sobą swobodę w zaliczaniu

¹⁸ M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady — reguły — wskazówki*, Warszawa 2017, s. 155.

¹⁹ *Ibidem*, s. 161.

danych przedmiotów do konkretnego zakresu znaczeniowego. Oczywiście to zaliczenie może występować jedynie w racjonalnie wytlumaczalnym pasie nieostrości, nigdy nie powinno się to odbywać zupełnie poza takim pasem znaczeniowym. W naszej kulturze prawnej dotyczyć to może jedynie sądów i organów uprawnionych do rozstrzygnięcia spraw indywidualnych. Precyzja regulacji normatywnych to ich niezaprzeczalna wartość, zwłaszcza w obrębie szeroko rozumianego prawa karnego. Dbanie o precyzję prawa w tym obszarze to element gwarancyjny, zabezpieczający wszystkich obywateli. Jednakże stanowiąc normy o znacznym stopniu ogólności, żaden ustawodawca nie jest w stanie przewidzieć wszystkich możliwych kontekstów i potencjalnych znaczeń, zwłaszcza w bardzo dynamicznie zmieniającej się współczesnej rzeczywistości. Sprawna legislacja stoi przed wyzwaniem wyposażenia tekstów prawnych w dostateczną elastyczność, która w praktyce i przy poszanowaniu standardów demokratycznego państwa prawa pozwoliłaby dostosowywać rozstrzygnięcia i decyzje w sposób adekwatny do wszystkich możliwych indywidualnych cech sytuacji (także w odległej przyszłości). Jedynym rozwiązaniem jest odpowiedni balans w zakresie niedookreśloności (nieostrości) prawa a jego pełną, kazuistyczną precyzją.

W kodeksie karnym wykonawczym spotykamy regulacje, w ramach których ustawodawca uzależnia przyznanie prawa czy też nałożenie obowiązku od uznania właściwego organu postępowania wykonawczego (względnie przewiduje inny schemat rozstrzygnięcia). Przepisy kodeksu w tym obszarze posługują się konstrukcją: „organ może” zachować się wobec skazanego w sposób opisany w ustawie. Tworzy to przestrzeń do podejmowania rozstrzygnięć o charakterze dyskrejonalnym. Czasami może to być formuła mocniej wiążąca organ w postaci „organ powinien”. Uchybienie tak zbudowanej kompetencji organu jest co prawda dopuszczalne, ale jedynie wyjątkowo, w uzasadnionych, a nie typowych sytuacjach. Ten obszar uznaniowości jest bardzo charakterystyczny dla postępowania wykonawczego. Musimy pamiętać, że obecnie na znacznie rozbudowany proces wykonywania orzeczeń karnych z jednej strony składają się rozstrzygnięcia o charakterze procesowym dotyczące samego wykonania kary oraz decyzje w przedmiocie sposobu i metod wykonywania zastosowanych kar. Z drugiej strony naszą szczególną uwagę zwracać musi szeroki krąg podmiotów uprawnionych i zobowiązanych do działania

w procesie wykonywania orzeczeń karnych. Zgrupowany (zasadniczo) w ramach art. 2 k.k.w. katalog organów wykonujących orzeczenia to jeden z dowodów na złożoność współczesnego postępowania wykonawczego, które w sposób oczywisty jawi się jako proces wymagający zaangażowania i współdziałania wielu, czasem bardzo zróżnicowanych instrumentów prawnych i organizacyjnych.

Znaczenie konstrukcji decyzji/rozstrzygnięcia uznaniowego w kodeksie karnym wykonawczym jest dość istotne. Wynika to z potrzeby pragmatycznego zorganizowania postępowania wykonawczego, jednakże tworzy przestrzeń nieostrą i często sporną w zakresie konkretnych stanów prawnych i ich interpretacji. W literaturze podkreśla się, że niedopuszczalne jest tak zwane uznanie swobodne. Dyskrecjonalna przestrzeń władztwa organu wynika obecnie z norm prawnych i wyraźnie poddawana jest kontroli, w tym sądowej. Kontrola ta obok kontroli kompetencji, procedur i materialnoprawnych podstaw decyzji, często dotyczy także granic uznania, nadużycia swobody uznaniowej, legalności celu, nieracjonalności działania organu czy złej wiary po jego stronie²⁰. Dla kodeksu karnego wykonawczego, wobec dużej ilości organów postępowania wykonawczego, w procesie stosowania prawa ważne jest precyzyjne uzgodnienie kompetencji poszczególnych organów i ustalenie w świetle prawa zdolności do podejmowania przez podmioty prawne czynności konwencjonalnych doniosłych prawnie²¹. Szczegółowa kompetencja jest niezbędna w przypadku takich działań prawnych, które powodują określone zmiany w sferze praw i obowiązków uczestników życia prawnego. Jest ona swoistą legitymacją wymaganą od podmiotów tworzących i stosujących prawo. Wykonywanie kompetencji prawnej poprzedzone musi być istnieniem stosownych reguł, określających: a) kto jest podmiotem upoważnionym do dokonywania czynności konwencjonalnych określonego rodzaju, b) w jaki sposób czynności te mają być dokonywane oraz c) jakiego rodzaju konsekwencje — definiowane tak zwanym prawem materialnym — w danej dziedzinie regulacji łączyć należy z dokonaniem

²⁰ L. Leszczyński, *Zagadnienia teorii stosowania prawa. Doktryna i tezy orzecznictwa*, Kraków 2001, s. 43–45.

²¹ Z. Ziemiński, *Kompetencja i norma kompetencyjna*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1969, z. 4, s. 29.

czynności określonego rodzaju²². Termin „kompetencja” oznacza zdolność organu prawa karnego wykonawczego do skonkretyzowanego aktualizowania, w drodze odpowiedniego postępowania, potencjalnego obowiązku działania sformułowanego przez prawo. Przyjąć zatem możemy, że kompetencje: zawsze są regulowane prawem, ich istnienie równoznaczne jest z obowiązkiem, przy jednoczesnym zastrzeżeniu, że kompetencja służy organowi zawsze i jedynie w określonym uwarunkowaniu i przez to nie ma charakteru bezwzględnego, oderwanego od całokształtu różnorodnych stosunków w państwie i społeczeństwie, jak i od uwarunkowań postępowania wykonawczego i konkretnej sprawy, w której jest uruchamiana.

Mając na uwadze wskazane zasady rozumienia „uznania”, pojęcie „kompetencji” i fakt, że poruszamy się w sferze prawa karnego wykonawczego, niezbędne jest stworzenie gwarancji prawnych zabezpieczających respektowanie praw i wolności skazanego oraz zasady praworządności i legalizmu. Kodeks karny wykonawczy przewiduje złożony z różnych elementów i instytucji system gwarantujący prawidłowy i praworządny tryb wykonania orzeczeń. Na system ten składają się: wnioski o wszczęcie postępowania przed sądem, zażalenia na postanowienia wydane w toku postępowania wykonawczego (art. 6 § 1 k.k.w.) oraz procedura reformacji postanowienia w trybie art. 24 k.k.w.; skargi, wnioski i prośby kierowane do organów wykonujących orzeczenie (art. 6 § 2 i 3 k.k.w. — mechanizm obejmujący wszystkich skazanych) oraz prawo skazanego na karę pozbawienia wolności do składania skarg i próśb organowi właściwemu do ich rozpatrzenia (art. 102 pkt 10 k.k.w.); tryb skargowy z art. 7 k.k.w.; kontrola sprawowana przez organizacje społeczne i komisje (organy) działające (wspomagające) w ramach wykonywania kar (art. 39 k.k.w.); sędziowski nadzór penitencjarny (art. 33 n. k.k.w.) oraz kontrola połączona z możliwością władczej ingerencji dokonywana w ramach jednostek organizacyjnych Służby Więziennej (art. 76 § 3 i 78 k.k.w.).

Kolejnym bardzo charakterystycznym elementem kodeksu karnego wykonawczego są występujące stosunkowo często generalne klauzule odsyłające i zwroty szacunkowe. Wskazane elementy tekstu prawnego oznaczają w praktyce legislacyjne nakierowanie uwagi adresata normy prawnej (zarówno zwykłego, jak i kwalifikowanego, na przykład sądu,

²² A. Bator, [w:] *Prawniczy słownik wyrazów trudnych*, red. J. Boć, Wrocław 2004, s. 181–182; A. Bator, *Kompetencja w prawie i prawoznawstwie*, Wrocław 2004, s. 23 n.

organu postępowania wykonawczego) na konieczność rozważenia potrzeby uwzględnienia kryterium pozaprawnego w ramach budowy wzoru zachowania lub podstawy decyzji stosowania prawa. Elastyczność procesu stosowania prawa wymusza w określonych warunkach wprowadzenie do treści przepisów danej gałęzi prawa zestawów kryteriów pozaprawnych. Odbyna się to w formie specjalnych konstrukcji normatywnych wyrażających owo upoważnienie, które należy nazwać klauzulami odsyłającymi, przybierającymi postać klauzuli generalnej lub zwrotu szacunkowego²³.

Przykładami klauzul generalnych zawartych w kodeksie karnym wykonawczym, traktowanych jako pozaprawne kryteria niezbędne dla prawidłowej realizacji postępowania wykonawczego, są: „społecznie pożądane postawy”, „postępy skazanego w resocjalizacji”, „względy wychowawcze”, „ujemna ocena postawy i zachowania skazanego”, „zdolności współżycia społecznego”, „motywacja polityczna, religijna lub przekonania ideowe”, „dobre zachowanie”, „stopień demoralizacji”, „nadużycie zaufania”, „poczucie odpowiedzialności”, „stan zdrowia”, „potrzeba inicjowania, podtrzymywania i zacieśniania więzi uczuciowej z dziećmi”. Termin „generalna klauzula odsyłająca” (czy częściej spotykana nazwa „klauzula generalna”) to określenie wprowadzające do praktyki stosowania prawa mechanizmy wartościowania i aksjologii spoza obszaru samego prawa. Te pozaprawne wskazówki tworzą możliwość odwołania się („odsyłają”) do kryteriów niezdefiniowanych w prawie, w związku z czym do ustalenia ich treści potrzebne jest odwołanie się do innych wartości (ocen) lub norm, niewłączonych na tym etapie do systemu prawnego. Generalny charakter takiego odesłania oznacza, że proces ustalenia treści wskazanych w takiej klauzuli kryteriów ma się dokonać nie w formie oszacowania, lecz wskazania na pozaprawny (na przykład moralny, ekonomiczny, polityczny lub gospodarczy) system aksjologiczny określony (ukierunkowany) ogólnie poprzez nazwę tego kryterium.

Wskazane w kodeksie karnym wykonawczym klauzule odsyłające wiążą konkretne instytucje prawne z przypisanym ustawowo zwrotem niedookreślonym (nieostrym) albo ze zwrotem odsyłającym do kryteriów zewnętrznych, niezależnie czy odsyłają nas do norm, ocen, czy wiedzy. Dzięki klauzulom generalnym zyskujemy poszerzenie znaczeniowe

²³ L. Leszczyński, *Kryteria pozaprawne w sądowej wykładni prawa*, Warszawa 2022, s. 25.

składników przepisu prawnego. W efekcie zastosowania tego zabiegu powstaje sytuacja, w której organ stosujący prawo zobowiązany jest do wykorzystania w procesie wykładni prawa kryteriów (norm, wartości) wyrażonych (nazwanych) w tekście prawnym, ale nie inkorporowanych (z różnych powodów) do systemu przepisów prawnych. Z punktu widzenia zaś adresata zwykłego odesłanie to jest wskazówką do wzięcia pod uwagę nazwanych tam kryteriów pozaprawnych w ramach własnego działania.

Klauzule odsyłające zawarte w kodeksie karnym wykonawczym wprowadzają wartości pozaprawne do procesu stosowania prawa, uzupełniając tym samym treść przepisów prawnych. Klauzule te współkształtują treść funkcjonującego prawa, w wielu przypadkach decydując o konkretnych wynikach wykładni i treści rozstrzygnięć organów postępowania wykonawczego. Odwołania pozaprawne są czynnikiem zmiany formy i treści prawa karnego wykonawczego. Sięgnięcie po wartości zewnętrzne dla tego systemu otwiera treść prawa na normy moralne, polityczne i ekonomiczne. Nasycenie procesu stosowania prawa aksjologią poszerza istotnie zakres swobody decyzyjnej. Odesłania tego typu stają się „nieformalnym” oraz wrażliwym składnikiem dyskursu prawnego w kontekście zarówno jego powiązań z dyskursem społecznym, jak i bardzo niebezpiecznej podatności na wpływ ze strony dyskursu politycznego. W tej perspektywie istotna pozycja sądu w postępowaniu wykonawczym oraz sądowa kontrola pozasądowych organów tego postępowania wyznaczają ostateczne konsekwencje odwoływania się do wartości i norm pozaprawnych. Osłabienie roli sądu w postępowaniu wykonawczym stwarza realne niebezpieczeństwo dominacji dyskursu politycznego nad dyskursem prawnym, niezależnie od tego, czy mowa jest o wymiarze ogólnym prawa, czy o jego przejawach szczegółowych.

Trafnie podkreśla Leszek Leszczyński, że odesłania do kryteriów pozaprawnych i same kryteria oddziałują na wszystkie składniki procesu wykładni i stosowania prawa, kształtując i określając ich autonomię w stosunku do działań ustawodawczych. Pojawiają się one bowiem już w procesie ustalania faktów sprawy (gdzie ich wpływ jest jeszcze stosunkowo niewielki), zasadniczą rolę odgrywają jednak w wykładni prawa dokonywanej w ramach procesu decyzyjnego. Wiążąc swój udział z ustaleniem podstawy zastosowania klauzuli oraz treści zawartych w nich kryteriów pozaprawnych, włączają się we wszystkie rodzaje działań pro-

wadzących do zbudowania normatywnej podstawy decyzji, zredukowanej następnie do samej decyzji stosowania prawa²⁴.

Nieco inny charakter i praktyczne znaczenie mają tak zwane zwroty szacunkowe, nakazujące adresatowi normy dokonanie swoistej oceny stopnia natężenia wystąpienia określonych istotnych zdaniem ustawodawcy faktów. Tego typu regulacje występujące w kodeksie karnym wykonawczym to na przykład: „uzasadnione wypadki”, „szczególne okoliczności”, „poważne zagrożenie społeczne”, „poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu”, „uzasadnione powody”, „odpowiednie wyżywienie”, „szczególnie uzasadnione wypadki”, „poważne niebezpieczeństwo grożące życiu”, „w miarę możliwości”, „wypadki szczególnie ważne”, „rażące naruszenie porządku prawnego”, „długotrwała przeszkoda”, „przyczynił się w stopniu nieznacznym”, „zbyt ciężkie skutki”, „znaczna wysokość grzywny”, „przekroczenie naruszające w poważnym stopniu obowiązujące dyscyplinę i porządek”.

Zwroty szacunkowe zawierają dwa wyraźnie wyodrębnione składniki. Pierwszy z nich to odwołanie się do faktów (powody, okoliczności, następstwa, zróżnicowanie itd.), których wystąpienie powinno być ustalone (stwierdzone) w procesie stosowania prawa. Drugi składnik to wskazanie „oceny — ustalenie stopnia natężenia tych faktów”, co prowadzi do wyrażenia swoistej kwalifikacji (ważne, szczególne, rażące, długotrwałe, odpowiednie itd.). Element oceniający takiego zwrotu szacunkowego nie generuje konieczności wyrażenia typowej aprobaty lub dezaprobaty wobec danych zjawisk (oceny „typu zasadniczego”) czy odwołania się bezpośrednio do ukształtowanych społecznie pozaprawnych wartości lub norm (na przykład społecznie pożądane potrzeby). Zasadniczo w tego typu zwrotach ustawodawca nie wskazuje kierunku oceniania (na przykład aksjologii moralnej lub politycznej), chociaż mimo powszechnego braku prawodawczego wskazania kryteriów szacowania ważności, trwałości, stosowności, nie jest wykluczone posiłkowanie się pewnymi wartościami, głównie moralnymi. Ustawodawca, formułując zwroty szacunkowe, wskazuje natomiast na konieczność oszacowania stopnia, wielkości, wagi, intensywności wystąpienia danego stanu rzeczy opisanego w jej nazwie jako fakt²⁵.

²⁴ *Ibidem*, s. 21.

²⁵ *Ibidem*, s. 26; Z. Ziemiński, *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Warszawa 1980, s. 124.

Przepisy kodeksu karnego wykonawczego przewidują jeszcze jedną szczególną formę regulacji wyznaczających charakterystyczny sposób podejmowania decyzji przez organy postępowania wykonawczego — tak zwane zwroty prognostyczne (jak „uzasadnione przypuszczenie”) oraz mechanizmy szacowania ryzyka (art. 169b k.k.w.). Ustalenia tego typu, dotyczące prognozowania przyszłego zachowania skazanych, opierają się na wiedzy dotyczącej statycznych i historycznych czynników z przeszłości. Prognozowanie sytuacji i zachowania osób nie jest proste, nie opiera się na bezwyjątkowych prawach ogólnych wyjaśniających przyczyny badanych zachowań. Dlatego szacowanie ryzyka może być ujmowane tylko jako prawdopodobieństwo. To zastrzeżenie musi towarzyszyć wszystkim strategiom zarządzania ryzykiem powrotu do przestępstwa, zwłaszcza w kontekście skłonności do zbyt dalekiej ingerencji w sferę praw i wolności skazanych. Diagnoza, prognoza czy szacowanie ryzyka od dawna są stałymi elementami wymiaru sprawiedliwości. Procedury oceniania i formułowania wniosków co do przewidywanych przyszłych zachowań sprawców stanowią podstawę wielu rozstrzygnięć w toku postępowania karnego. Początkowo dominowały diagnozy (prognozy) profesjonalna i nieustrukturyzowana — w oparciu o swoją wiedzę i doświadczenie poszczególne podmioty (kuratorzy, sędziowie, psychologowie, psychiatrzy, terapeutyci) sami decydowali o tym, jakie pytania i w jakiej kolejności zadać w trakcie prowadzonego (nieustrukturyzowanego) wywiadu. Co więcej, na tym etapie podejmowano także decyzję o tym, jakie inne dostępne informacje o skazanym należy uznać za istotne oraz jakie przypisać im znaczenie przy ustalaniu przyczyn popełnionego przez niego przestępstwa i prognozowaniu jego przyszłych zachowań²⁶. Aktualnie punkt ciężkości przesuwają się wyraźnie w stronę aktuarialnych (statystycznych) narzędzi szacowania ryzyka oraz ustrukturyzowanych narzędzi klinicznych, wspartych metodami psychometrycznych pomiarów określonych cech osobowości, stanów afektywnych oraz dewiacji. Stan dyskusji w tym obszarze trafnie oddają słowa Leama A. Craiga oraz Kevina D. Browne’a: „Pomimo wielości badań, które dowodzą, że metody aktuarialne odznaczają się większą trafnością predykcyjną niż diagnoza kliniczna, istotne

²⁶ B. Stańdo-Kawecka, *Wybrane problemy profesjonalizacji organów probacyjnych i klasyfikacji sprawców oddanych pod dozór do grup ryzyka*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 33, 2014, s. 20.

ograniczenia miar aktuarialnych sprawiły, że specjaliści nadal nie osiągnęli konsensusu dotyczącego najlepszych metod łączenia czynników ryzyka w całościową ocenę²⁷.

Warto mieć świadomość, że źle przeprowadzone ustalenia diagnostyczno-prognostyczne są zaprzeczeniem wartości, jakimi są indywidualizacja oraz elastyczna modyfikacja treści orzeczenia karnego. Brak dbałości o właściwą metodykę stosowania tego typu narzędzi generuje błędy w prognozowaniu sprawców i czyni proces stosowania prawa wątpliwym ze względu na brak efektywności w zakresie ograniczania zjawiska przestępczości. Jednym z najważniejszych elementów procesu szacowania ryzyka, a zwłaszcza stosowania mechanizmów prognostycznych do podejmowania decyzji o toku postępowania wykonawczego (przerwa, przepustka, warunkowe zwolnienie), jest precyzyjne, niebudzące wątpliwości i czytelne, także dla skazanego, uzasadnienie przyjętego rozstrzygnięcia. Podmiot rozstrzygający musi wyjaśnić, jakie elementy uznał za czynniki decydujące o kierunku prognozy i na jakich dowodach się w tym zakresie oparł. Mówimy tu oczywiście o swobodnej ocenie, przy której rozstrzygnięcia muszą być racjonalnie uzasadnione. Oczywiście uczestnicy postępowania mają prawo je kwestionować. Chodzi tu o wykazanie wad w rozumowaniu, a nie o polemiczne przedstawienie alternatywnej wizji. Dlatego tak ważne są zebrany materiał dowodowy oraz jego ocena dokonana przez organ rozstrzygający, a zwłaszcza wyjaśnienie decyzji zawarte w uzasadnieniu. Uzasadnienie powinno spełniać funkcję perswazyjną, to znaczy przedstawiać tok rozumowania i powody podjęcia określonych decyzji, tak aby strony mogły przekonać się o jej słuszności, względnie lepiej przygotować się w przyszłości. Staranność w tym zakresie wpisuje się także w funkcję kontrolną, która pozwala instancji odwoławczej lub organowi kontrolno-nadzorcemu na weryfikację rozstrzygnięcia.

²⁷ L.A. Craig, K.D. Browne, *Metody oceny ryzyka recydywy przestępstw seksualnych*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 6, 2007, nr 1, s. 3–12.

Bibliografia

- Bafia J., *Zasady prawa i polityki penitencjarnej*, Warszawa 1988.
- Bator A., [w:] *Prawniczy słownik wyrazów trudnych*, red. J. Boć, Wrocław 2004.
- Bator A., *Kompetencja w prawie i prawoznawstwie*, Wrocław 2004.
- Bogunia L., *Nauka prawa karnego wykonawczego i dyscypliny pokrewne*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 10, 2002, s. 273.
- Craig L.A., Browne K.D., *Metody oceny ryzyka recydywy przestępstw seksualnych*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 6, 2007, nr 1, s. 20–40.
- Dworkin R., *Law's Empire*, London 1986.
- Hołda Z., [w:] J. Hołda, Z. Hołda, *Prawo karne wykonawcze*, Kraków 2006.
- Lelental S., *Wykład prawa karnego wykonawczego z elementami polityki kryminalnej*, Łódź 1996.
- Leszczyński L., *Kryteria pozaprawne w sądowej wykładni prawa*, Warszawa 2022.
- Leszczyński L., *Zagadnienia teorii stosowania prawa. Doktryna i tezy orzecznictwa*, Kraków 2001.
- Łętowska E., *Kilka uwag o praktyce wykładni*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2002, z. 1, s. 29–64.
- Marek A., Rozdział I. *Pojęcie prawa karnego, jego funkcje i podział*, [w:] *System prawa karnego. Zagadnienia ogólne*, t. 1, red. A. Marek, Warszawa 2010, s. 1–47.
- Morawski L., *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2006.
- Pawela S., *Prawo karne wykonawcze. Zarys systemu*, Warszawa 2007.
- Postulski K., [w:] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017, art. 1, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587334908/537286/postulski-kazimierz-kodeks-karny-wykonawczy-komentarz-wyd-iv?cm=URELATIONS> (dostęp: 20.08.2023).
- Postulski K., *Glosa do postanowienia SN z 16.03.1994 r., II KRN 6/94*, „Palestra” 38, 1994, nr 12, s. 188–192.
- Postulski K., *Właściwość i skład sądu w postępowaniu karnym wykonawczym*, „Biblioteka Sędziego” 1988, nr 74, s. 21–38.
- Stańdo-Kawecka B., *Wybrane problemy profesjonalizacji organów probacyjnych i klasyfikacji sprawców oddanych pod dozór do grup ryzyka*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 33, 2014, s. 11–39.
- Śliwowski J., *Prawo i polityka penitencjarna*, Warszawa 1982.
- Śliwowski J., *Prawo karne*, Warszawa 1979.
- Walczak S., *Prawo penitencjarne. Zarys systemu*, Warszawa 1972.
- Wąsik J., *Prawo karne wykonawcze. Część ogólna*, Wrocław 1985.
- Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady — reguły — wskazówki*, Warszawa 2017.
- Ziemiński Z., *Kompetencja i norma kompetencyjna*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1969, z. 4, s. 23–41.
- Ziemiński Z., *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Warszawa 1980.

Executive Penal Code: The language of the Code, the manner of regulation, and extra-legal references

Abstract

The study presents specific features of the language of the provisions of the Executive Penal Code. The Executive Penal Code contains numerous vague and indistinct phrases, creating space for their interpretation. General clauses, the scope of discretion of the enforcement proceedings bodies in issuing resolutions or decisions, undefined phrases, estimated phrases and prognostic phrases are often interpretive laxities intended by the legislator, the specification of which should only take place in a specific process of applying the law by means of operative interpretation.

Keywords: Executive Penal Code, general clauses, estimates, forecast

Pozakodeksowe odstępstwa od zasady ciągłości wykonania kary. Konieczne uzupełnienie czy rozbicie spójności regulacji? Uwagi na tle art. 73a ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii

ADAM KWIECIŃSKI

ORCID: 0000-0002-2652-2689

Katedra Prawa Karnego Wykonawczego

Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

Abstrakt

Przedmiotem niniejszego opracowania jest instytucja przerwy w celu podjęcia leczenia lub rehabilitacji. Z racji tego, że jest to szczególny mechanizm pozakodeksowy przeznaczony dla skazanych uzależnionych, rozważania autora zmierzają w dwóch kierunkach. Po pierwsze, podjęto próbę ustalenia, na ile ta instytucja jest spójna z całością systemu wykonywania kar i środków penalnych, zwłaszcza na tle ostatnich zmian w kwestii odstępstw od zasady ciągłości wykonania kary. Po drugie, dokonano drobiazgowej analizy poprawności regulacji tego przepisu pod kątem jego skutecznego i zgodnego z *ratio legis* zastosowania względem skazanych uzależnionych.

Słowa kluczowe: przerwa, leczenie, rehabilitacja, kara pozbawienia wolności, skazany, uzależnienie

Ponad dekadę temu w polskim systemie prawnokarnym pojawiła się instytucja przerwy w celu podjęcia leczenia lub rehabilitacji. Z racji tego, że przeznaczona była ona dla skazanych używających środków odurzają-

cych oraz substancji psychotropowych, przepisy ją wprowadzające zdecydowano się wkomponować w ustawę o przeciwdziałaniu narkomanii (dalej: NarkU¹). Warto dodać, że zmiana ta była elementem realizowanej wówczas szerszej reformy systemu postępowania ze sprawcami przestępstw, u których uzależnienie stanowiło czynnik determinujący ich kolizję z porządkiem prawnym. W konsekwencji tej reformy 1 kwietnia 2011 roku² do wspomnianego aktu prawnego dodano art. 73a, przewidujący nie tylko możliwość udzielenia uzależnionemu przebywającemu w zakładzie karnym przerwy opartej o szczególne (względem kodeksowych) przesłanki, ale także, po spełnieniu określonych kryteriów, zakładający specjalny tryb warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary pozbawienia wolności.

Perspektywa czasu, jaki upłynął od wprowadzenia tych regulacji, uprawnia do pewnych podsumowań i ocen. Pogłębiona analiza wprowadzonej w 2011 roku instytucji wydaje się konieczna choćby z racji na jej doraźny (w założeniu projektodawców) charakter. Jak wynika bowiem wprost z tekstu uzasadnienia projektu ustawy³, powodem powołania omawianej przerwy były występujące wówczas długie kolejki skazanych oczekujących na przyjęcie do więziennych oddziałów terapeutycznych dla uzależnionych. Argumentowano, że dochodzący do kilkunastu miesięcy okres rotacji wolnych miejsc w tych specjalistycznych placówkach penitencjarnych pozbawia skazanych realnej możliwości skorzystania z programów terapeutycznych, a tym samym nie pozwala na osiągnięcie względem nich celów kary pozbawienia wolności określonych w art. 67 k.k.w.

W obliczu warunków panujących wówczas w polskich zakładach karnych taka narracja znalazła zrozumienie w doktrynie. Pojawiały się twierdzenia, że wprowadzenie nowego rozwiązania „zabezpieczy pewność leczenia odwykowego osobom zmotywowanym do terapii”⁴. Ponadto

¹ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. Nr 179, poz. 1485).

² Ustawa z dnia 1 kwietnia 2011 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 117, poz. 678).

³ Projekt ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz niektórych innych ustaw wraz z projektami aktów wykonawczych oraz uzasadnieniem, druk nr 3420, Sejm RP VI kadencji, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/19E59ABFE28E2AEB-C12577A80035A59E/\\$file/3420.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/19E59ABFE28E2AEB-C12577A80035A59E/$file/3420.pdf).

⁴ Por. A. Nawój-Śleszyński, *Przymus leczenia i rehabilitacji sprawców przestępstw uzależnionych od alkoholu albo środków odurzających lub psychotropowych. Aspekt*

w tekście uzasadnienia projektu wskazywano, że proponowany wówczas art. 73a NarkU „regulowałby do d a t k o w o [wyr. —A.K.] kwestię udzielania przerwy w wykonaniu kary pozbawienia wolności wobec uzależnionych skazanych za przestępstwa pozostające w związku z uzależnieniem”, ponieważ zdaniem projektodawców art. 150 i art. 151 k.k.w. nie czyniły tego „w sposób precyzyjny i jednoznaczny”.

Poszukując odpowiedzi na to, czy opisane w uzasadnieniu projektu niebezpieczeństwo braku opieki terapeutycznej dla skazanych-narkomanów jest realne i czy proponowana instytucja jest najlepszą formą jego zneutralizowania, należy poddać analizie kilka kwestii. Po pierwsze, trzeba podjąć próbę oszacowania zapotrzebowania na leczenie odwykowe w polskim więziennictwie, jak również możliwości tej instytucji w zakresie zaspokojenia tych potrzeb. Po drugie, ustalić, czy istnieją alternatywne sposoby terapii odwykowej skazanych o porównywalnej skuteczności poza oddziałami specjalistycznymi. Po trzecie, bliżej przyjrzeć się kryteriom, na podstawie których skazani mogą ubiegać się o przerwę w odbywaniu kary pozbawienia wolności, a następnie skonfrontować je z wymogami wynikającymi z istoty tej instytucji.

Na początku warto nieco przybliżyć genezę dzisiejszych problemów w zakresie wydolności terapii uzależnień skazanych. Wydaje się ona pochodną kilku czynników, przede wszystkim braku wiedzy na temat powszechności występowania potrzeb terapeutycznych w tym zakresie wśród odbywających karę pozbawienia wolności. Niemożliwym jest bowiem zbudowanie efektywnego mechanizmu redukującego szkody wynikające z nadużywania czy też uzależnienia od środków odurzających bez rzetelnego oszacowania skali problemu. Jednocześnie trudno oprzeć się wrażeniu, że władze więzienne nie są szczególnie zainteresowane systematycznym prowadzeniem tego typu badań. Ostatnie szersze ustalenia epidemiologiczne w tym obszarze poczyniono w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku. Po roku 1989 takie próby w stosunku do zasięgu występowania zjawiska narkomanii w zakładach karnych podjęto jeszcze w Instytucie Psychiatrii i Neurologii w Warszawie. Dane z tamtych badań świadczą o olbrzymiej skali problemu. Jeśli zestawimy to z możliwościami więziennej terapii instytucjonalnej w oddziałach specjalistycznych dla

ty prawno-kryminologiczne, [w:] Uzależnienia chemiczne i przemoc domowa. Konteksty penitencjarne i kryminologiczne, red. A. Jaworska, P. Kozłowski, Bydgoszcz 2014.

uzależnionych od środków odurzających (na dzień 31 grudnia 2022 roku w oddziałach tych przebywało 594 skazanych, co stanowi niespełna 1% ogółu populacji skazanych), to dostrzeżemy, że niezależnie od deklarowanej i rzeczywiście postępującej żmudnej rozbudowy bazy leczniczej mamy do czynienia z olbrzymim deficytem miejsc terapii dla skazanych-narkomanów. Uczciwie trzeba przyznać, że poprawa tego stanu w krótkim czasie z uwagi na wysokie koszty rozbudowy tych placówek oraz trudności z zatrudnieniem specjalistów jest praktycznie niemożliwa.

Wydaje się, że władze więzienne mają tego świadomość, skoro jako substytut specjalistycznej terapii realizowanej w sprofilowanych placówkach wdrożyły tak zwane krótkie interwencje i terapie krótkoterminowe (z końcem roku 2022 terapią odwykową poza oddziałem było objętych 332 narkomanów). Tego typu działania z racji ich ograniczonego edukacyjno-motywacyjnego charakteru, czasu trwania i prowadzenia przez niefachowy personel zostały poddane krytyce jako nierównoważne pracy więziennych oddziałów terapeutycznych (albo co najwyżej spełniające funkcję wspomagającą)⁵.

Jednocześnie należy pamiętać, że w regulacjach kodeksowych istnieją inne instrumenty, które mogą być wykorzystane w terapii odwykowej skazanych. Terapia tego rodzaju może być realizowana zarówno w ramach obowiązków orzekanych przy warunkowym zwolnieniu z odbycia reszty kary pozbawienia wolności (art. 159 § 1 k.k.w. w związku z art. 72 § 1 pkt 6 k.k.), jak i w formie środka zabezpieczającego (art. 93a § 1 pkt 3 k.k.), który może być orzeczony także w postępowaniu wykonawczym. Jednak z racji na postpenalny charakter obu instytucji i ich zasadniczo wolnościową (ambulatoryjną) formułę nie mogą być one uznane za równoprawną alternatywę pobytu w więziennym oddziale odwykowym.

Tym samym można zakładać, że przesłanka powołana w uzasadnieniu do wprowadzenia tej instytucji jako *ratio legis* (kolejka do więziennych oddziałów specjalistycznych) jest nadal aktualna. Z racji jednak odmiennej terminologii użytej w kodeksie, statystyce więziennej oraz ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii należy zastrzec, że nie jesteśmy w stanie określić rzeczywistej skali tego problemu w odniesieniu do skazanych, o których stanowi art. 73a NarkU. Jednak nawet po przyjęciu tezy o nie-

⁵ Szerzej zob. A. Kwieciński, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym*, Warszawa 2017., s. 493–494.

wydolności więziennej terapii odwykowej trzeba stwierdzić, że nie można opierać stosowania instytucji tak mocno ingerującej w zasadę ciągłego wykonywania kary jedynie na tym założeniu. Taki argument (ukierunkowany na rozwiązanie doraźnych problemów systemu penitencjarnego) powinien obligować ustawodawcę do okresowego weryfikowania istnienia przesłanki, która legła u podstaw wprowadzenia przerwy z art. 73a NarkU.

Mimo to do tej pory nie przedstawiono informacji o takich działaniach i ich rezultatach. W obecnej sytuacji można by oczekiwać, że to sąd decydujący o zastosowaniu omawianej przerwy będzie każdorazowo wypełniał ten obowiązek niejako w substytucji za normodawcę (ustalając czy dany skazany ma szansę na objęcie go więzienną terapią odwykową w trakcie kary). Problem jednak w tym, że wskazany mechanizm kontrolny nie znajduje umocowania w treści art. 73a NarkU. Analizując tytułowy przepis, warto mieć na uwadze, że podobny do postulowanego mechanizm już funkcjonuje w art. 151 § 2 k.k.w. (odroczenie z powodu przeludnienia zakładów karnych). Jednak w NarkU ustawodawca nie skorzystał z tego rozwiązania. W rezultacie przyjęty kształt konstrukcji art. 73a NarkU może rodzić sytuację, że wbrew intencjom projektodawców nowej instytucji będzie ona stosowana w całkowitym oderwaniu od przyczyn, dla których ją stworzono, a hipotetycznie nawet wtedy, kiedy problem kolejek do oddziałów terapeutycznych zniknie całkowicie.

Przy wprowadzaniu nowych rozwiązań do systemu prawnego nie można pomijać wypracowanych w doktrynie i orzecznictwie sądowym zasad stosowania danej instytucji. W przypadku przerwy w karze dysponujemy bogatym piśmiennictwem oraz dorobkiem judykatury w tym zakresie. Nie powinno to dziwić, skoro mamy do czynienia z jedną z najdalej idących form wstrzymania wykonania kary⁶.

W tym kontekście ważna wydaje się dyskusja o wyjątkowym charakterze przerwy. Nie wnikając w jej szczegóły, warto wskazać, że ścierają się tutaj dwa skrajne stanowiska. Z jednej strony funkcjonuje pogląd,

⁶ Szerzej na ten temat zob. G. Wiciński, *Instytucja przerwy w odbywaniu kary pozbawienia wolności w świetle nowego prawa karnego wykonawczego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1996, nr 12–13, s. 23–26. G. Wiciński, *Postępowania incydentalne związane z wykonywaniem kary pozbawienia wolności w programie probacji*, Łódź 2012.

który do niedawna dominował w orzecznictwie sądowym⁷, że zasadą jest odbywanie kary w całości, a więc w takim zakresie, w jakim została ona wymierzona, i to w sposób nieprzerwany. W takim kontekście instytucje jak przerwa czy warunkowe zwolnienie są automatycznie pozycjonowane jako wyjątki od reguły. Zwolennicy stanowiska przeciwnego⁸ wskazują zasadnie, że ustawodawca wprowadził te instytucje celowo do systemu wymiaru sprawiedliwości i nadał im taki kształt, aby po spełnieniu określonych w ustawie warunków sąd je stosował. Argumentem przeciwko uznaniu przerwy za mechanizm ekstraordynaryjny są, w ocenie zwolenników tej wykładni, względy humanitarne oraz wychowawcze.

Takie stanowisko wydaje się prawidłowe. Nie można wszakże przyjąć, że ciągłość wykonania kary jest wartością absolutną, która anihiluje nawet istotne potrzeby zdrowotne, osobiste czy też rodzinne skazanego. Zastrzec jednak należałoby, że analogicznie do przerwy określonej przepisami k.k.w., także w przypadku przerwy z art. 73a NarkU, przed jej udzieleniem należy zbadać, czy istnieją możliwości osiągnięcia jej celów za pomocą innych instytucji przewidzianych w k.k.w.

To zastrzeżenie sprawia, że przed sądem penitencjarnym otwiera się istotne zadanie polegające na ustaleniu: jakie są potrzeby terapeutyczne skazanego, czy są one do osiągnięcia tylko w warunkach oddziału terapeutycznego, czy też mogą być zaspokojone w drodze na przykład terapii krótkoterminowej lub krótkiej interwencji, oraz jakie są szanse na przyjęcie skazanego w określonym czasie do takiego oddziału. Uzyskanie takich informacji wymaga zasięgnięcia opinii biegłych. Samo ustalenie potrzeby stacjonarnego leczenia odwykowego z jednoczesnym potwierdzeniem braku takiej możliwości w warunkach więziennych nie może być automatyczną przesłanką udzielenia omawianej przerwy. Niezbędne wydaje się bowiem, aby powołani specjaliści wypowiedzieli się także w kwestii motywacji skazanego do podjęcia takiego leczenia, przewidywanych prognoz odnośnie do postępów w zwalczaniu nałogu i, co równie istotne, zachowania skazanego w razie udzielenia tej przerwy (zwłaszcza w kontekście

⁷ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 25 marca 2009 roku, II AKz 223/09, KZS 2008/9, poz. 37, LEX nr 472223; postanowienie Sadu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 22 sierpnia 2000 roku, II AKz 630/00, niepublikowane.

⁸ J. Potulski, [w:] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. J. Lachowski, Warszawa 2018, s. 576.

przestrzegania w czasie jej trwania porządku prawnego i wykorzystania jej zgodnie z celem, dla którego została orzeczona). Wymienione wyżej wnioski będą miały istotne znaczenie dla analizy przesłanek przerwy z art. 73a NarkU.

Omawiając przerwę w wykonaniu kary w celu podjęcia leczenia lub rehabilitacji, nie można pominąć tego, że wprowadzenie takiej możliwości do ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii (zmiana NarkU z dnia 1 kwietnia 2011 roku, która weszła w życie 9 grudnia tego samego roku) zbiegło się w czasie z usunięciem z kodeksu karnego wykonawczego „ważnych względów zdrowotnych” (nowelizacja z 16 września 2011 roku, obowiązująca od 1 stycznia 2012 roku) jako przesłanki czyniącej tę instytucję dostępną dla ogółu skazanych cierpiących na dysfunkcje zdrowotne⁹. To ważne ustalenie. Warto je przypomnieć, projektodawcy art. 73a NarkU pozycjonowali bowiem nową przerwę jako instytucję subsydiarną do przerwy z art. 153 § 2 k.k.w.¹⁰ Usunięcie tej ostatniej stawia na nowo pytanie o miejsce i celowość istnienia takiego mechanizmu przeznaczonego dla wąskiej grupy skazanych.

Pozostawiając jednak na uboczu tego rodzaju dywagacje, warto przyrzeć się bliżej kryteriom stosowania tej specjalnej przerwy.

Po pierwsze, ustawodawca warunkuje jej zastosowanie od ustalenia, czy skazany jest uzależniony od środków odurzających, substancji psychotropowych lub nowych substancji psychoaktywnych i czy obecnie wykonywana wobec niego kara pozbawienia wolności została orzeczona za przestępstwo popełnione w związku z używaniem takich środków lub substancji.

Po drugie, przerwa może zostać udzielona, gdy przemawiają za tym względy lecznicze i wychowawcze.

⁹ Trzeba jednak przytoczyć stanowisko Stefana Lelenta, który zasadnie krytykując przeprowadzoną zmianę, a zwłaszcza jej uzasadnienie, wskazuje że może ona nie mieć w praktyce wpływu na udzielanie skazanemu przerwy. Powodem tego, zdaniem wspomnianego autora, będzie fakt, że usunięte formalnie z art. 153 k.k.w. „względy zdrowotne” sąd oceni i tak w ramach warunków osobistych skazanego. S. Lelenta, *Kodeks karny wykonawczy*, Warszawa 2014, s. 477. Podobnie K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 621–622.

¹⁰ Warto jednak pamiętać, że w treści samego art. 73a NarkU zawarto (błędne) odwołanie do obligatoryjnej przerwy, o której mowa w art. 153 § 1 k.k.w.

Po trzecie, skazany musi wykazać, że ma zagwarantowane miejsce leczenia lub rehabilitacji w odpowiednim podmiocie leczniczym odpowiadającym jego potrzebom terapeutycznym.

Po czwarte, przerwa taka jest dopuszczalna, jeśli skazanemu pozostało do końca kary nie więcej niż dwa lata.

Wreszcie, po piąte, jest ona niedostępna dla tych skazanych, którzy w czasie pobytu w zakładzie karnym nie wyrazili zgody na objęcie ich stosownym leczeniem lub rehabilitacją, o których mowa w art. 117 k.k.w.

W odniesieniu do pierwszego kryterium należy zgodzić się z wyrażonym w literaturze poglądem, że fakt uzależnienia nie może być ustalony jedynie na podstawie oświadczenia samego zainteresowanego udzieleniem takiej przerwy (skazanego)¹¹. Definicję legalną uzależnienia od środków odurzających, substancji psychotropowych, środków zastępczych lub nowych substancji psychoaktywnych zawiera art. 4 ust. 29 NarkU i tylko w oparciu o nią biegli, dysponujący specjalistyczną wiedzą z zakresu terapii uzależnień, powinni wskazać w przygotowanej na potrzeby postępowania opinii, czy skazany wypełnia to kryterium. To ważne zastrzeżenie zwłaszcza w obliczu faktu, że ustawa posługuje się także pojęciem „używania szkodliwego” (art. 4 ust. 30), które nie może stanowić podstawy wystąpienia o taką przerwę.

Problematiczna jest także relacja art. 73a NarkU do części regulacji kodeksu karnego wykonawczego, i to niekoniecznie odnoszących się wprost do instytucji przerwy. Takim przykładem jest choćby art. 117 k.k.w., do którego treści bezpośrednio odwołuje się wspomniany przepis, ale także art. 96–97 k.k.w., składające się na konstrukcję systemu terapeutycznego wykonywania kary pozbawienia wolności. Stefan Lelental¹² słusznie zauważa, że art. 117 k.k.w. nie wymaga, aby skazany, u którego stwierdzono uzależnienie, odbywał karę za przestępstwo popełnione w związku z tymi uzależnieniami. Podobnie przypisanie skazanego do systemu terapeutycznego oparte jest jedynie o dwie przesłanki: uzależnienie od substancji psychoaktywnej oraz wymóg oddziaływania specjalistycz-

¹¹ B. Wilamowska, [w:] *Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii. Komentarz do wybranych przepisów karnych*, red. P. Kłodoczny, Warszawa 2013, s. 142.

¹² S. Lelental, *Przesłanki orzekania o przerwie w odbywaniu kary pozbawienia wolności oraz o warunkowym przedterminowym zwolnieniu na podstawie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii*, „Przeгляд Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 91, s. 9.

nego, zwłaszcza opieki psychologicznej, lekarskiej lub rehabilitacyjnej. Na marginesie warto zauważyć, że kodeks karny wykonawczy i ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii posługują się odmienną siatką pojęciową na oznaczenie substancji (środków) wywołujących uzależnienie.

Powyższe porównanie potwierdza znacznie węższy zakres podmiotowy przerwy określonej przepisami ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii w stosunku do regulacji kodeksowych, na które jej przepisy się powołują (odnośnie do zarówno art. 117 k.k.w., jak i art. 96 k.k.w.). Tym samym potwierdza się sformułowana na wstępie obawa o brak spójności między tymi regulacjami. W pewien sposób uderza to także w podstawy stanowiące uzasadnienie wprowadzenia art. 73a NarkU. Ani dziś, ani w momencie procedowania tego przepisu nie byliśmy w stanie w sposób jednoznaczny stwierdzić, jaki odsetek skazanych oczekujących na miejsce w więziennym oddziale terapeutycznym stanowią osoby odbywające karę za przestępstwo popełnione „w związku z używaniem” zakazanych środków, gdyż statystyki penitencjarne nie wyodrębniają takiej kategorii uzależnionych. Zatem argument o „długim okresie oczekiwania na miejsce w oddziale terapeutycznym”, dochodzącym w opinii projektodawców nawet do 18 miesięcy¹³, był użyty w sposób nieprecyzyjny i tym samym mógł wprowadzać w błąd co do oceny rzeczywistej sytuacji.

Kolejną przesłanką są względy lecznicze i wychowawcze. Przyjęta redakcja przepisu oznacza, że za orzeczeniem przerwy w celu podjęcia leczenia lub rehabilitacji muszą przemawiać jedne i drugie względy łącznie. Zdaniem Stefana Leleñtala prowadzi to do, niezamierzonej zapewne przez twórców nowej regulacji, kolizji z art. 96 k.k.w. (dotyczącym kierowania skazanych uzależnionych do systemu terapeutycznego) oraz z art. 117 k.k.w. (dotyczącym obejmowania ich leczeniem, także w trybie przymusowym). Oba te przepisy pomijają w swojej ocenie bowiem „względy wychowawcze”. Można jedynie dodać, że w tych przepisach eksponowane są względy lecznicze (terapeutyczne). Przyczyną, dla której uruchamia się obie instytucje, są kolejno wymóg „oddziaływania specjalistycznego, zwłaszcza opieki psychologicznej, lekarskiej lub rehabilitacyjnej” oraz „leczenie lub rehabilitacja”.

¹³ Uzasadnienie do projektu ustawy z dnia 1 kwietnia 2011 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz niektórych innych ustaw.

Nie tylko z powodu włączenia do kryteriów przerwy „względów wychowawczych”, ale głównie z uwagi na użycie niedookreślonych znaczeniowo i trudnych do interpretacji zwrotów, przesłanka ta spotkała się z krytycznym przyjęciem w doktrynie. Warto rozważyć, czy zastąpienie tak pojemnych, a przez to mało precyzyjnych zwrotów, nie byłoby pożądane z punktu widzenia prawidłowości stosowania instytucji takiej jak przerwa w karze. W doktrynie podkreśla się, że jako odstępstwo od zasady bezwzględnego i ciągłego wykonania kary musi ona być stosowana z uwzględnieniem wąskiego rozumienia ustawowych przesłanek¹⁴.

Wydaje się, że z tej racji znacznie lepszym rozwiązaniem będzie użycie w art. 73a NarkU zapisów o „postępach w leczeniu” (plan maksymalny) lub podobnych, które wykazałyby, iż skazany przejawia co najmniej motywację do terapii i zaplanowane względem niego leczenie odwykowe rokuje pozytywnie (plan minimum). Nie można bowiem stracić z pola widzenia tego, że w przypadku udzielenia przez sąd penitencjarny przerwy oddziaływania terapeutyczne będą realizowane poza murami jednostki penitencjarnej. Co więcej, z brzmienia art. 73a NarkU nie można wywieść zastrzeżenia, że ma to być leczenie w placówce zamkniętej, ani nawet tego, czy ma to być terapia stacjonarna. Z tego względu wydaje się, że zwolnienie takie powinno być udzielane skazanym, u których intencje podjęcia wysiłków terapii odwykowej zostały zweryfikowane ich działaniami w tym kierunku podejmowanymi podczas odbywania kary pozbawienia wolności. *A contrario* trzeba przyjąć, że zapis o „względach wychowawczych i leczniczych” nie może być uznany za wystarczający z punktu widzenia właściwej selekcji skazanych, dla których ta instytucja powinna być dostępna.

Przyjęcie powyższej konstrukcji wymagałoby jednak znaczącego przemodelowania regulacji z 2011 roku. W obecnym modelu ubiegania się o przerwę z art. 73a NarkU nie wymaga się ani udokumentowania postępów w leczeniu, ani nawet tego, aby skazany, u którego stwierdzono łącznie uzależnienie od środków odurzających, substancji psychotropowych lub nowych substancji psychoaktywnych oraz fakt odbywania kary za przestępstwo popełnione w związku z używaniem takich środków czy też substancji, był poddany jakimkolwiek oddziaływaniom ukierunkowa-

¹⁴ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 616.

nym na walkę z nałogiem. Dodatkowo nie określono także minimalnego czasu pobytu w zakładzie karnym, po którym skazany mógłby ubiegać się o przerwę.

Decydując się na proponowane zmiany, trzeba więc będzie ustalić minimalny czas pobytu skazanego w zakładzie karnym, po którym mógłby on starać się o przerwę z art. 73a NarkU. Zakreślenie takiego minimum jest niezbędne choćby dlatego, aby uniknąć kuriozalnych sytuacji, kiedy skazany na karę poniżej dwóch lat pozbawienia wolności po kilku dniach od przyjęcia do jednostki penitencjarnej występuje z takim wnioskiem. Prowadziłoby to, zapewne wbrew intencjom twórców tego przepisu, do konkurencji z karą warunkowo zawieszoną, która może być także obwarowana zobowiązaniem do terapii odwykowej. Wątpliwe jest jednak, aby sąd, skazując sprawcę na karę pozbawienia wolności w wymiarze do dwóch lat (bez warunkowego zawieszenia jej wykonania), zakładał, że skazany, wykorzystując wszelkie możliwości, jakie daje przepis art. 73a NarkU (włącznie z uprzywilejowanym warunkowym zwolnieniem), odbędzie jedynie jej niewielki ułamek.

Wydaje się, że okres trzymiesięczny (lub maksymalnie sześciomiesięczny, w zależności od oceny sprawności działania służb penitencjarnych) byłby odpowiedni na podjęcie istotnych czynności poprzedzających możliwość wystąpienia z takim wnioskiem. Do tych czynności należałoby zaliczyć: przeprowadzenie badań osobopoznawczych (zwłaszcza psychologicznych i psychiatrycznych) w kierunku występowania uzależnienia, ustalenie potrzeb terapeutycznych, dobór metod leczenia, wreszcie finalnie włączenie skazanego do systemu terapeutycznego. Ostatni punkt dotyczyłby w sposób naturalny osób, które nie mają szansy w dającej się przewidzieć perspektywie na umieszczenie ich w specjalistycznym więziennym oddziale terapeutycznym. Wobec nich realizowano by oddziaływania w formule pozaoddziałowej (w ramach tak zwanej krótkiej interwencji¹⁵) pozwalającej na zbudowanie lub ugruntowanie motywacji właściwej do kontynuowania terapii poza murami zakładu. Dopiero po wyczerpaniu możliwości, jakie dają te formy terapeutyczne (oraz wo-

¹⁵ Krótka interwencja obejmuje co najmniej trzy sesje, a jej program zawiera co najmniej następujące elementy:

1. ocenę stopnia nasilenia problemów wynikających z uzależnienia;
2. przekazanie skazanemu informacji zwrotnej o wyniku oceny;

bec niedostępności terapii w oddziałach), skazani ci mogliby ubiegać się o przerwę w trybie art. 73a NarkU. Dla efektywności tego rozwiązania należałoby przywrócić (zniesioną przez Ministra Sprawiedliwości z dniem 1 stycznia 2023 roku) możliwość realizowania tak zwanej terapii krótkoterminowej w formule pozaoddziałowej.

Takie rozwiązanie byłoby (w końcu) spójne z powołaniem się w art. 73a NarkU na art. 117 k.k.w. Ten ostatni przepis reguluje kwestie zgody skazanego uzależnionego od substancji psychoaktywnej na objęcie go odpowiednim leczeniem lub rehabilitacją w trakcie odbywanej kary pozbawienia wolności. Wprowadza zasadę, że oddziaływania tego rodzaju odbywają się za zgodą zainteresowanego skazanego (§ 1). Niemniej jednak w razie braku jego zgody w przedmiocie obowiązku poddania się przez skazanego leczeniu lub rehabilitacji orzeka sąd penitencjarny. W świetle brzmienia art. 117 § 2 k.k.w. wprowadzony został jako subsydiarny tryb tak zwanego leczenia przymusowego osób uzależnionych.

Zestawienie obu przepisów prowadzi do wniosku o niewłaściwym wkomponowaniu art. 117 k.k.w. w treść art. 73a NarkU.

Po pierwsze, twórcy przepisu założyli, że skazany wymagający leczenia nie będzie poddany tego typu oddziaływaniom w zakładzie karnym z uwagi na brak miejsc w specjalistycznym oddziale terapeutycznym. Skąd więc sąd penitencjarny miałby mieć wiedzę o tym, czy skazany odmówił bądź nie takiego leczenia lub rehabilitacji, skoro nie miał szansy z niego skorzystać? Natomiast jeśli przyjęto, że taka zgoda miałaby dotyczyć jedynie formalnej deklaracji co do leczenia, przy założeniu braku perspektywy jego realizacji w zakładzie karnym, to można przewidywać, iż będzie ona udzielana przez skazanych instrumentalnie, jedynie w celu uzyskania przerwy w karze. Nie takie były przecież intencje ustawodawcy przy wprowadzeniu tej instytucji do systemu prawnego. W 2011 roku *ratio legis* przedstawiano w ten sposób:

zasadnym jest kształtowanie tych przepisów w taki sposób, aby nie spowodowały one pojawienia się na szerszą skalę prób „ucieczki” skazanych od terapii w ramach zakładów karnych, czy wręcz pozornego wnioskowania o udzielanie takiej przerwy,

3. rozmowę motywującą skazanego do podjęcia terapii lub samodzielnej zmiany oraz przekazanie skazanemu odpowiednich wskazówek dotyczących zmiany zachowań wynikających z uzależnienia.

która mogłaby być wykorzystana w celu „wydostania się” skazanego z zakładu karnego¹⁶.

Wątpliwym jest też, czy ocena zgody skazanego na terapię miała-by dotyczyć wcześniej odbywanych przez niego kar. Rozwiązanie to nie byłoby ani sprawiedliwe dla skazanego, ani terapeutycznie uzasadnione.

Po drugie, przyjęta konstrukcja zakłada, że skazany odmawiający leczenia odwykowego w zakładzie karnym (art. 117 k.k.w.) nie będzie nim objęty w bliskiej perspektywie czasu. Tymczasem jest dokładnie odwrotnie. Skazani odmawiający leczenia lub rehabilitacji i bez tego ograniczenia nie staliby się beneficjentami wspomnianej przerwy. Paradoksalnie obowiązujące przepisy premiuja ich bowiem w objęciu oddziaływaniami na specjalistycznych oddziałach. Skazany, który nie wyraził zgody na takie oddziaływania, jest obejmowany nimi na mocy postanowienia sądu penitencjarnego i przysługuje mu pierwszeństwo w uzyskaniu miejsca w oddziale terapeutycznym. Trudno więc, aby po pierwsze sam wystąpił z wnioskiem o taką przerwę, a po drugie aby sąd mu jej udzielił, skoro można zakładać z dużym prawdopodobieństwem, że trafił w międzyczasie do oddziału terapeutycznego.

Z powyższych względów zaproponowana w publikacji konstrukcja, uwzględniająca potrzebę określenia minimalnego okresu pobytu skazanego w zakładzie karnym wraz z przypisaniem go do pozaoddziałowej formuły systemu terapeutycznego, wypełnia istotny walor gwarancyjny, którego wyraźnie brakuje obecnie obowiązującej regulacji.

Jednocześnie twórcy zmian w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii uznali, że zamiast odniesienia do minimum kary, jaka ma zostać odbyta przez skazanego, lepsze będzie odwołanie się w treści przesłanek do czasu kary pozostałej do odbycia (udzielenie przerwy jest dopuszczalne, jeśli skazanemu pozostały do końca odbycia kary pozbawienia wolności nie więcej niż dwa lata). Argumentowano, że dzięki temu przy przeciętnym wymiarze kary, na jaki skazywani są tego rodzaju sprawcy, szybciej będą mogli oni korzystać z przerwy w trybie art. 73a NarkU, niż nabędą uprawnienia do ubiegania się o warunkowe zwolnienie. Wydaje się jednak, że błędnie przeciwstawiono przyjęte rozwiązanie warunkowemu zwolnieniu.

¹⁶ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz niektórych innych ustaw, druk 3420, Sejm RP VI kadencji, s. 19.

Obie instytucje, mimo że są w pewnym zakresie konkurencyjne względem siebie, powinny się uzupełniać.

Co więcej, warto odpowiedzieć sobie na pytanie, która z nich zastosowana w przypadku skazanych uzależnionych będzie korzystniejsza z punktu widzenia zabezpieczenia interesów kryminalno-politycznych społeczeństwa. Przecież sąd penitencjarny, udzielając skazanemu uzależnionemu warunkowego zwolnienia, również może zobowiązać go do poddania się terapii uzależnień (art. 159 § 1 k.k.w. w związku z art. 72 § 1 pkt 6 k.k.). Dodatkowo może przecież nałożyć na niego obowiązki: poddania się terapii, w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji (art. 72 § 1 pkt 6a k.k.), powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających (art. 72 § 1 pkt 5 k.k.), uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych (art. 72 § 1 pkt 6b k.k.), powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach (art. 72 § 1 pkt 7 k.k.), a nawet zobowiązać do innego stosownego postępowania w okresie próby, które może zapobiec popełnieniu ponownie przestępstwa (art. 72 § 1 pkt 8 k.k.). To znacznie szerszy katalog niż ten, którym dysponuje sąd, orzekając przerwę w trybie art. 73a NarkU.

Dodatkowo warunkowe zwolnienie wiąże się z okresem próby, który co do zasady nie może być krótszy niż dwa lata, a może trwać nawet pięć (art. 80 § 1 k.k.), w pewnych okolicznościach dłużej. W przypadku omawianej przerwy okres dwuletni jest okresem maksymalnym. Za mankament przerwy udzielanej w tym trybie, w zestawieniu z warunkowym zwolnieniem, można też uznać brak jakichkolwiek elementów kontrolno-pomocowych, choćby w postaci możliwości oddania skazanego pod dozór kuratora sądowego (art. 159 § 1 k.k.). Perspektywicznie decydując się na utrzymanie art. 73a NarkU, należałoby przemyśleć kwestię wzbogacenia go o możliwość dozoru kuratorskiego lub objęcie skazanego elektroniczną kontrolą miejsca pobytu w czasie przerwy (taka możliwość pojawiła się już w kodeksie karnym wykonawczym w art. 153a).

Dyskusyjnym rozwiązaniem jest również narzucony skazanemu wymóg wykazania, że „ma zagwarantowane miejsce leczenia lub rehabilitacji w odpowiednim podmiocie leczniczym odpowiadającym jego potrzebom terapeutycznym”. Z jednej strony nie określono listy takich podmiotów ani wymogów, jakie powinny spełniać, wskazując jedynie, że mają one być „odpowiednie” i „odpowiadające potrzebom terapeutycznym” ska-

zanego. Z drugiej strony jednak przerzucono na skazanego obowiązek zagwarantowania w nich miejsca, z zastrzeżeniem dokonania wyboru adekwatnego do swoich potrzeb terapeutycznych.

Takie rozwiązanie zostało zakwestionowane w doktrynie¹⁷. Dowodzą, że organem kompetentnym do wskazania takiego podmiotu jest sąd penitencjarny, który udziela skazanemu przerwy w trybie art. 73a NarkU. Nawet podzielając zasadniczo ten pogląd, nie sposób pominąć, że przyjęcie go w praktyce mogłoby doprowadzić do ograniczenia liczby udzielanych przerw. Wątpliwe jest bowiem, aby sądy wykazały się taką determinacją jak choćby rodzina skazanego w poszukiwaniu miejsca leczenia, nie dysponując listą placówek terapeutycznych i nie posiadając żadnej wiedzy o dostępnych w nich miejscach oraz możliwościach ich rezerwacji. Osobną kwestią jest to, że ani z przepisów, ani z treści uzasadnienia nie wynika, czy mają to być tylko placówki prowadzące terapię w trybie stacjonarnym, czy dopuszczalne jest także zwolnienie skazanego na terapię realizowaną w formule ambulatoryjnej.

Skalę wątpliwości, jakie wzbudza w doktrynie art. 73a NarkU, pogłęgują rozbieżności w zakresie postępowania w przedmiocie udzielenia przerwy. Art. 73a NarkU w ust. 1 ustalając przesłanki zastosowania tej instytucji odwołuje się do „przerwy, o której mowa w art. 153 § 1 k.k.w.”. Jest to niezrozumiałe w świetle tego, że przepis ten — odwołując się z kolei do art. 150 § 1 k.k.w. — stanowi o przesłankach obligatoryjnej przerwy, podczas gdy zgodnie z art. 73a NarkU udzielenie przerwy jest fakultatywne. Brak odwołania w treści art. 73a NarkU do odpowiedniego stosowania innych przepisów rozdziału IV, oddziału 1 i 2 kodeksu karnego wykonawczego prowadzi zdaniem Stefana Lelental¹⁸ do wniosku o braku przepisów procesowych. Brak ten z kolei uniemożliwia zastosowanie przepisów prawa materialnego odnoszących się do orzekania i wykonywania orzeczeń o udzieleniu lub odmowie udzielenia przerwy w celu podjęcia leczenia lub rehabilitacji. Przeciwnego zdania jest Barbara Wilamowska¹⁹. Autorka zakłada stosowanie odpowiednich przepisów

¹⁷ S. Lelental, *Przesłanki...*, s. 11.

¹⁸ *Ibidem*, s. 14.

¹⁹ B. Wilamowska, [w:] *Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii*, s. 143. Częściowo stanowisko to zdaje się podzielać B. Kurzępa, [w:] *Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii. Komentarz*, red. A. Ważny, Warszawa 2013, s. 497–498.

kodeksu karnego wykonawczego regulujących między innymi podmioty legitymowane do złożenia wniosku o przerwę, ich udziału w postępowaniu przed sądem, prawie do złożenia zażalenia na postanowienie sądu penitencjarnego w przedmiocie przerwy i zasady jej odwołania.

Całościowa analiza art. 73a NarkU²⁰ ujawnia wiele luk, niespójności i nieprecyzyjnych zwrotów w obrębie tego przepisu. Pozostawienie go w niezmienionej postaci prowadzić może do sprzecznych z intencjami twórców skutków, w tym mogących doprowadzić do destabilizacji polityki karnej i penitencjarnej. Mimo to nie należy całkowicie negować potrzeby istnienia tej instytucji. Trzeba jednak przemyśleć kwestie fundamentalne — jej umiejscowienie w systemie prawa, cele, jakim miałyby służyć, oraz podmioty, do których byłaby adresowana. W tym obszarze należy oczekiwać głębokich zmian. Przerwa, która została stworzona jako remedium na doraźne problemy więziennego systemu terapii odwykowej, powinna być postrzegana docelowo w szerszej perspektywie, jako element systemowych rozwiązań w zakresie postępowania ze skazanymi wykazującymi zaburzenia zdrowotne. Po wykreśleniu z kodeksu karnego wykonawczego przerwy z „ważnych względów zdrowotnych” odczuwalna jest luka w tej przestrzeni. Jednak tego rodzaju przerwa powinna być dostępna także dla innych kategorii skazanych wykazujących dysfunkcje zdrowotne (zwłaszcza alkoholików), którzy osiągną określony poziom motywacji do kontynuacji leczenia w warunkach wolnościowych, a inne względy (wychowawcze czy też sprawiedliwościowe) nie stoją temu na przeszkodzie.

Omawiana instytucja wymaga jednak precyzyjnej, ścisłej regulacji, opracowania jednoznacznych i wąskich kryteriów jej stosowania oraz spójnego powiązania z pozostałymi przepisami dotyczącymi tej instytucji zawartymi w kodeksie karnym wykonawczym. Na łamach niniejszego opracowania przedstawiono wiele propozycji w tym zakresie. Konieczne wydają się między innymi określenie minimum odbytej kary, które pozwala ubiegać się o przerwę, oraz włączenie skazanego na początkowym etapie pobytu w zakładzie karnym w oddziaływania realizowane w formule pozaoddziałowej systemu terapeutycznego. Tak samo pilne jest uporządkowanie kwestii wskazywania miejsca leczenia lub rehabilitacji

²⁰ Z analizy wyłączono ust. 5 tego przepisu, regulujący uprzywilejowany tryb warunkowego zwolnienia. Kwestia ta będzie przedmiotem odrębnego opracowania.

skazanego w czasie takiej przerwy, ustalenia listy takich placówek oraz zbudowania przepisów procesowych, które pozwoliłyby na sprawne stosowanie wymienionej w art. 73a NarkU instytucji.

Bibliografia

- Kurzępa B., [w:] *Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii. Komentarz*, red. A. Ważny, Warszawa 2013.
- Kwieciński A., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym*, Warszawa 2017.
- Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy*, Warszawa 2014.
- Lelental S., *Przesłanki orzekania o przerwie w odbywaniu kary pozbawienia wolności oraz o warunkowym przedterminowym zwolnieniu na podstawie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 91, s. 5–19.
- Nawój-Śleszyński A., *Przymus leczenia i rehabilitacji sprawców przestępstw uzależnionych od alkoholu albo środków odurzających lub psychotropowych. Aspekty prawno-kryminologiczne*, [w:] *Uzależnienia chemiczne i przemoc domowa. Konteksty penitencjarne i kryminologiczne*, red. A. Jaworska, P. Kozłowski, Bydgoszcz 2014, s. 9–27.
- Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Potulski J., [w:] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. J. Lachowski, Warszawa 2018.
- Wiciński G., *Instytucja przerwy w odbywaniu kary pozbawienia wolności w świetle nowego prawa karnego wykonawczego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1996, nr 12–13, s. 23–26.
- Wiciński G., *Postępowania incydentalne związane z wykonywaniem kary pozbawienia wolności w programie probacji*, Łódź 2012.
- Wilamowska B., [w:] *Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii. Komentarz do wybranych przepisów karnych*, red. P. Kładoczny, Warszawa 2013.

Non-code deviations from the principle of continuity of punishment execution: Does it supplement or break the consistency of regulations? Remarks regarding Art. 73a of the Act on Counteracting Drug Addiction

Abstract

The subject of this study is the institution of a break in order to undertake treatment or rehabilitation. Due to the fact that this is a special extra-code mechanism dedicated to convicted addicts, the considerations undertaken by the author go in two directions. Firstly, an attempt was made to determine to what extent it is consistent with the entire

system of execution of penalties and penal measures, especially against the background of recent changes in the area of deviations from the principle of continuity of punishment. Secondly, a detailed analysis of the correctness of the regulation of this provision was conducted in terms of its effective and *ratio legis* application to addicted prisoners.

Keywords: break, treatment, rehabilitation, imprisonment, convict, addiction

Praktyczne stosowanie zasad i dyrektyw wymiaru kary i innych środków przewidzianych w kodeksie karnym w kontekście celów ich wykonywania

SZYMON TARAPATA

ORCID: 0000-0002-4095-8892

Zakład Prawa Karnego Wykonawczego

Katedra Prawa Karnego Uniwersytetu Jagiellońskiego

Abstrakt

W artykule zaprezentowano relacje między zasadami, dyrektywami oraz celami wymiaru oraz wykonania kary. Dowiedziono, że są one z sobą ściśle powiązane i często uwzględnia się je na etapie wydawania wyroku skazującego i egzekwowania sankcji. Wzięcie pod uwagę tych powiązań pozwala na rozstrzygnięcie wielu istotnych praktycznie problemów i w sposób skuteczniejszy rekonstruować treść przesłanek różnych konstrukcji karnistycznych.

Słowa kluczowe: zasady wymiaru kary, dyrektywy wymiaru kary, cele wymiaru kary, postępowanie karne wykonawcze, zasady wykonania kary, dyrektywy wykonania kary, cele wykonania kary, warunkowe przedterminowe zwolnienie

W demokratycznym państwie prawnym to sędzia jest odpowiedzialny za ustalenie rodzaju i rozmiaru kary wymierzonego wobec sprawcy przestępstwa. Spoczywa na nim ciężar, by odwołując się do własnego sumienia, wydać sprawiedliwe orzeczenie. Realizacja tego stanu rzeczy staje się możliwa wówczas, gdy ustawodawca wyposaży sędziego w odpowiednie

narzędzia. Niewątpliwie taki instrument stanowi wynikająca z art. 53 § 1 k.k. *in principio* zasada swobodnego uznania sądu co do rodzaju i rozmiaru orzeczonej sankcji karnej¹. Jest ona emanacją niezależności oraz niezawisłości sędziowskiej i gwarantuje prawidłowe sprawowanie wymiaru sprawiedliwości².

Zasada swobodnego uznania co do rodzaju i rozmiaru orzeczonej sankcji nie oznacza, że sąd może w pełni arbitralnie wymierzyć dowolną karę. Chcąc zneutralizować sędziowską arbitralność, ustawodawca sformułował zasady i dyrektywy dotyczące wymiaru sankcji³. Poruszanie się w kształtowanych za ich pomocą ramach ma zapewnić, że sądy będą podobnie traktować sprawców przestępstw, którzy znajdują się w analogicznych sytuacjach⁴. Można więc twierdzić, iż jedną z podstawowych funkcji zasad i dyrektyw wymiaru kary jest zapewnienie realizacji zasady równości. Regulacje ich dotyczące nie są jednak wolne od niedoskonałości. Wynika to przede wszystkim z faktu, że przepisy wyrażające zasady i dyrektywy wymiaru kary ujęto w ustawie w formie klauzul generalnych, które siłą rzeczy są wyrażane za pomocą zwrotów niedookreślonych. Efektem ubocznym takiego rozwiązania jest to, że sądy, wbrew ciężącemu na nich obowiązкови, w uzasadnieniach swych rozstrzygnięć często mają duże kłopoty z wykazaniem prawidłowości ich zastosowania. W praktyce wymiaru sprawiedliwości można spotkać się z orzeczeniami, w których organ procesowy, uzasadniając rodzaj i rozmiar wymierzonej kary, nie wskazuje konkretnych okoliczności, które zdecydowały o jej wysokości,

¹ Art. 53 § 1 k.k. *in principio* stanowi, że sąd wymierza karę według swego uznania, w granicach przewidzianych przez ustawę.

² W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2013, s. 496.

³ Zgodzić się należy z Jackiem Giezkim, że „z perspektywy ogólnej teorii prawa dyrektywę wymiaru kary dałoby się określić jako stosowany dla ograniczenia sędziowskiej samowoli technicznoprawny środek zawężania luzu decyzyjnego, będący w istocie dyrektywą wyboru konsekwencji czynu uznanego za udowodniony”. J. Giezek, *O sankcjach alternatywnych oraz możliwości wyboru rodzaju wymierzonej kary*, „Palestra” 2015, nr 7–8, s. 28. Zob. też J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1972, s. 222–227.

⁴ W literaturze słusznie wskazuje się, że „[z]asada równości stoi [...] u podstaw dyrektywy, w myśl której wysokość sankcji orzekanych w podobnych sytuacjach nie powinna zasadniczo odbiegać od dominującej linii orzecznictwa. Nie powinno być bowiem rozbieżności w dolegliwościach stosowanych sankcji wyłącznie z powodu odmiennych ocen sędziowskich wyrażanych w różnych sądach”. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie...*, s. 500.

lecz jedynie ogranicza się do lakonicznych twierdzeń, że orzeczona sankcja „nie przekracza swą dolegliwością stopnia winy” lub „uwzględnia stopień społecznej szkodliwości czynu oskarżonego”. Tymczasem powinnością sądu jest dokładne wskazanie faktów, które wzięto pod uwagę przy orzekaniu środka represyjnego. Organ procesowy w uzasadnieniu rozstrzygnięcia nie może więc poprzestać na przytoczeniu „pustych frazesów”, lecz winien precyzyjnie i w sposób komunikatywny wskazać, co zdecydowało o takim a nie innym rodzaju i rozmiarze orzeczonej sankcji⁵. Jeśli tego nie uczyni, możliwość kontroli instancyjnej wyroku w zakresie wymiaru kary będzie w wysokim stopniu utrudniona. Rodzaj i wysokość orzeczonej sankcji musi odpowiadać też wymogom określonym w art. 7 k.p.k.⁶ Chcąc zaś sprawdzić, czy przy wymiarze kary uwzględniono zasady prawidłowego rozumowania, wskazania wiedzy oraz doświadczenia życiowego, należy wziąć pod uwagę skonkretyzowane fakty i wysnuć z nich logiczne wnioski. Jeśli takie okoliczności nie zostaną przez sąd podane, wówczas argumentów istotnych dla rozmiaru konsekwencji nałożonych przez sąd na jednostkę nie da się zbadać pod kątem prawdziwości, spójności i koherencji.

Przed przejściem do kluczowych dla niniejszego tekstu rozważań należy przedstawić krótkie uwagi o charakterze ogólnym. Trzeba mianowicie wskazać, jak na gruncie niniejszego opracowania będą rozumiane zasady i dyrektywy wymiaru kary. Od razu można zaznaczyć, że rozumienie to nie będzie odbiegać od tego, które jest powszechnie przyjmowane w literaturze prawnocarnej.

W piśmiennictwie podkreśla się, że

O ile zasady mają charakter jednoznacznych reguł, określających nieprzekraczalne granice sądowego wymiaru kary, o tyle dyrektywy wskazują jedynie na cele, które należy realizować przy wymiarze kary, dążąc do ich maksymalizacji i harmonizacji. Niejednokrotnie bowiem zaaplikowanie do konkretnego stanu faktycznego różnych dyrektyw wymiaru kary może wskazywać na zasadność podjęcia odmiennych rozstrzygnięć⁷.

⁵ Uczynieniem zadość temu wymogowi byłoby wskazanie, że sprawca w czasie popełnienia przestępstwa działał w stresie, który wpływał na swobodę podejmowanych przez niego decyzji, co z kolei musi obniżać stopień zawinienia. Działanie w takich warunkach ogranicza bowiem wolność w zakresie postępowania w sposób opisany w dyspozycji normy sankcjonowanej.

⁶ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie...*, s. 502.

⁷ *Ibidem*, s. 496–497.

W świetle przywołanej wypowiedzi zgodzić się można z twierdzeniem, iż — posługując się nomenklaturą stosowaną przez Roberta Alexy’ego — zasady wymiaru kary to reguły, dyrektywy zaś są odpowiednikiem zasad⁸. Te pierwsze są stosowane w myśl idei „wszystko albo nic”, drugie zaś można aplikować w określonym stopniu⁹. Zasady mają więc charakter stanowczy, a dyrektywy — stopniowalny. Oczywiście podział na zasady i dyrektywy wymiaru kary ma charakter umowny. Posługując się bowiem instrumentami analizy normatywnej, charakterystycznymi dla tak zwanej derywacyjnej koncepcji wykładni prawa, dyrektywalny charakter mają zarówno przepisy dotyczące zasad, jak i regulacje odnoszące się do dyrektyw wymiaru sankcji¹⁰. Różnica między tymi przepisami polega jednak na tym, że należy bezwzględnie realizować cele określone w przepisach dotyczących zasad, zamierzenia zawarte w regulacjach odnoszących się do dyrektyw zaś winno się urzeczywistniać w jak największym stopniu¹¹.

⁸ Szerzej zob. T. Gizbert-Studnicki, *Zasady i reguły prawne*, „Państwo i Prawo” 1988, nr 3, s. 18 n.; M. Dąbrowska-Kardas, *Analiza dyrektywalna przepisów części ogólnej kodeksu karnego*, Warszawa 2012, s. 250–291.

⁹ M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady-reguły-wskazówki*, Warszawa 2017, s. 35. Autor ten podkreśla, że w myśl ujęcia autorstwa Roberta Alexy’ego — „*norma nullum crimen sine lege* — ewidentnie traktowana w polskiej kulturze prawnej jako zasada — byłaby regułą, a nie zasadą, a nadto na gruncie tej koncepcji trzeba by było uznać, że w relacji pierwszeństwa zasady musiałyby ustąpić regułom, co jest całkowicie niezgodne z powszechnymi intuicjami i siatką pojęciową wypracowaną w polskiej kulturze prawnej”.

¹⁰ Zob. M. Dąbrowska-Kardas, *Analiza...*, s. 244–245.

¹¹ Poza tak zwanymi ogólnoustrojowymi zasadami wymiaru kary wyróżnia się zasady kodeksowe, do których należą między innymi: 1. zasada swobodnego uznania sądu w granicach ustawy co do rodzaju i rozmiaru sankcji karnej (art. 53 § 1 k.k.); 2. zasada indywidualizacji sankcji karnej (art. 55 k.k.); 3. zakaz wymierzania sankcji przekraczającej stopniem swojej dolegliwości przypisany sprawcy przestępstwa stopień winy — zasada winy (art. 53 § 1 k.k.); 4. zasada oznaczoneści orzekanych kar i środków karnych (art. 53 § 1 k.k.); 5. zasada względnej oznaczoneści środków zabezpieczających; 6. zasada zaliczania aresztu tymczasowego i faktycznego pozbawienia wolności na poczet orzeczonej kary (art. 63 k.k.). Z kolei dyrektywy wymiaru kary dzieli się na ogólne i szczególne. Do grona tych pierwszych zaliczana jest dyrektywa prewencji indywidualnej, dyrektywa prewencji ogólnej, dyrektywa zadośćuczynienia pokrzywdzonemu oraz dyrektywa uwzględniania stopnia społecznej szkodliwości czynu. Wśród dyrektyw szczególnoprewencyjnych wyróżnia się natomiast dyrektywę wymiaru kary względem sprawców nieletnich i młodocianych oraz dyrektywę wymiaru kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie...*, s. 501–523.

Oznacza to, że regulacje opisujące dyrektywy mają charakter nakazów optymalizacyjnych. Trzeba je więc stosować na tyle, na ile to możliwe. Może się zdarzyć, że w przypadku kolizji dwóch dyrektyw jedna z nich będzie na tyle istotna, że będzie należało odstąpić od realizacji innej. Inną możliwością jest na przykład to, że wobec sprawcy przestępstwa nieumyślnego, który swym czynem spowodował wiele ofiar śmiertelnych, celowym stanie się odstąpienie od dyrektywy prewencji indywidualnej (lub ograniczenie jej stosowania) na rzecz dyrektywy prewencji ogólnej. Jakkolwiek człowiek taki może rokować, że będzie w przyszłości przestrzegał porządku prawnego, tym niemniej wymierzenie mu zbyt łagodnej kary może działać niekorzystnie z punktu widzenia kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa.

Z zasadami oraz dyrektywami ściśle związane są cele wymiaru kary. Ogólnie rzecz ujmując, są to stany rzeczy, które powinny zostać osiągnięte w wyniku stosowania konkretnej zasady lub dyrektywy wymiaru kary. Oprócz tego niektóre przepisy kodeksu karnego wykonawczego określają cele wykonania kary. Można je generalnie zdefiniować jako stany rzeczy, które chce się osiągnąć przy egzekwowaniu określonych sankcji.

W literaturze z zakresu nauk penalnych brak jest szerszych i kompletnych opracowań dotyczących relacji pomiędzy zasadami oraz dyrektywami wymiaru kary (oraz, co za tym idzie, celami wymiaru tej kary) a celami jej wykonywania. Nie ulega natomiast wątpliwości, że warto się temu problemowi nieco bliżej przyjrzeć. Wynika to z faktu, że — jak już wspomniano — regulacje dotyczące zasad i dyrektyw wymiaru kary lub innych środków oraz celów ich wykonywania zawarte są w różnych aktach prawnych, a przede wszystkim w kodeksie karnym i kodeksie karnym wykonawczym, ale również w Konstytucji i aktach prawa międzynarodowego¹². W związku z tym powinno się postawić co najmniej dwa bardzo istotne pytania. Po pierwsze — trzeba rozważyć, czy sędzia, który wydając wyrok skazujący, wymierza oskarżonemu karę

¹² Z Konstytucji i aktów prawa międzynarodowego wynikają przede wszystkim tak zwane zasady ogólnoustrojowe, do których należą na przykład zasada humanitaryzmu (art. 40 Konstytucji, art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, art. 7 i 10 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych), zasada poszanowania godności człowieka (art. 30 Konstytucji), zasada równości wobec prawa (art. 32 ust. 2 Konstytucji) oraz zasada proporcjonalności (art. 31 ust. 3 Konstytucji).

(lub orzeka wobec niego inny środek represji), musi przy ustalaniu jej wysokości brać pod uwagę cele wykonywania tej sankcji (a jeżeli tak, to do jakiego stopnia). Odpowiedź na tak postawione pytanie ma bardzo istotne znaczenie dla praktyki, zwłaszcza jeśli weźmie się pod uwagę, że ustawodawca wyraźnie rozróżnia zasady i dyrektywy wymiaru kary od zasad i dyrektyw orzekania innych środków. W art. 56 k.k. wprost przeciw wskazano, że „[p]rzepisy art. 53, 54 oraz art. 55 stosuje się odpowiednio do orzekania innych środków przewidzianych w tym kodeksie, z wyjątkiem obowiązku naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę”. Nie powinno być przy tym sporne, że użyte w przywołanej regulacji sformułowanie „inne środki przewidziane w tym kodeksie” dotyczy również instrumentów mających ewidentnie karnow wykonawczy charakter, w tym warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności czy też warunkowego przedterminowego zwolnienia. W tym kontekście można dodatkowo zapytać, czy sąd, ustalając rozmiar orzeczonej wobec sprawy kary pozbawienia wolności, winien mieć na uwadze to, czy sankcję w określonej wysokości będzie można warunkowo zawiesić. Pytania o sposób oddziaływania instytucji wykonawczych na proces wymiaru kary da się jeszcze mnożyć — może się pojawić chociażby dylemat, czy sąd, ustalając wysokość kary izolacyjnej, winien brać pod uwagę to, czy w trakcie wykonania tej sankcji skazany będzie mógł ubiegać się o zezwolenie na jej odbycie w systemie dozoru elektronicznego (dalej: SDE).

Po drugie — należałoby uzgodnić, czy organy postępowania wykonawczego, rozstrzygając daną sprawę w toku egzekucji prawomocnego orzeczenia, muszą uwzględniać zasady i dyrektywy wymiaru kary, jakie były brane pod uwagę przy skazaniu oraz — ewentualnie — jak powinny one to czynić. Problem ten może się pojawić chociażby wtedy, gdy sąd penitencjarny będzie orzekał w przedmiocie warunkowego przedterminowego zwolnienia. Można zapytać, czy winien on wówczas uwzględniać okoliczności, które zdecydowały o takiej a nie innej wysokości orzeczonej kary pozbawienia wolności, czy też musi się kierować zupełnie innymi względami.

Z perspektywy analizowanego w niniejszym tekście problemu ważna jest relacja pomiędzy prawem karnym materialnym oraz prawem karnym wykonawczym. Zadaniem tego pierwszego staje się przede wszystkim

kim określenie, jakie kary lub inne środki mogą być stosowane wobec sprawców czynów karalnych¹³. Natomiast celem prawa karnego wykonawczego jest ustalenie tego, jak zostanie wykonane to, co orzekł sąd w oparciu o przepisy prawa karnego materialnego. Można więc twierdzić, że regulacje karnow wykonawcze mają służebny charakter wobec prawno-materialnych. Warto jednak pamiętać, że szereg przepisów prawa karnego wykonawczego dotyczy konsekwencji, jakie mogą spotkać jednostkę w reakcji na popełnienie czynu zabronionego (regulacje te wpływają przecieź na surowość kary odczuwanej przez sprawcę). W tym sensie przepisy z zakresu prawa karnego wykonawczego mogą mieć materialnoprawne znaczenie. Można bez ryzyka przyjąć twierdzenie, że regulacje materialnoprawne i karnow wykonawcze są względem siebie komplementarne i wzajemnie się uzupełniają¹⁴. Warto w tym kontekście mieć też na uwadze, że w literaturze karnow wykonawczej dzieli się normy prawa karnego wykonawczego na mające charakter materialny i wykonawczo-procesowy. Podnosi się, że „normy o charakterze materialnym dotyczą wykonywania kar, środków karnych itd., normy o charakterze wykonawczo-procesowym regulują kwestie związane z przebiegiem postępowania wykonawczego”¹⁵. Widać więc, że klasyfikowanie norm do grupy unormowań materialnych i wykonawczych dokonywane jest przy uwzględnieniu różnych aspektów i perspektyw. Dzieli się je na prawnomaterialne lub prawno-wykonawcze w zależności od tego, jakie przyjmuje się kryterium klasyfikacyjne.

Nie powinno też budzić wątpliwości, że pewne gwarancje konstytucyjne muszą być aktualne zarówno w stosunku do wymiaru kary, jak i jej egzekwowania. Z wynikającej z art. 2 ustawy zasadniczej klauzuli demokratycznego państwa prawnego można wyprowadzić wniosek, że sprawiedliwy ma być nie tylko wymiar sankcji, ale również sposób jej wykonania. Do fazy wymierzania sankcji oraz egzekwowania tego środka

¹³ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie...*, s. 22.

¹⁴ Zgodzić się trzeba z Anną Gerecką-Żołyńską, że przepisy prawa karnego materialnego i wykonawczego są z sobą silnie zespolone i wynika z nich spójny system norm. A. Gerecka-Żołyńska, [w:] *Prawo karne wykonawcze*, red. A. Gerecka-Żołyńska, Warszawa 2021, s. 19. Zob. też K. Postulski, *Stosowanie przepisów kodeksu karnego w postępowaniu wykonawczym (wątpliwości, niespójności, propozycje)*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, t. 2, Warszawa 2012, s. 909.

¹⁵ A. Gerecka-Żołyńska, [w:] *Prawo...*, s. 16.

represyjnego ma również zastosowanie mający swe źródło w art. 31 ust. 3 Konstytucji test proporcjonalności. Kara ma być więc adekwatna do celu, który chce się osiągnąć poprzez jej wymierzenie i egzekwowanie. Jednocześnie orzeczona sankcja jest wynikiem ważenia różnych zamierzeń, jakie były brane pod uwagę przy ustalaniu jej wysokości. Kara jest więc wypadkową ważenia tych celów.

Ustawodawca używa terminu „cele kary” zarówno w kodeksie karnym, jak i kodeksie karnym wykonawczym. Przykładowo w art. 59 k.k. wskazano, że jeśli sprawca popełni przestępstwo zagrożone karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą trzech lat albo karą łagodniejszego rodzaju i społeczna szkodliwość czynu nie jest znaczna, wówczas sąd może odstąpić od wymierzenia kary, jeżeli orzeka jednocześnie środek karny, przepadek lub środek kompensacyjny, a cele kary zostaną w ten sposób spełnione. Do celów kary ustawodawca odwołał się także w art. 75a § 1 k.k. (przewidującego możliwość zamiany kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania na karę ograniczenia wolności lub grzywny) oraz w art. 87 § 2 k.k. (w którym przewidziano możliwość orzeczenia mieszanki kar łącznych).

Osiągnięcie „celów kary” stanowi także warunek udzielenia zezwolenia na odbywanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego (art. 43la § 1 pkt 2 k.k.w.). Nadto, stosownie do art. 64 § 1 k.k.w., w razie niewykonania pełnego wymiaru pracy, niedokonania całości potrąceń z wynagrodzenia za pracę lub niewykonania innych obowiązków sąd musi orzec o tym, czy i w jakim zakresie karę tę uznać za wykonaną, biorąc przy tym pod uwagę „osiągnięte cele kary”.

W przywołanych powyżej regulacjach ustawodawca nie sprecyzował, jakie cele kary miał na myśli. Nie bardzo wiadomo, czy w przepisach tych chodzi wyłącznie o stany rzeczy istotne przy wymiarze sankcji, czy przy jej egzekwowaniu, czy też o jedne i drugie. Niektórzy komentatorzy, którzy analizują przepisy kodeksu karnego odwołujące się do celów kary, mają na myśli cele jej wymiaru¹⁶. Co więcej — do tych samych

¹⁶ W. Wróbel, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1. *Komentarz do art. 53–116*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, s. 110; I. Zgoliński, *Komentarz do art. 59 Kodeksu karnego*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2020, teza nr 2; P. Hofmański, L. Paprzycki, A. Sakowicz, *Komentarz do art. 59 Kodeksu karnego*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2016, teza nr 7.

celów odwołują się niektórzy przedstawiciele piśmiennictwa przy okazji omawiania art. 43la § 1 pkt 2 k.k.w. Taką optykę zaprezentowano również w orzecznictwie, a dokładnie w postanowieniu SA we Wrocławiu z dnia 26 kwietnia 2017 roku, sygn. II AKzW 593/17. Podniesiono w nim, że zezwolenie na dozór elektroniczny wymaga od sądu oceny, dokonanej z perspektywy celów kary określonych w art. 53 § 1 k.k.¹⁷ Istnieją jednak też autorzy, którzy uważają, że w art. 43la § 1 pkt 2 k.k.w. chodzi o cele wykonywania kary z art. 67 k.k.w.¹⁸ Podkreślają oni, że zamierzenia leżące u podstaw egzekucji sankcji są węższe niż te, które mają być realizowane w trakcie jej wymiaru.

W obrębie kodeksu karnego wykonawczego istnieją także przepisy, które precyzują, co jest celem wykonania kary. Stosownie do art. 53 § 1 k.k.w. — wykonanie kary ograniczenia wolności ma na celu wzbudzenie w skazanym woli kształtowania jego społecznie pożądanых postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego. Podobne rozwiązanie istnieje w art. 67 § 1 k.k.w., który dotyczy sankcji pozbawienia wolności. Według tego przepisu wykonanie kary izolacyjnej ma na celu wzbudzanie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu u niego społecznie pożądanых postaw, szczególnie poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa¹⁹. Nie powinno budzić większych wątpliwości, że art. 53 § 1 k.k.w. i art. 67 § 1 k.k.w. są swoistymi odpowiednikami dyrektyw wymiaru sankcji w tym sensie, iż nie aplikuje się ich na zasadzie „wszystko albo nic”, lecz należy je uwzględnić w możliwie maksymalnym stopniu²⁰. W doktrynie podnosi się także, że zamierzenia wskazane w art. 53 § 1

¹⁷ LEX nr 2287444; K. Dąbkiewicz, *Komentarz do art. 43la Kodeksu karnego wykonawczego*, [w:] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. K. Dąbkiewicz, Warszawa 2020, teza nr 5 do części *Realizacja celów kary*.

¹⁸ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017, teza nr 14 i 15 do art. 43la k.k.w. Zob. też teza nr 7 do art. 64.

¹⁹ Co istotne — na ustanowienie podobnej regulacji do art. 53 § 1 k.k.w. i art. 67 § 1 k.k.w. ustawodawca nie zdecydował się w odniesieniu do grzywny.

²⁰ Może się przecież zdarzyć, że w przypadku niektórych skazanych cele zawarte w tych przepisach nie będą możliwe do osiągnięcia. W przypadku niektórych skazanych działania wychowawcze, resocjalizacyjne oraz readaptacyjne z góry skazane są bowiem na niepowodzenie.

k.k.w. i art. 67 § 1 k.k.w. nie są wyłącznymi celami kary, o jakich mowa na gruncie prawa karnego wykonawczego. W odniesieniu do celów kary pozbawienia wolności wskazuje się chociażby, że:

w tytule oddziału 1 kodeksu karnego wykonawczego ustawodawca posłużył się liczbą mnogą, co nakazuje poszukiwać wskazówek odnoszących się do celu wykonywania kary pozbawienia wolności także w innych przepisach, a nie wyłącznie w art. 67 § 1 k.k.w. Przykładowo wskazuje się art. 73 § 1 k.k.w., który określa, że w zakładzie karnym utrzymuje się dyscyplinę i porządek w celu zapewnienia bezpieczeństwa i realizacji zadań kary pozbawienia wolności, w tym ochrony społeczeństwa przed przestępczością. Powszechnie przyjmuje się, że zwrot „zadania” należy rozumieć jak zwrot „cele kary”²¹.

Nie ma wątpliwości, że art. 53 § 1 k.k.w. i art. 67 § 1 k.k.w. adresowane są do organów postępowania wykonawczego. Skoro zaś zostały one umieszczone w kodeksie karnym wykonawczym, może być wątpliwe, czy są skierowane również do sądu wydającego wyrok. Może to sugerować, że sąd, orzekając w postępowaniu wykonawczym, nie powinien się koncentrować na celach branż pod uwagę przy wymiarze kary, lecz powinien mieć w polu zainteresowania jedynie zamierzenia istotne przy wykonaniu sankcji. Teza o autonomiczności celów wymiaru i wykonania kary oraz prymacie tych drugich w czasie orzekania w przedmiocie egzekwowania sankcji jest również dostrzegalna w orzecznictwie. Przykładowo w wyroku SA w Szczecinie z dnia 10 maja 2017 roku o sygn. akt II AKz w 544/17 wskazano:

Przesłanki udzielenia skazanemu zezwolenia na odbywanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego mają charakter ocenny, jednakże sąd nie może skupiać się tylko na okolicznościach dotyczących czynu i czynić je decydującymi, bowiem w tym postępowaniu sąd penitencjarny ma ustalić czy cechy sprawcy, a więc jego postawa, właściwości i warunki osobiste, w różnych ich aspektach, pozwolą w sposób niezakłócony osiągnąć cele szczególnoprewencyjne kary odbywanej w tym systemie. Kodeks karny wykonawczy przewiduje znacznie węższy zakres celów wykonywania kary pozbawienia wolności niż dyrektywy wy-

²¹ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2020, teza nr 2 do części *Cele wykonywania kary pozbawienia wolności* do art. 67 i wskazana tam literatura. Trzeba jednak przyznać, że autor jest niekonsekwentny. Odnosząc się do wyrażenia „cel kary”, użytego w art. 64 k.k.w., wyraźnie sugeruje bowiem, że chodzi w nim o zamierzenie wskazane w art. 53 § 1 k.k.w. (*Ibidem*, teza nr 1 do części *Realizacja celu kary ograniczenia wolności* art. 64).

miaru kary wymienione w art. 53 § 1 k.k., a więc celów, którym ma służyć wymiar kary. W postępowaniu wykonawczym „znika” stopień winy, stopień społecznej szkodliwości czynu, a także społeczne oddziaływanie kary.

Wydaje się jednak, że samo umieszczenie danego przepisu w określonym akcie nie musi jeszcze przesądzać o jego wyłącznie materialnoprawnym lub karnow wykonawczym znaczeniu. Niektóre regulacje wykonawcze są bowiem zawarte w kodeksie karnym. Sztandarowym przykładem jest tu warunkowe przedterminowe zwolnienie²². Wokół tej instytucji w piśmiennictwie i orzecznictwie istnieje intensywny spór co do tego, czy przy udzielaniu zwolnienia winno się wziąć pod uwagę zasady i dyrektywy uwzględniane przy wymiarze kary, czy też dyrektywy orzekania środków represji mają charakter autonomiczny. Zgodnie z przeważającymi poglądami doktryny, w kodeksie karnym z 1997 roku ustawodawca nie uzależnił decyzji o udzieleniu skazanemu warunkowego zwolnienia od osiągnięcia wszystkich celów kary pozbawienia wolności, uwzględnianych na etapie sądowego wymiaru kary, a jako jedyną przesłankę materialną wskazał uzasadnione przekonanie, że skazany będzie przestrzegał porządku prawnego, a szczególnie nie popełni przestępstwa. Warto w tym kontekście wskazać na pogląd wyrażony w uchwale SN (7) z dnia 26 kwietnia 2017 roku o sygn. I KZP 2/17, w której podkreślono, że

Podstawę orzekania o warunkowym przedterminowym zwolnieniu z odbycia reszty kary pozbawienia wolności stanowią kryteria określone w art. 77 § 1 k.k., nie są natomiast przesłankami rozstrzygnięcia w tym przedmiocie dyrektywy wymiaru kary określone w art. 53 k.k., art. 54 § 1 k.k. oraz w art. 55 k.k. (art. 56 k.k.)²³.

²² Co interesujące — spory co do miejsca, w którym powinny się znaleźć przepisy o warunkowym przedterminowym zwolnieniu, istniały wewnątrz Komisji Kodyfikacyjnej pomiędzy członkami Zespołu Prawa Karnego Materialnego i Zespołu Prawa Karnego Wykonawczego. S. Lelental, [w:] *System prawa karnego*, t. 6. *Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie*, red. M. Melezini, Warszawa 2010, s. 1085–1086; K. Postulski, *Stosowanie...*, s. 911. W literaturze podkreśla się, że warunkowe przedterminowe zwolnienie ma charakter mieszany, to jest zarówno materialnoprawny, jak i prawnowykonawczy. V. Konarska-Wrzosek, *Komentarz do art. 77 Kodeksu karnego*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020, teza nr 2.

²³ LEX nr 2275714. Również w postanowieniu SA we Wrocławiu z dnia 31 stycznia 2007 roku, II AKz w 1238/06, uznano, że: orzekanie w przedmiocie warunkowego zwolnienia ma charakter fakultatywny, który jednak ograniczony jest do ustalenia, w oparciu o podstawy wymienione w art. 77 § 1 k.k., prognozy społeczno-kryminologicznej.

Twierdzenie, że art. 77–78 k.k. stanowi *lex specialis* w stosunku do art. 53 k.k., 54 § 1 k.k. i art. 55 k.k., jest jednak kwestionowane w literaturze.

Pogląd ten nie wydaje się zasadny, sam bowiem fakt wprowadzenia przez ustawodawcę dyrektywy szczególnych stosowania określonego środka karnego lub instytucji sądowego wymiaru kary nie oznacza, że w ogóle nie mają w takim przypadku zastosowania dyrektywy o charakterze ogólnym. Czym innym jest natomiast brak możliwości stosowania określonej dyrektywy ze względu na charakter popełnionego przestępstwa lub istotę danego środka. Z tych powodów dla stosowania warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary nie ma znaczenia dyrektywa nieprzekraczania stopnia winy²⁴.

Wydaje się, że wspomniana już wcześniej komplementarność prawa karnego materialnego i wykonawczego może być silnym argumentem przemawiającym za tezą, iż zasady i dyrektywy wymiaru kary a cele jej wykonania nie muszą być w stosunku do siebie całkowicie autonomiczne, lecz występują między nimi ściśle powiązania. Niekiedy nie da się z góry wykluczyć, że dana zasada lub dyrektywa będzie (albo nie) istotna zarówno na gruncie wymiaru kary, jak i jej wykonania. Z tego powodu wątpliwa jest na przykład teza, że sąd, ustalając wysokość wymierzonej sankcji, nie powinien brać pod uwagę, czy będzie możliwe jej warunkowe zawieszenie. Skoro materialnoprawny aspekt instrumentu represyjnego jest związany z konsekwencjami, które będzie musiała ponieść jednostka, to na surowość kary nie mogą wpływać jedynie jej rodzaj i nominalna wysokość, lecz także ukształtowanie. Ewentualne warunkowe zawieszenie oddziałuje

Według tego sądu w sytuacji spełnienia przesłanki formalnej i ustalenia, że skazany po zwolnieniu będzie przestrzegał porządku prawnego (pozytywna prognoza), warunkowe przedterminowe zwolnienie staje się obowiązkiem sądu. W takim wypadku przy odmowie warunkowego zwolnienia w środku odwoławczym może być skutecznie podnoszony zarzut obrazy prawa materialnego w postaci art. 77 § 1 k.k. (LEX 211707). Tym samym sąd dał do zrozumienia, że przesłanki określone w art. 77 § 1 k.k. mają charakter autonomiczny w stosunku do zasad i dyrektywy wymiaru kary.

²⁴ W. Wróbel, [w:] *Kodeks karny...*, red. W. Wróbel, A. Zoll, s. 94. Również według A. Zolla — „Decyzja o warunkowym zwolnieniu nie powinna zaprzeczać tym celom kary, które leżały u podstaw jej wymiaru”. A. Zoll, [w:] *Kodeks karny...*, red. W. Wróbel, A. Zoll, s. 358; postanowienie SA w Łodzi z dnia 23 marca 1999 roku, II Akz 114/99, LEX nr 41523. Zwolnieniem takiego ujęcia jest również K. Kmań, zob. K. Kmań, *Warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności a ogólne dyrektywy wymiaru kary*, „Ius Novum” 15, 2021, nr 3, s. 47–62.

przecież na stopień represji, który odczuwa sprawca na skutek skazania go prawomocnym wyrokiem. Sąd winien brać tę kwestię w rachubę, kiedy będzie decydował o tym, czy wymierzyć oskarżonemu karę pozbawienia wolności trwającą rok, czy też rok i jeden miesiąc. W przypadku tej drugiej sankcji jej warunkowe zawieszenie nie będzie bowiem możliwe. Sędzia musi więc zdawać sobie sprawę z tego, że z pozoru niewielka różnica w wysokości rozważanej kary może diametralnie wpłynąć na rozmiar konsekwencji, którym zostanie poddana jednostka²⁵. Ustalanie ciężarów nałożonych na sprawcę w związku z popełnieniem przez niego przestępstwa powinno więc mieć charakter wieloaspektowy. W trakcie procesu wymierzania kary winno się brać pod uwagę różne perspektywy oraz czynniki, które wzajemnie na siebie oddziałują, łącznie z tymi, które rozciągają się na fazę odbywania kary. Dotyczy to między innymi okresu, po upływie którego sprawca będzie się mógł ubiegać o warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności.

Wydaje się, że na poziomie teoretycznym można wyróżnić co najmniej trzy relacje zachodzące pomiędzy zasadami, dyrektywami oraz celami wymiaru kary i jej wykonania:

1. dane zasady, dyrektywy lub cele będą istotne tylko przy orzekaniu kary, zaś staną się irrelevantne przy stosowaniu instrumentów wykonawczych;

2. dane zasady, dyrektywy lub cele będą istotne jedynie przy stosowaniu instrumentów wykonania kary, zaś irrelevantne w momencie jej wymierzania;

3. dane zasady, dyrektywy lub cele mogą być istotne zarówno przy wymierzeniu kary, jak i orzekaniu o instrumentach wykonawczych.

Nie ulega wątpliwości, że pewne elementy istotne z punktu widzenia poszczególnych zasad, dyrektyw i celów winny być ustalone wyłącznie na moment popełnienia czynu zabronionego. Takimi stałymi (niezmiennymi

²⁵ Prezentowane w tym tekście podejście nie oznacza konieczności akceptacji tezy, że kara bezwzględnej pozbawienia wolności i kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania są karami różnego rodzaju. Jednocześnie ujęcie to pozwala, jak się wydaje, odrzucić optykę Jarosława Majewskiego, który kilka lat temu wskazał, że w procesie wymiaru kary najpierw powinno się ustalić wysokość kary, a później zdecydować, czy powinna zostać ona zawieszona. J. Majewski, *Czy warunkowe zawieszenie wykonania kary zmienia jej rodzaj?*, [w:] *Środki związane z poddaniem sprawcy próbie*, red. J. Majewski, Toruń 2013, s. 45.

w czasie) komponentami są stopień winy oraz społecznej szkodliwości zachowania sprawczego. Zarówno stopień zawinienia, jak i bezprawia ustala się bowiem jedynie w odniesieniu do *tempore criminis*, co oznacza, że są one scementowane i nie ulegają zmianie w czasie późniejszym. W tym kontekście słusznie wskazuje się, że

Oceniając, czy orzeczona kara nie przekroczyła swą dolegliwością stopnia winy, nie należy brać pod uwagę zastosowanych wobec sprawcy środków probacyjnych, w szczególności zaś warunkowego zawieszenia wykonania kary. Środek ten, orzekany przede wszystkim z uwagi na potrzeby prewencji indywidualnej, polega na czasowym zawieszeniu wykonania kary i ta właśnie kara musi być oceniana przez pryzmat zasad wynikających z art. 53 § 1. Warunkowe zawieszenie wykonania kary nie ma charakteru samoistnego rodzaju kary, nie stanowi elementu ustawowego zagrożenia za dany typ czynu zabronionego, nie oddaje także stopnia społecznej szkodliwości tego czynu. Nie można więc kary orzeczonej z warunkowym zawieszeniem jej wykonania traktować jako samoistnej sankcji o zmniejszonym stopniu dolegliwości w stosunku do pozostałych rodzajów kary²⁶.

Do zacytowanej wypowiedzi należy jednak poczynić pewne zastrzeżenie. Warto bowiem przypomnieć, że zasada polegająca na braku możliwości wymiaru kary przekraczającej swą dolegliwością stopień winy nie wymaga, by sąd, wydając wyrok skazujący, wymierzył karę na takim poziomie, na jakim kształtuje się poziom zawinienia. Sankcja ta może bowiem zostać złagodzona, gdy przemawiać za tym będą inne dyrektywy wymiaru kary, w tym prewencja indywidualna. Tym bardziej sąd nie musi wymierzyć sankcji w stopniu odpowiadającym poziomowi bezprawia popełnionego przez sprawcę czynu zabronionego. Zatem sąd, kierując się prewencją indywidualną, musi zwracać uwagę na to, czy ustalenie kary w określonym wymiarze będzie dawało możliwość jej warunkowego zawieszenia. Jeśli taka możliwość zostanie wykluczona, wówczas organ procesowy winien rozważyć decyzję o obniżeniu orzeczonej sankcji w celu aplikacji środka probacyjnego.

Jako przykład czynnika mającego znaczenie jedynie na etapie postępowania wykonawczego można wskazać wynikającą z art. 73 § 1 k.k.w. dyrektywę zapewnienia bezpieczeństwa w zakładzie karnym. Ma ona niewątpliwie charakter funkcjonalny i została zaprojektowana stosownie do miejsca, w którym dochodzi do egzekwowania sankcji izolacyjnej.

²⁶ W. Wróbel, [w:] *Kodeks karny...*, red. W. Wróbel, A. Zoll, s. 50–51.

Raz ustalona kara jest statyczna w tym sensie, że nie ulega ona zmianie po uprawomocnieniu się wyroku. Przy jej wymiarze uwzględnia się zarówno elementy statyczne, jak i dynamiczne. Wspomniano już, że do tych pierwszych należy zaliczyć zasadę winy oraz dyrektywę uwzględnienia stopnia społecznej szkodliwości zachowania sprawczego. Na wymiar kary wpływa jednak szereg elementów dynamicznych, które mogą się pojawić już po popełnieniu przestępstwa przez sprawcę. Taką okolicznością byłoby na przykład pojednanie się z pokrzywdzonym lub naprawienie szkody. Również wykonanie sankcji stanowi pewien proces o dynamicznym charakterze — z racji tego, że egzekwowanie kary następuje nieraz w dłuższym okresie, sytuacja skazanego często ewoluuje. Może się zdarzyć, że pod wpływem zmian następujących po popełnieniu przestępstwa w trakcie wykonywania kary sprawca bardzo się zmieni — do tego stopnia, że stanie się innym człowiekiem niż ten, którego skazano. Fakt ten nie może być pomijany przy ustalaniu charakteru reakcji pomiędzy celami wymiaru oraz egzekwowania sankcji.

Elementem, który może ewoluować po popełnieniu przestępstwa, również w trakcie wykonania kary, jest — obok prewencji indywidualnej — prewencja ogólna. Te dyrektywy także mają zatem dynamiczny charakter²⁷. Mając to na uwadze, należy powrócić do oceny sporu co do tego, jakie dyrektywy powinny mieć zastosowanie przy orzekaniu o warunkowym przedterminowym zwolnieniu. Problem ten sprowadza się do pytania, czy fakt, że ustawodawca umieścił w osobnym przepisie przesłanki materialne uprawniające do skorzystania z dobrodziejstwa tej instytucji, które odwołują się wyłącznie do dyrektywy prewencji indywidualnej, musi oznaczać, że przy rozstrzygnięciu w przedmiocie orzekania tego środka ustawodawca zakazał uwzględniać inną dynamiczną dyrektywę wymiaru kary, czyli właśnie prewencję ogólną. Wydaje się, że problem będący osią tego sporu ma charakter jedynie pozorny. Wniosek ten będzie uprawniony zwłaszcza gdy dokona się analizy tego, w jaki sposób powinno się rozumieć dyrektywę prewencji ogólnej na gruncie polskiego prawa karnego. Niewątpliwie nie można jej pojmować w ujęciu negatywnym, a więc takim, wedle którego kara musi mieć charakter odstrasżający. Takie rozumienie prewencji generalnej jest niedopuszczalne w demokratycznym

²⁷ Oznacza to, że dynamiczny charakter mają wspomniane w art. 85a k.k. dyrektywy wymiaru kary łącznej.

państwie prawnym, albowiem narusza konstytucyjną zasadę ochrony godności człowieka, doprowadzając do przedmiotowego traktowania sprawcy (przy takim podejściu sprawca staje się bowiem środkiem do odstraszenia innych potencjalnych sprawców)²⁸. Omawianą dyrektywę wymiaru kary należy natomiast rozumieć w sposób pozytywny. Polega on na orzeczeniu sankcji w celu wyrobienia w społeczności przekonania o nieuchronności sankcji, a tym samym nieopłacalności popełnienia przestępstw, ugruntowania poczucia obowiązywania określonych norm i wartości oraz zaufania do instytucji państwa i obowiązującego w nim prawa²⁹. Takie rozumienie prewencji generalnej nie oznacza, że wymierzona kara ma być nadmiernie surowa i zawsze odbyta w całości³⁰, a szczególnie że względy istotne z punktu widzenia prewencji indywidualnej zawsze rozmiągają się z czynnikami istotnymi z perspektywy prewencji ogólnej. Trafność tego wniosku widoczna jest widoczna w wyroku SA we Wrocławiu z dnia 13 maja 2022 roku o sygn. II AKa 104/22, w którym wskazano, że

oskarżony D.M., mający obecnie 50 lat, w wypadku wymierzenia kary 25 lat pozbawienia wolności, praktycznie zostałyby izolowany do ukończenia 75 lat, co praktycznie oznaczałoby jego eliminację do wieku starczego, a takiej potrzeby nie ma ze względu na cele kary w zakresie prewencji szczególnej i ogólnej, a także społeczne oddziaływanie kary. Nie byłoby zgodne z odczuciem społecznym orzeczenie tak surowej kary eliminacyjnej w stosunku do nadużywającego alkoholu pięćdziesięcioletniego mężczyzny, żyjącego dotychczas bez konfliktów z prawem i w zgodzie z sąsiadami³¹.

Prewencja ogólna ma też swój wymiar karnowykonawczy. Podejście takie można dostrzec w orzecznictwie sądowym. W wyniku analizy niektórych judykatów można uznać za uprawnioną tezę, że jeżeli wobec skazanego występuje pozytywna prognoza kryminologiczna w momencie nabycia prawa do ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie, wówczas jego trzymanie w zakładzie karnym nie stanowiłoby realizacji

²⁸ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie...*, s. 516.

²⁹ *Ibidem*. Zob. też: wyrok SA we Wrocławiu z dnia 10 listopada 2021 roku, II AKa 138/21, LEX nr 3304058.

³⁰ Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 21 października 2021 roku, II AKa 285/21, LEX nr 3304060; wyrok SA w Warszawie z dnia 10 lutego 2021 roku, II AKa 280/20, LEX nr 3160262.

³¹ LEX nr 3399096.

celów, które leżą u podstaw prewencji ogólnej, lecz byłoby wręcz ich zaprzeczeniem. Trafność tego wniosku unaoczniają tezy zawarte w postanowieniu SA w Krakowie z dnia 24 marca 2009 roku o sygn. II AKz w 195/09:

Udzielenie przedterminowego zwolnienia z kary osobie na to zasługującej nie jest postąpieniem oddanym dowolnemu uznaniu sędziowskiemu, ale jest powinnością sądu służącą sprawiedliwości. Odmówienie zwolnienia skazanemu, który na to zasługuje, szkodzi działalności penitencjarnej, bo może wskazywać, że nawet zasadnicze zmiany postaw skazanych, wzorowe postępowanie w zakładzie karnym, angażowanie się w inicjatywy penitencjarne i podobne zachowania nie znajdują uznania sądów. Wytworzenie takiego przeświadczenia mogłoby kształtować przekonanie o nadmiernej surowości sądów, nieliczącej ze sprawiedliwością i udaremniać wyniki resocjalizacji skazanych, a zresztą całej działalności penitencjarnej. Nie powinno się podejrzewać bez odpowiednich powodów fałszu w zachowaniu skazanego i zakładać, iż może on popełnić ponownie przestępstwo „przedmiotowe”, to jest zapewne podobne do poprzedniego. Taka podejrzliwość nie jest trafną metodą postępowania sądu (choć może jest właściwa innym organom), który twierdzenia i dowody powinien oceniać z dystansem i zaufaniem do osób je przedstawiających, póki nie pojawią się powody, by je traktować odmiennie, jak to Sąd Apelacyjny od dawna stale w swych orzeczeniach przedstawia³².

W zacytowanym orzeczeniu wyrażona jest trafna intuicja, że odmowa udzielania warunkowego przedterminowego zwolnienia w stosunku do skazanych, wobec których istnieje pozytywna prognoza kryminologiczna, mogłaby wywoływać wrażenie, iż poprawa zachowania skazanych i ich

³² LEX nr 504069. Podobny pogląd wyrażono w postanowieniu SA w Krakowie z dnia 14 marca 2017 roku, II AKz w 225/17, LEX nr 2358153: „W zasadzie każda kara powinna być wykonywana w całości, bo wymierzono ją jako niezbędną dla odpowiedniego wpływu na postawę skazanego. Jeśli jednak działania penitencjarne zakończyły się sukcesem przed upływem okresu kary, a jej część pozostała jeszcze do odbycia miałyby służyć jedynie utrwalaniu już ukształtowanych, właściwych postaw skazanego, to brak jest powodów, aby takiego skazanego w dalszym ciągu izolować od społeczeństwa. Zbyt długie pozostawanie osoby praktycznie zresocjalizowanej w więzieniu, wśród innych osadzonych, może prowadzić do zaprzepaszczenia rezultatów tego procesu. Odmówienie przedterminowego zwolnienia skazanemu, który na to zasługuje, szkodzi działalności penitencjarnej. Może wskazywać, że nawet zasadnicze zmiany postaw skazanych, wzorowe postępowanie w zakładzie karnym, angażowanie się w inicjatywy penitencjarne i podobne zachowania nie znajdują uznania sądów, więc są bezcelowe, niepotrzebne”. Zob. też postanowienie SA w Krakowie z dnia 18 stycznia 2016 roku, II AKz w 1352/15, LEX nr 2062870.

resocjalizacja nie jest w żaden sposób premiowana³³. Potencjalnie rodzi to przekonanie, że korzystna zmiana swego zachowania może się okazać nieopłacalna. Sytuacja ta nie sprzyja jednak umacnianiu w społeczeństwie przekonania o konieczności poprawy i przestrzegania porządku prawnego. Warto w tym kontekście odesłać jeszcze do tezy wyrażonej w wyroku SA w Szczecinie z dnia 30 września 2020 roku o sygn. II AKa 124/20, w którym zaznaczono, że

Wymiar kary kształtowany przez prewencję ogólną musi uwzględniać również zmiany jakie zachodzą w społecznej potrzebie karania. Tą społeczną potrzebę karania redukuje częściowo zachowanie oskarżonej w trakcie procesu (szczery żal, przeproszenie, przebaczenie ze strony pokrzywdzonego oraz wyjaśnienia, w których generalnie przyznała się do zadania ciosu nożem). Tego typu postawa może bowiem potencjalnie sprzyjać w innych, podobnych sprawach, efektywności i ekonomicznie postępowania³⁴.

Podejście zaprezentowane w orzeczeniach o sygn. II AKz 195/09 i II AKa 124/20 bywa jednak kwestionowane w literaturze. W opozycji do niego podnosi się mianowicie, że zbyt pochopne stosowanie warunkowego przedterminowego zwolnienia może podzielać na skazanego demotywiąco i wzmacniać w nim poczucie, iż nawet wymierzona surowa kara może zostać następnie zmodyfikowana łagodząco, co rodzi w nim pewne poczucie bezkarności; jednocześnie osłabiając społeczne zaufanie co do nieuchronności sankcji, co przekłada się na zaufanie do państwa i obywateli³⁵. Wydaje się, że obawa ta jest nieuzasadniona. Żadne badania nie wskazują bowiem na to, że w praktyce polskiego wymiaru sprawiedliwości warunkowe przedterminowe zwolnienia są zbyt pochopnie udzielane. W orzecznictwie eksponuje się, że skazany, chcąc skorzystać z dobrodziejstwa omawianej instytucji, musi wyróżniać się dobrą postawą³⁶.

³³ Twierdzenie to jest aktualne zwłaszcza jeśli weźmie się pod uwagę, że skazany może uzyskać warunkowe przedterminowe zwolnienie jedynie wówczas, gdy zachowuje się on szczególnie i ponadprzeciętnie dobrze. Zob. postanowienie SA w Katowicach z dnia 12 lutego 2021 roku, II AKz 310/21, LEX nr 3213405.

³⁴ LEX nr 3102400.

³⁵ K. Kmań, *Warunkowe...*, s. 57.

³⁶ W judykaturze wskazuje się, że „[w]arunkowe zwolnienie przed odbyciem całości orzeczonej kary ma charakter wyjątkowy. Może być stosowane tylko w uzasadnionych przypadkach, co wyklucza jej nadmierne bądź liberalne stosowanie. Skazany może skorzystać z dobrodziejstwa tej instytucji, gdy prognoza kryminologiczno-społeczna

Analizując chociażby statystyki publikowane przez Służbę Więzienną, można zauważyć, że większość wniosków o warunkowe przedterminowe zwolnienie nie jest uwzględniana przez sądy penitencjarne. Najczęściej organy procesowe nie biorą pod uwagę wniosków złożonych przez skazanych lub ich obrońców, największe szanse powodzenia zaś dają wnioski złożone przez dyrektora zakładu karnego³⁷. Spełnienie przez skazanego przesłanek z art. 77 i 78 k.k., a przede wszystkim istnienie wobec niego pozytywnej prognozy kryminologicznej, powoduje, że udzielenie mu warunkowego przedterminowego zwolnienia nie stoi w opozycji wobec dyrektywy prewencji ogólnej, lecz raczej z nią koresponduje. Utrzymywanie w izolacji penitencjarnej kogoś, kto się zresocjalizował, również byłoby przecież niezgodne z zasadą humanitaryzmu. Wówczas wykonanie kary pozbawienia wolności staje się bowiem bezcelowe³⁸. Takiego stanu rzeczy nie da się pogodzić z prewencją ogólną w jej sensie pozytywnym. Stosowanie zbyt surowych konsekwencji wobec sprawców przestaje bowiem umacniać w społeczeństwie przekonania do konieczności przestrzegania prawa, lecz wzbudza współczucie wobec skazanych. Jednocześnie postawa taka działa demotywująco na populację więzienną, umacniając jej członków w przekonaniu, że nawet gdy będą intensywnie nad sobą pracować i bardzo się starać, to sąd, kierując się postulatami z zakresu prewencji generalnej w sensie negatywnym, zawsze znajdzie pretekst, by nie udzielić im warunkowego przedterminowego zwolnienia. Oczywiście może się zdarzyć, że zwolnienie sprawcy z obowiązku odbycia kary pozbawienia wolności po upływie minimalnych okresów, o jakich mowa w art. 78 k.k.,

jego przyszłego zachowania jest dodatnia, to jest w warunkach wolnościowych skazany nie naruszy prawa". Postanowienie SA w Krakowie z dnia 28 października 2019 roku, II AKz 31/19, LEX nr 3007589.

³⁷ Zob. np. Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, *Roczna informacja statystyczna za rok 2021*, Służba Więzienna, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>, s. 18 (dostęp: 13.10.2022). Dane te obejmują również rok 2020.

³⁸ Intuicję tę trafnie wyraża teza zawarta w postanowieniu SA w Krakowie z dnia 8 kwietnia 2003 roku, II AKz 125/03, w którym wskazano, że „[o]rzekanie co do przedterminowego zwolnienia z reszty kary pozbawienia wolności nie jest ponownym oznaczeniem kary za popełnione przestępstwo, ewentualnie jej łagodzeniem, ale jest racjonalnym stosowaniem środków penitencjarnych dla racjonalizowania kary, by nie pozbawiać wolności bez niezbędnej potrzeby i nie marnować społecznych nakładów na wykonywanie kary, co nie jest bez znaczenia, gdy wiele kar nie może być wykonywanych z braku środków po temu” (LEX nr 80907).

będzie sprzeczne z postulatami z zakresu prewencji generalnej. Gdyby jednak tak było, wówczas sąd mógłby skorzystać z rozwiązania przewidzianego w art. 77 § 2 k.k. i ustalić surowsze ograniczenia do korzystania z warunkowego przedterminowego zwolnienia³⁹.

Instrumenty analizy normatywnej używane w teorii prawa nie stoją na przeszkodzie tezie, iż zasady i dyrektywy wymiaru kary z art. 53, 54, 55 i 56 k.k. można stosować w stosunku do konstrukcji warunkowego przedterminowego zwolnienia. Brak potrzeby odwołania się do tych przepisów jest jednak widoczny na płaszczyźnie dogmatycznej. Jak wynika bowiem z dotychczasowych rozważań, skoro w razie spełnienia przesłanek określonych w art. 77 i 78 k.k. cele z zakresu prewencji ogólnej nie mogą stać na przeszkodzie stosowaniu warunkowego przedterminowego zwolnienia, ustawodawca nie musiał się odwoływać do wspomnianej dyrektywy w przepisach. Do wniosku tego można dojść, gdy dokona się prawidłowej rekonstrukcji treści i celu przesłanki odnoszącej się do konieczności kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa.

Reasumując, trzeba stwierdzić, że zasady, dyrektywy oraz cele wymiaru i wykonania kary są często z sobą powiązane i mają wiele wspólnego. Wymusza to na sądzie dokonywanie wieloaspektowej i wielowymiarowej oceny przy nakładaniu ciężarów na sprawcę (w postaci kar i innych środków represji) przy wydaniu wyroku skazującego. Sędzia, wymierzając karę, nie może całkowicie ignorować tego, co stanie się ze sprawcą na etapie postępowania wykonawczego. Analogiczna relacja pomiędzy zasadami, dyrektywami oraz celami może wystąpić na etapie postępowania wykonawczego. Wówczas organ postępowania wykonawczego nie może ignorować ustaleń i wniosków sądu wyrokującego. W tym stadium może się bowiem okazać, że z punktu widzenia aplikacji określonego instrumentu konieczne jest odwołanie do zasad, dyrektyw oraz celów, jakie zostały uwzględnione przy wymiarze kary. Owe zasady i dyrektywy, by można je było prawidłowo zastosować, sędzia musi

³⁹ Postanowienie SA w Krakowie z dnia 31 maja 2017 roku, II AKa 79/17, LEX nr 2521570; postanowienie SA w Krakowie z dnia 16 września 2015 roku, II AKa 157/15, LEX nr 2046393. Trzeba jednak zaznaczyć, że rozwiązanie przewidziane w art. 77 § 2 k.k. zostało, być może nie bez racji, poddana krytyce. S. Lelental, [w:] *System...*, s. 1119–1120; K. Postulski, *Stosowanie...*, s. 918.

uprzednio prawidłowo zrekonstruować. Może się na przykład okazać, że cele przyświecające prewencji indywidualnej są zbieżne z zamierzeniami leżącymi u podstaw prewencji ogólnej. Co przy tym ważne — uzasadnienie każdej decyzji procesowej, w której sięgnięto po zasady i dyrektywy wymiaru lub wykonania kary, nie powinno zawierać „pustych sloganów”, lecz musi tłumaczyć, w jaki sposób zostały one użyte i jakie okoliczności okazały się w ich kontekście istotne.

Rozważania zawarte w tekście pozwoliły udowodnić, że łączenie z sobą zasad, dyrektyw oraz celów wymierzania i wykonania kary pozwala rozwiązać wiele problemów praktycznych i jest pomocne w dekodowaniu różnych konstrukcji karnistycznych, w tym między innymi warunkowego przedterminowego zwolnienia. Za ich pomocą udało się wykazać, że głównym czynnikiem pozwalającym na udzielenie warunkowego przedterminowego zwolnienia jest istnienie po stronie skazanego pozytywnej prognozy kryminologicznej. W takiej sytuacji zwolnieniu sprawy z reszty kary nie sprzeciwiają się postulaty z zakresu prewencji ogólnej.

Bibliografia

- Dąbkiewicz K., *Komentarz do art. 431a kodeksu karnego wykonawczego*, [w:] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. K. Dąbkiewicz, Warszawa 2020.
- Dąbrowska-Kardas M., *Analiza dyrektywalna przepisów części ogólnej kodeksu karnego*, Warszawa 2012.
- Gerecka-Żołyńska A., [w:] *Prawo karne wykonawcze*, red. A. Gerecka-Żołyńska, Warszawa 2021.
- Giezek J., *O sankcjach alternatywnych oraz możliwości wyboru rodzaju wymierzonej kary*, „Palestra” 2015, nr 7–8, s. 25–36.
- Gizbert-Studnicki T., *Zasady i reguły prawne*, „Państwo i Prawo” 1988, nr 3.
- Hofmański P., Paprzycki L., Sakowicz A., *Komentarz do art. 59 Kodeksu karnego*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2016.
- Kmąk K., *Warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności a ogólne dyrektywy wymiaru kary*, „Ius Novum” 15, 2021, nr 3, s. 47–66.
- Konarska-Wrzosek V., *Komentarz do art. 77 Kodeksu karnego*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020.
- Majewski J., *Czy warunkowe zawieszenie wykonania kary zmienia jej rodzaj?*, [w:] *Środki związane z poddaniem sprawcy próbie*, red. J. Majewski, Toruń 2013.
- Lelental S., [w:] *System prawa karnego*, t. 6. *Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie*, red. M. Melezini, Warszawa 2010.

- Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017.
- Postulski K., *Stosowanie przepisów kodeksu karnego w postępowaniu wykonawczym (wątpliwości, niespójności, propozycje*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, t. 2, Warszawa 2012.
- Wróbel W., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1. *Komentarz do art. 53–116*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016.
- Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2013.
- Wróblewski J., *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1972.
- Zgoliński I., *Komentarz do art. 59 Kodeksu karnego*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2020.
- Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady-reguły-wskazówki*, Warszawa 2017.

Practical application of principals and directives of imposition a penalty and other measures provided in Criminal Code in relation to the purposes of their execution

Abstract

The article presents the relationship between the principles, directives, and aims of imposing and executing a penalty. The author attempts to show that these principles, directives, and aims are closely related to and included in the conviction and sanction phases of the enforcement process. Taking these connections into account allows one to solve many practically significant problems and reconstruct the content of premises of various penal structures in more effective way.

Keywords: principals of imposition a penalty, directives of imposition of a penalty, aims of imposition a penalty, principals of execution of a penalty, directives of execution of a penalty, aims of execution of a penalty, executive criminal law proceedings, conditional early release

Postępowania związane z wykonywaniem kary ograniczenia wolności — aspekty instytucjonalne

GRZEGORZ WICIŃSKI

ORCID: 0000-0001-7790-5527

Katedra Prawa Karnego Wykonawczego,
Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego

Abstrakt

Opracowanie dotyczy kary ograniczenia wolności, zwłaszcza jej nowelizacji z 2015 roku. Nowelizacja ta była najważniejszą w okresie obowiązywania obecnej kodyfikacji, chociażby z tego powodu, że realnie zmieniła miejsce kary ograniczenia wolności w strukturze wszystkich kar. Jest to okoliczność istotna również z dogmatycznego punktu widzenia, jako że — na co zwracano już uwagę — pojawiały się w doktrynie poglądy uznające karę ograniczenia wolności na gruncie przestępstw średniej mocy za „alternatywę” dla kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania. Wydaje się, że z perspektywy art. 58 § 1 k.k. oraz aktualnej polityki karnej omawiany rodzaj kary kryminalnej aspiruje do bycia postrzeganym jako forma reakcji prawnokarnej zgodna ze zwykłym porządkiem rzeczy w odniesieniu do przestępstw zagrożonych karą do pięciu lat pozbawienia wolności.

Słowa kluczowe: kara ograniczenia wolności, polityka karna, praca społecznie użyteczna, *community service*

Biorąc pod uwagę kontekst i uwarunkowania historyczne kary ograniczenia wolności, nie ulega żadnej wątpliwości, że z punktu widzenia art. 32

k.k.¹ mamy do czynienia z karą, która została wprowadzona najpóźniej do katalogu kar kryminalnych orzekanych za popełnienie przestępstwa. Dość powszechnie przyjmuje się, że to kodeks karny z 1969 roku² — mocą art. 30 § 1 pkt 2 d.k.k., jako pierwszy akt normatywny w randze ustawy wprowadził do naszego porządku prawnego karę ograniczenia wolności, w postaci tak zwanej kary zasadniczej.

Tymczasem warto wspomnieć, że swoistym „surogatem pracy na rzecz dobra publicznego” była kara pracy poprawczej, wprowadzona mocą ustawy z kwietnia 1950 roku³, której celem było „zabezpieczenie socjalistycznej dyscypliny pracy”. Kara pracy poprawczej orzekana była za popełnienie przestępstwa polegającego na „złośliwym i uporczywym naruszeniu dyscypliny pracy”. Mogła być orzeczona na okres do trzech miesięcy, a jej treścią było przede wszystkim potrącenie części wynagrodzenia za pracę dotychczas wykonywaną, w wysokości od 10 do 25%. W okresie wykonywania kary sprawca nie mógł rozwiązać umowy o pracę, uchylanie się od tej kary zaś skutkowało popełnieniem przestępstwa zagrożonego karą aresztu na czas do sześciu miesięcy⁴. Kara pracy poprawczej nie spotkała się z przychylnym przyjęciem doktryny. Zarzucano jej głównie, że w swej istocie ma jedynie postać grzywny — i to rozłożonej na raty, przez co jej walory wychowawcze są niewielkie⁵.

Słowa krytyki zapewne miały wpływ na przebieg prac legislacyjnych nad projektem kodeksu z 1969 roku, kiedy to wprawdzie przywrócona została myśl o wprowadzeniu do prawa karnego kary pracy na rzecz „dobra ogólnego”, ale dodatkowo wzbogacono treść tej kary o inne niż „obowiązek wykonywania pracy wskazanej przez sąd” (w wymiarze od 20 do 50 godzin w stosunku miesięcznym⁶) obligatoryjne treści, które

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553), tekst jedn. z dnia 20 lipca 2018 roku (Dz.U. z 2018 r. poz. 1600 ze zm.).

² Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 roku — Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94 ze zm.).

³ Ustawa z dnia 27 kwietnia 1950 roku (Dz.U. Nr 20, poz. 162 ze zm.).

⁴ Zob. również: uUstawa o orzecznictwie karno-administracyjnym. (Dz.U. z 1951 r. Nr 66, poz. 454 ze zm.).

⁵ J. Bafia, *System kar zasadniczych w świetle k.k. z 1969 r.*, „Przegląd Penitencjarny”, 1969, nr 2, s. 12.

⁶ Zgodnie z art. 34 § 2 d.k.k. wobec osoby zatrudnionej w uspołecznionym zakładzie pracy ustawodawca dopuszczał możliwość potrącenia od 10 do 25% z wynagrodzenia

znacznie wyraźniej akcentowały fakt „ograniczenia wolności” sprawcy, wobec którego kara została orzeczona. Z perspektywy art. 33 § 2 d.k.k. wskazać należy również:

- zakaz zmiany miejsca stałego pobytu bez zgody sądu,
- pozbawienie prawa sprawowania funkcji w organizacjach społecznych,
- obowiązek udzielania wyjaśnień dotyczących przebiegu kary.

Nie ulega wątpliwości, że wiodącym elementem kary ograniczenia wolności budującym jej treść był (i pozostał) obowiązek wykonywania pracy przez sprawcę⁷. Nie zmienia to faktu, że ocena w zakresie potencjalnego zarzutu uchylania się od odbywania kary, dokonywana w związku z ewentualnością orzeczenia kary zastępczej obejmowała sposób realizacji i podporządkowania się każdemu z obowiązków kształtujących obligatoryjnie treść kary ograniczenia wolności oraz elementów fakultatywnych — o ile sąd tak orzekł. (art. 122 § 1 zdanie drugie d.k.k.w.⁸).

Obowiązek pracy mógł być orzeczony przez sąd w jednym z następujących wariantów:

- nieodpłatnej dozorowanej pracy na cele publiczne w zakładzie społecznym lub instytucji użyteczności publicznej w wymiarze 20–50 godzin w stosunku miesięcznym,

na rzecz Skarbu Państwa albo na cel społeczny wskazany przez sąd. Sprawca nie mógł w okresie odbywania kary rozwiązać stosunku pracy bez zgody sądu. Nie można było go również przenieść na wyższe stanowisko. Zob. też art. 34 § 3 d.k.k.

⁷ Podobnie jak ma to miejsce w większości krajów Europy Zachodniej, z tą jednak różnicą, że określenie „praca na rzecz lokalnej społeczności” obejmuje dwie podstawowe formy. Pierwsza jawi się w postaci samoistnej — jako środek polegający na orzeczeniu przez sąd obowiązku pracy społecznie użytecznej o charakterze wychowawczo-socjalizującym w oznaczonym wymiarze godzin (*community service order*). Druga z form tej kary (*combination order*) łączy obowiązek pracy z nadzorem sądowym sprawowanym przez urzędnika i kuratora sądowego (*probation officer*), których zadania skupiają się wokół działań zmierzających do zapewnienia realizacji obowiązku pracy oraz socjalno-pomocowych walorów wsparcia omawianego środka penalnego. Szerzej na ten temat zob. J. Zagórski, *Orzekanie i wykonywanie kary ograniczenia wolności oraz pracy społecznie-użytecznej w Polsce w świetle analizy przepisów i wyników badań*, Warszawa 2003, s. 22–24.

⁸ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 roku — Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr. 13, poz. 98 ze zm.).

- potrącenia z wynagrodzenia za pracę w wysokości od 10–25% na rzecz Skarbu Państwa albo na cel społeczny wskazany przez sąd,
- skierowania osoby niepracującej do odpowiedniego społeczniego zakładu w celu wykonywania odpłatnej pracy z jednoczesnym potrąceniem od 10–25% wynagrodzenia na rzecz tego zakładu na potrzeby związane z wykonywaniem tej kary albo na cel społeczny wskazany przez sąd⁹.

Nadto zgodnie z art. 35 d.k.k. sąd mógł zobowiązać skazanego do naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem lub do przeproszenia pokrzywdzonego.

W ramach instytucjonalnych postępowań związanych z wykonywaniem kary ograniczenia wolności na uwagę zasługują w szczególności postępowania incydentalne. Do takich postępowań zaliczyć trzeba oczywiście umorzenie oraz zawieszenie postępowania wykonawczego (art. 17 d.k.k.w.) oraz zwłaszcza odroczenie wykonania kary ograniczenia wolności. Ustawodawca dopuszczał możliwość odroczenia wykonania tej kary w formie zarówno obligatoryjnej, jak i fakultatywnej (art. 123 d.k.k.w.).

Materialną przesłanką odroczenia w formie obligatoryjnej było powołanie skazanego do czynnej służby wojskowej. Mając na uwadze formalną przesłankę omawianej instytucji, ustawodawca przyjął, że odroczenie wykonania kary trwało do czasu ukończenia służby w wojsku.

Natomiast w kwestii przesłanki odroczenia wykonania kary ograniczenia wolności w formie fakultatywnej, sąd mógł dopuścić taką ewentualność w przypadku, gdy przemawiał za tym szczególny interes społeczny lub jeżeli natychmiastowe wykonanie kary pociągnęłoby skutki zbyt ciężkie dla skazanego lub jego rodziny.

Biorąc pod uwagę, że w aktualnie obowiązującym kodeksie karnym wykonawczym jedną przesłanką, która została pominięta przez ustawodawcę, był „szczególny interes społeczny”, w tym miejscu wypada przyjrzeć się jej zakresowi. Pozostałe, związane zarówno z odroczeniem obligatoryjnym, jak i fakultatywnym, zostaną omówione w dalszej części opracowania, już na tle prawa pozytywnego.

Badania prowadzone w okresie obowiązywania wcześniejszego ustawodawstwa karnego pokazywały, że „szczególny interes społeczny” był

⁹ Art. 34 d.k.k.

podstawową (to znaczy taką, na podstawie której sądy orzekały najczęściej) przesłanką uzasadniającą wnioski skazanych na gruncie postępowań incydentalnych w ogóle¹⁰. Wnioski takie były składane szczególnie przez osoby będące rolnikami w okresie spiętrzonych prac polowych — wiosną i jesienią. Nie była to jednak okoliczność wystarczająca do uwzględnienia wniosku przez sąd. Przed wydaniem orzeczenia sądy badały inne istotne okoliczności, a zwłaszcza powierzchnię areału, na którym skazany pracował, liczbę osób (najczęściej członków rodziny) mogących pracować w danym gospodarstwie, bacząc na wiek tych osób, stan ich zdrowia itp. Do innych przyczyn odroczenia wykonania kary ze względu na szczególnie interes społeczny zaliczano konieczność realizacji przez skazanego określonych zamówień i wywiązania się z zaciągniętych zobowiązań (na przykład produkcyjnych), a także udział w usuwaniu skutków klęsk żywiołowych czy to innych ważnych ze „społecznego punktu widzenia” okoliczności. Trzeba tu również zauważyć, że mowa przede wszystkim o okresie odmiennych uwarunkowań społeczno-ekonomicznych istniejących w państwie socjalistycznym. Najpewniej z tego powodu już w czasie prac nad nowym kodeksem karnym wykonawczym szczególnie interes społeczny — jako fakultatywna przesłanka orzekania w postępowaniach incydentalnych dotyczących zarówno kary ograniczenia wolności, jak i pozbawienia wolności — nie była brana pod uwagę.

Kara ograniczenia wolności, jako kara terminowa, zostaje wykonana z chwilą upływu okresu, na jaki została orzeczona. Pomijając kwestię na przykład umorzenia postępowania wykonawczego na skutek śmierci skazanego, ustawodawca otworzył możliwość zwolnienia przez sąd skazanego z odbywania reszty kary ograniczenia wolności (art. 124 d.k.k.w.). Nie zostały jednak w ustawie wskazane ani czas, po upływie którego taki wniosek może zostać złożony, ani przesłanki materialne, co pozostawia decyzję w tej sprawie w gestii sądu. Wskazane zostało jedynie, że wniosku skazanego lub jego obrońcy w tym przedmiocie nie rozpoznaje się, o ile został złożony przed upływem trzech miesięcy od wydania postanowienia

¹⁰ Zob. E. Hansen, *W sprawie przerywania kary pozbawienia wolności w odniesieniu do rolników*, „Chłopska Droga” 1965, nr 65; W. Welman, *Udzielanie przerw w odbywaniu kary pozbawienia wolności*, „ZPA” 1971, nr 19, s. 68; S. Paweła, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1972, s. 237; G. Wiciński, *Przerwa w odbywaniu kary pozbawienia wolności*, Łódź 1994, s. 98–100.

o odmowie zwolnienia. Ograniczenie takie nie dotyczyło zakładu pracy lub instytucji użyteczności publicznej (art. 124 § 2 d. k.k.w.).

W przestawionym kształcie kara ograniczenia wolności stanowiła niewątpliwie *novum* w polskim prawie karnym, będąc w zamyśle ustawodawcy alternatywą dla krótkoterminowej kary pozbawienia wolności. Pomimo pewnych zastrzeżeń, które można było podnosić w związku z przyjęciem nowych rozwiązań — dotyczących na przykład wąskich ram stosowania tej kary, przymusu pracy czy „równoważnego” (1:1) przelicznika obowiązującego przy orzekaniu kary zastępczej¹¹ generalnie — kara ograniczenia wolności została przyjęta przychylnie zarówno przez doktrynę, jak i praktyków. Potwierdzeniem niech będzie tutaj wypowiedź prof. Jerzego Śliwowskiego, który zauważył, że:

jest to w skali światowej nowy środek karny oparty na swoistej, postępowej idei ekonomii penitencjarnej, nakazującej możliwie najoszczędniej gospodarować największym dobrem człowieka — wolnością. Stanowi ona wielką zdobycz polskiego prawa i polityki penitencjarnej. Zaslugą jej jest znalezienie możliwości umiejętnego i harmonijnego przejścia między pozbawieniem wolności, a tak dolegliwym środkiem, który integralnego pozbawienia wolności nie stosuje¹².

Przechodząc do obowiązującej kodyfikacji karnej, trzeba wyraźnie odróżnić regulacje zawarte w tekście pierwotnym kodeksu karnego i kodeksu karnego wykonawczego z 1997¹³ od zmian, które w toku kolejnych nowelizacji podążały w kierunku zmiany polityki kryminalnej, a zwłaszcza polityki wymiaru kary¹⁴. W projekcie realizacji takiego zamysłu słusznie przyjęto, że „kosztem warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności — kara ograniczenia wolności powinna odgrywać znacznie większą rolę, niż to miało miejsce wcześniej”.

¹¹ Z drugiej strony — patrząc na tę regulację, można przyjąć, że ów przelicznik, niekorzystny dla sprawcy skazanego na karę ograniczenia wolności, powinien motywować do sumiennego odbywania kary, aby uniknąć osadzenia w zakładzie karnym.

¹² J. Śliwowski, *Kara ograniczenia wolności*, „Gazeta Sądowa i Penitencjarna” 1968, nr 12.

¹³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. o k. — Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.); ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 90, poz. 557 ze zm.).

¹⁴ Zob. G. Wiciński, *Przedmiot i zakres polityki karania*, [w:] *Doprawdy litość to zbrodnia. Księga jubileuszowa z okazji 70 urodzin Profesora Bogusława Sygita*, red. B. Hołyst, Łódź 2018, s. 471–487.

Uprzedzając późniejsze uwagi, już na tym etapie opracowania warto zauważyć, że nie wszystkie nowelizacje kodeksu karnego, które następowały na przestrzeni kolejnych lat po 1997 roku, stwarzały możliwość realizacji zamierzonego celu. Na mocy art. 32 k.k. w katalogu kar przewidzianych do stosowania w nowym prawie karnym ustawodawca statuował w punkcie 2 tego artykułu przedmiotową karę — co jest rzeczą oczywistą — poddając jednak jej kształt (i treść) istotnym korektom w porównaniu do stanu prawnego istniejącego w kodyfikacji poprzedniej. Przede wszystkim wyznaczony został inny okres, na jaki można było orzekać karę ograniczenia wolności. Z dniem wejścia kodeksu karnego w życie, co do zasady (po myśli art. 34 § 1 k.k.) karę ograniczenia wolności wymierzana była od jednego do dwunastu miesięcy. O ile obniżenie dolnej granicy należy oceniać pozytywnie, o tyle „skrócenie” kary o połowę znacząco ograniczało możliwość jej szerszego stosowania. W efekcie obniżona została pozycja kary ograniczenia wolności w strukturze kar wymierzanych w Polsce, co z kolei doprowadziło w kolejnych latach do swoistej aberracji polityki wymiaru kary za sprawą bezrefleksyjnego orzekania warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności, którą to instytucję postrzegano jako panaceum w obliczu przeludnienia zakładów karnych¹⁵. Przez blisko dziesięć lat nie dostrzegano poglądów głoszących potrzebę modyfikacji polityki karnej w taki sposób, aby wobec części osób, którym wykonanie kary izolacyjnej warunkowo zawieszono, wymierzać wysoką grzywnę albo karę ograniczenia wolności¹⁶.

¹⁵ Sięgając do najbardziej kontrowersyjnego w tym względzie okresu, czyli początków obecnego milenium, odsetek wyroków z orzeczeniem warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności przekraczała 65%. Dla porządku dodajmy, że średnio w około 10% orzekana była kara ograniczenia wolności. Problem był tym głębszy, że jedynie wobec niespełna 30% osób z warunkowym zawieszeniem wykonania kary pozbawienia wolności sądy stosowały dozór kuratorski i w takiej też skali nakładane były obowiązki okresu próby (art. 72 k.k.). Szerzej na ten temat zob. L. Tyszkiewicz, S. Kosmowski, *O efektywności prawa karnego, ciemnej liczbie, wiktyimizacji i rozmiarach narkomani*, „Archiwum Kryminologii” 26, 2001/2002, s. 123; T. Szymanowski, *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego*, Warszawa 2004, s. 9.

¹⁶ A. Baładynowicz, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Warszawa 2006, s. 92; K. Krajewski, *Główne tendencje polskiej polityki karnej ostatnich dwudziestu lat*, [w:] *Problemy aktualnej polityki karnej w Polsce na tle przeludnienia zakładów karnych*, red. J. Jakubowska-Hara, C. Nowak. Warszawa 2010, s. 33–34.

Kolejną, a zasługującą na uwagę zmianą było włączenie dozoru kuratora, osoby godnej zaufania bądź właściwej instytucji lub organizacji społecznej do projektu, jakim jest kara ograniczenia wolności, przyjmując w tym względzie konstrukcję fakultatywną (art. 36 § 1 k.k.) i łącząc *de facto* taką ewentualność z obowiązkami wymienionymi w art. 72 § 1, jakie można nałożyć na sprawcę w czasie odbywania kary¹⁷. W uzasadnieniu do kodeksu karnego słusznie podniesiono, że ustanowienie dozoru ma tu szczególne znaczenie. Nie chodzi bowiem tylko o kontrolę zachowania skazanego, ale także o udzielenie mu stosownej pomocy w osiągnięciu wychowawczego celu wykonania tej kary — określonego w art. 53 § 1 k.k.w.¹⁸ Zakłada się nadto, że dozór co do zasady będzie wykonywał kurator zawodowy¹⁹.

Rozwiązaniem, które z całą pewnością wykazuje cechy podejścia nowatorskiego, było otwarcie przez ustawodawcę możliwości warunkowego zawieszenia wykonania kary ograniczenia wolności (art. 69 §1 k.k.)²⁰. Przyznać trzeba jednak, że nie każde nowatorskie koncepcje zasługują na akceptację, a instytucja, o której mowa, jest tego jaskrawym przykładem.

Z polityczno-kryminalnego punktu widzenia, którego częścią jest polityka karna (wymiaru kary), zamysł warunkowego zawieszenia wy-

¹⁷ Początkowo zgodnie z art. 36 § 2 k.k. spośród katalogu obowiązków art. 72 § 1 k.k. uwzględniono przeproszenie pokrzywdzonego, wykonywanie ciężącego obowiązku łożenia na utrzymanie innej osoby lub powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających. Kolejne nowelizacje art. 72 § 1 k.k. poszerzyły przedmiotowy katalog, a w ślad za tym i możliwość ich orzekania wraz z karą ograniczenia wolności — zob. art. 72 § 1 k.k. (tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 n.). Nadto sąd może zobowiązać skazanego do naprawienia szkody w całości lub w części albo do uiszczenia świadczenia pieniężnego (zob. art. 36 § 2 k.k., obecnie — art. 35 § 4 k.k.). W obecnym stanie prawnym sądowy kurator zawodowy realizuje wszystkie czynności związane z organizowaniem i kontrolowaniem kary ograniczenia wolności, podobnie jak obowiązków nałożonych przez sąd na skazanego (art. 55 § 2 k.k.w.) — zob. Dz.U. z 2009 r. Nr 206, poz. 1589.

¹⁸ „Wykonywanie kary ograniczenia wolności ma na celu wzbudzenie w skazanym woli kształtowania jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego”.

¹⁹ Zob. *Uzasadnienie rządowego projektu nowego kodeksu karnego*, [w:] *Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997, s. 140.

²⁰ W przepisie tego artykułu przyjęto podobną instytucję także wobec grzywny orzeczonej jako kara samoistna.

konania kary wolnościowej już od strony czysto dogmatycznej powinien budzić głębokie wątpliwości, jeśli spojrzeć na genezę, funkcje oraz cele środków związanych z poddaniem sprawcy próbie. Potwierdzeniem dla prezentowanej oceny jest zestawienie statystyczne, z którego wynika, że na przestrzeni siedmiu lat — to jest w okresie obowiązywania omawianej instytucji²¹ — sądy orzekały rzeczony środek penalny w granicach 1–4% w skali roku²².

Przechodząc do najistotniejszej kwestii, jaką jest bez wątpienia treść kary ograniczenia wolności, należy wskazać, że zmiany, które nastąpiły w relacji do unormowań poprzedniej kodyfikacji — najogólniej rzecz ujmując — były w swym głównym nurcie logiczną konsekwencją przemian ustrojowych po roku 1989. Zrezygnowano bowiem z zakazu sprawowania przez sprawcę funkcji w organizacjach społecznych (art. 33 § 2 pkt 3 d.k.k.), zaś obowiązek wykonywania pracy wskazanej przez sąd — „nieodpłatnej kontrolowanej na cele społeczne” (art. 35 § 1 k.k.) nie był już realizowany w „odpowiednim u s p o ł e c z n i o n y m zakładzie pracy” (art. 34 § 1 d.k.k.), lecz w odpowiednim zakładzie pracy, placówce służby zdrowia, opieki społecznej, organizacji lub instytucji niosącej pomoc charytatywną albo na rzecz społeczności lokalnej, w wymiarze od 20 do 40 godzin w stosunku miesięcznym²³.

W obecnym brzmieniu art. 35 § 1 k.k., ustalonym mocą ustawy z 2009 roku²⁴, przyjęto jedynie, że „[n]ieodpłatna, kontrolowana praca na cele społeczne jest wykonywana w wymiarze od 20 do 40 godzin w stosunku miesięcznym”, co oznacza, że sąd orzekający już nie wskazuje miejsca wykonywania pracy przez skazanego²⁵. Właściwym organem jest tu sądowy kurator zawodowy, który w terminie siedmiu dni od doręczenia orzeczenia

²¹ Zob. art. 1. pkt. 33 ustawy z dnia 20 lutego 2015 roku, o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw. (Dz.U. z 2015 r. poz. 396).

²² Wszystkie dane statystyczne podane w opracowaniu, publikowane były na stronie Ministerstwa Sprawiedliwości — Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej Ministerstwa Sprawiedliwości.

²³ Art. 34 § 1 d.k.k. przewidywał pracę w wymiarze do 50 godzin w stosunku miesięcznym.

²⁴ Ustawa z dnia 5 listopada 2009 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2009 r. Nr 206, poz. 1589).

²⁵ Por. art. 35 § 3 k.k. pierwotnego tekstu k.k.

wzywa skazanego i „określa po jego wysłuchaniu rodzaj, miejsce i termin rozpoczęcia pracy” (art. 57 § 1 k.k.w.)²⁶.

Nie ulega wątpliwości, że orzeczenie obowiązku pracy wobec osoby, która wykonuje pracę zarobkową, byłoby rozwiązaniem nie tylko nieracjonalnym, ale i niehumanitarnym wobec konieczności wykonywania przez sprawcę pracy nawet przez kilkanaście godzin w dniach wyznaczonych na realizację kary.

Omawiane zagadnienie toruje drogę powrotu do kwestii potrącenia z wynagrodzenia jako formy kary ograniczenia wolności, istniejącej w Polsce w latach pięćdziesiątych, kiedy to obowiązek pracy był powszechny. Uznano najpewniej, że nie można dopuścić, aby po ośmiu godzinach pracy zawodowej dalsza praca była wykonywana w formie obowiązku wynikającego z mocy wyroku sądowego. W tej sytuacji wypada zasadnie przyjąć, że jedyną możliwą formą kary ograniczenia wolności może być potrącenie z wynagrodzenia z tytułu aktualnie wykonywanej pracy. Jak wiadomo, omawiana forma kary ograniczenia wolności istnieje do dziś.

Słowa krytyki wobec tej formy kary skupiały się od samego początku wokół zarzutu, że faktycznie nie mamy tu do czynienia z karą ograniczenia wolności, lecz z „grzywną rozłożoną na raty”. Niestety również obecnie można się zderzyć z podobnym poglądem, którego ani lata temu, ani zwłaszcza obecnie nie można zaakceptować²⁷.

Po pierwsze, potrącenie wynagrodzenia jest potrąceniem z a p r a c ę, co oznacza, że skazany na przykład 20% z wynagrodzenia za wykonywaną pracę przeznacza na rzecz orzeczonej kary, a nie „na swój rachunek”, środki zaś, które zostaną uiszczone z tytułu kary grzywny, niekoniecznie muszą uszczuplić majątek sprawcy. Po drugie, *quasi*-probacyjna charakterystyka kary ograniczenia wolności wyrażona treścią art. 34 § 3 k.k. zakłada udział kuratora sądowego w organizowaniu i kontrolowaniu wykonywanej kary oraz obowiązków nałożonych na sprawcę (art. 55 § 2 k.k.w. w związku z art. 34 § 3 k.k.). Po trzecie, środki z potrąconego wynagro-

²⁶ Zob. również art. 58 k.k.w.

²⁷ Warto zauważyć, że w okresie minionego ćwierćwiecza kara ograniczenia wolności w formie potrącenia z wynagrodzenia — statystycznie rzecz ujmując, orzekana była w przedziale 1–3%. Jedynym racjonalnym uzasadnieniem takiego stanu może być argument zakładający, że osoby skazywane na tę karę wcześniej nie były nigdzie zatrudnione na podstawie tytułu prawnego.

dzenia za pracę nie są w świetle obecnego stanu prawnego przekazywane na rzecz Skarbu Państwa (jak ma to miejsce w przypadku kary grzywny), lecz na cel wskazany przez sąd (art. 59 § 1 k.k.w.).

Z powyższego jasno wynika, że w przypadku orzeczenia kary grzywny sankcja karna jawi się w zgoła odmiennych kształtach już z perspektywy funkcji kary²⁸, jej osobistego charakteru²⁹, a zwłaszcza celu, który w odróżnieniu od jasno określonego wychowawczego waloru wykonywania kary ograniczenia wolności (art. 53 k.k.w.) w przypadku orzeczenia grzywny wydaje się być głęboko problematyczny.

Analizując najistotniejsze aspekty ewolucji treści kary ograniczenia wolności w okresie obowiązywania kodeksu karnego z 1997 roku, nie sposób pominąć nowelizacji tego aktu prawnego, która miała miejsce w 2015 roku³⁰. Przyznać trzeba, że wprowadzone wówczas do prawa karnego zmiany były daleko idące, ale mówienie o rekodyfikacji tej gałęzi prawa — co się zdarzało — było jednak przesadzone. Z racji tematu opracowania, w orbicie zainteresowań, niech pozostaną dwa zagadnienia. Przede wszystkim okres, na jaki sąd może orzec karę ograniczenia wolności, wydłużony został do dwóch lat³¹. Przyjmując z pełną aprobatą tę część noweli k.k., trzeba zauważyć, że zmiana ta była w oczywisty sposób skorelowana z nowelizacją (w kierunku przeciwnym) formalnej przesłanki warunkowego zawieszenia wykonania kary (art. 69 k.k.)³², które obecnie przy zaistnieniu dodatniej prognozy kryminologicznej otwiera sądowi możliwość warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności orzeczonej na czas do jednego roku³³. Z punktu

²⁸ Podstawową (często jedyną) funkcją kary grzywny jest funkcja prewencyjna — rozumiana jako powściągająca przed popełnieniem kolejnego przestępstwa.

²⁹ Zasada osobistego charakteru kary kryminalnej zakłada, że może być ona ponoszona tylko przez sprawcę przestępstwa, ustawodawca nie nakazuje bowiem organom państwa ingerować w to, z czyich funduszy grzywna została zapłacona. Pomijam w tym miejscu instytucję tak zwanych pozaprawnych skutków skazania, która ma charakter kryminologiczny.

³⁰ Ustawa z dnia 20 lutego 2015 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r. poz. 396).

³¹ *Ibidem*, art. 1 pkt 5.

³² *Ibidem*, art. 1 pkt 33.

³³ Wcześniej ów środek związany z poddaniem sprawcy próbie stosowano wobec sprawców skazywanych na okres do dwóch lat pozbawienia wolności.

widzenia polityki kryminalnej był to zabieg wyjątkowo udany w dążeniu do przesunięcia akcentu w polityce wymiaru kary — z „nadużywanego” w praktyce (w nieakceptowanej skali)³⁴ stosowania środka probacyjnego właśnie na rzecz kary ograniczenia wolności³⁵.

Dla porządku należy dodać, że w ramach omawianej nowelizacji do projektu, jakim jest kara ograniczenia wolności, włączony został system dozoru elektronicznego, stosowany w związku z obowiązkiem pozostawania skazanego „w miejscu stałego pobytu lub innym wyznaczonym miejscu”³⁶. Zasadność przywołanej regulacji zdawała się być mocno kontrowersyjna, i to nie tylko ze względu na brak możliwości technicznych tak szerokiego stosowania w Polsce SDE w tamtym czasie, ale i ze względów czysto praktycznych — biorąc pod uwagę, że czynności związane z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania kary ograniczenia wolności realizował (i tak jest obecnie) sądowy kurator zawodowy. Po krótkim czasie, bo już w 2016 roku, ustawodawca, postępując racjonalnie, uchylił uchwalony rok wcześniej przepis kodeksu karnego³⁷.

Podsumowując dotychczasowe rozważania skupione wokół problematyki dotyczącej przede wszystkim instytucjonalnej ewolucji przepisów budujących treści kary ograniczenia wolności, należy wskazać, że w świetle obecnego stanu prawnego (art. 34 § 1a i § 2 k.k., art. 35 § 1 i § 2 k.k.), treść tej kary w formie obligatoryjnej obejmuje:

— obowiązek nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne (w wymiarze od 20 do 40 godzin miesięcznie) lub potrącenie wynagrodzenia za pracę (od 10 do 25% w stosunku miesięcznym) na wskazany przez sąd cel społeczny wraz z zakazem rozwiązania bez zgody sądu stosunku pracy,

— zakaz zmiany miejsca stałego pobytu przez skazanego bez zgody sądu,

— obowiązek udzielania wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary sądowi oraz sądowemu kuratorowi zawodowemu.

³⁴ Szerzej na ten temat zob. G. Wiciński, *Postępowania incydentalne związane z wykonaniem kary pozbawienia wolności w programie probacji*, Łódź 2012, s. 313–315.

³⁵ Dane statystyczne potwierdzające prezentowane stanowisko zostały ujęte w dalszej części opracowania.

³⁶ Art. 1 pkt 5 ustawy z dnia 20 lutego 2015 roku (Dz.U. z 2015 r. poz. 396).

³⁷ Art. 1 ustawy z dnia 11 marca 2016 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz ustawy — Kodeks karny wykonawczy (Dz.U z 2016 r. poz. 428).

Do naczelnej zasady związanej z wykonywaniem kar wolnościowych należy zaliczyć dyrektywę głosząca potrzebę takiego ukształtowania treści kary ograniczenia wolności, aby w możliwie największym stopniu uprawdopodobnić (dążyć) do ich faktycznej (efektywnej) egzekucji w postępowaniu wykonawczym. Innymi słowy — jeżeli sąd orzekł karę nieskutkującą pozbawieniem wolności, to na etapie postępowania wykonawczego należy uczynić wszystko, co jest możliwe — stosując odpowiednie przepisy prawa karnego wykonawczego — aby skazany w ramach procedury kary zastępczej nie musiał trafić do zakładu karnego. Taką ewentualność należy formatować w logice klauzuli *ultima ratio* (na co zresztą zwrócił uwagę SN w swojej uchwale z dnia 25 lutego 2002 roku³⁸). Ważną w tym względzie jest również dyrektywa zawarta w art. 58 § 2a k.k., która zakazuje orzekania kary ograniczenia wolności w postaci nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne, „jeżeli stan zdrowia oskarżonego lub jego właściwości i warunki osobiste uzasadniają przekonanie, że oskarżony nie wykona tego obowiązku”.

Institucje, które na etapie postępowania wykonawczego w realny sposób prowadzą do realizacji zakreślonego powyżej celu — to znaczy otwierają możliwość efektywnego wykonania kary ograniczenia wolności — związane są z potrzebą elastycznego kształtowania przez sąd treści kary w tym postępowaniu. Nie należy oczywiście pomijać i tego, że instytucje prawa karnego wykonawczego służą pogłębianiu zasady humanitaryzmu, indywidualizacji wykonania kary oraz możliwości realizacji jej wychowawczego celu, a w ślad za tym reintegracji społecznej sprawcy przestępstwa. Kodeksowe instytucje (możliwości), o których mowa, można — najogólniej rzecz ujmując — usystematyzować w dwóch płaszczyznach, wpisujących się w projekt modyfikacji wewnętrznej kary ograniczenia wolności oraz modyfikacji zewnętrznej tej kary³⁹.

³⁸ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2002 roku, IKZP2/02, OSNKW 2002, Nr 5–6, poz. 30; zob. też K. Postulski, *Glosa do Uchwały SN z dnia 25 lutego 2002 r., IKZP 2/02*, „Palestra” 2003, nr 1–2.

³⁹ Kryterium modyfikacji wewnętrznej wyznaczają instytucje, które nie oddziałują na zmianę rodzaju sankcji, formy ani czasu jej trwania. Cechy te można przypisać większości postępowań autonomicznych związanych z wykonywaniem kary oraz postępowań incydentalnych. Założenia przeciwne wyznaczają granice zewnętrznej modyfikacji kary. Szerzej na ten temat zob. G. Wiciński, *Postępowania incydentalne...*, s. 77–94.

Nie ulega wątpliwości, że wykonanie prawomocnego wyroku sądu, który orzekł karę ograniczenia wolności, oparte jest na założeniu, iż właśnie w taki rodzaj kary prowadzi do osiągnięcia jej finalnego celu, jakim jest readaptacja społeczna sprawcy, zaś „droga”, która ma do tego prowadzić, skupia się wokół wychowawczych walorów wykonywania kary (art. 53 k.k.w.). Mając na względzie przyjęte założenie oraz dążenie do efektywnego wykonania kary, jej wewnętrzną strukturę budują instytucje prawa karnego wykonawczego, które stwarzają sądowi (art. 2 pkt 1 k.k.w.) możliwość modyfikacji treści tej kary w postępowaniu wykonawczym. Oznacza to, że mamy do czynienia z procesem dynamicznym, w duchu zasady indywidualizacji prowadzonym przez organy postępowania wykonawczego w kierunku zmierzającym do osiągnięcia założonych celów. Postępowania, o których mowa, wpisują się w katalog postępowania autonomicznych, będących instytucjonalnym wyrazem przede wszystkim możliwości, jakie stwarza art. 61 k.k.w. Z mocy przepisu, a szczególnie jego pierwszego paragrafu — sąd może w okresie wykonywania kary ustanawiać, rozszerzać lub zmieniać obowiązki, o których stanowi art. 34 § 3 k.k., a nawet zwolnić sprawcę od wykonywania obowiązków, które wcześniej zostały na niego nałożone. Dotyczyć to może orzeczonego świadczenia pieniężnego (art. 39 pkt 7 k.k.) oraz obowiązków probacyjnych⁴⁰ ujętych w art. 72 § 1 pkt 2–7a k.k. Ustawodawca słusznie wyszedł bowiem z założenia, że w okresie wykonywania kary ograniczenia wolności celowość utrzymywania określonego obowiązku — głównie ze względów wychowawczych — może być bezprzedmiotowa, na przykład gdy skazany poddał się terapii uzależnień (art. 72 § 1 pkt 6 k.k.), która przebiegła pomyślnie. Można także wskazać ewentualność przeciwną, to jest na przykład gdy skazany w okresie odbywania kary zaczął nadużywać alkoholu. Jest oczywistym, że w takiej sytuacji sąd (w najlepszym przypadku) powinien zobowiązać go powstrzymania się od nadużywania alkoholu (art. 72 § 1 pkt 5 k.k.). Podobne okoliczności i formy reakcji sądu na tle art. 72 § 1 k.k. w związku z art. 61 § 1 k.k.w. można ilustrować dalszymi przykładami w zasadzie bez wyraźnych ograniczeń.

Z kolei jeśli chodzi o treść kary ograniczenia wolności w zakresie jej „głównego nurtu”, jakim jest bez wątpienia obowiązek wykonywania

⁴⁰ Zob. J. Śliwowski, *Kara ograniczenia wolności — studium penalistyczne*, Warszawa 1973, s. 120.

nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne lub potrącenie wynagrodzenia za pracę — również i w tym obszarze, kierując się względami wychowawczymi, dostrzegamy możliwość modyfikacji kary w postępowaniu wykonawczym. W tym wypadku „katalog” postępowań autonomicznych będzie się skupiał wokół instytucji art. 61 § 2 k.k.w., otwierających sądowi możliwość zmniejszenia orzeczonej w wyroku skazującym liczby godzin wykonywanej pracy w stosunku miesięcznym lub wysokości zasądzonych potrąceń z wynagrodzenia, oczywiście do ustawowych granic minimum, czyli odpowiednio do 20 godzin miesięcznie lub nie mniej niż 10% z pobieranego wynagrodzenia.

Podobnie w szeregu postępowań autonomicznych, które są przykładem wewnętrznej modyfikacji kary ograniczenia wolności w postępowaniu wykonawczym, sytuuje się motywowana obowiązkami związanymi z wykonywaniem pracy zarobkowej, stanem zdrowia skazanego lub innymi ważnymi względami ewentualność rozliczenia przez sąd godzin nieodpłatnej kontrolowanej pracy w innych okresach niż miesięczny, rzecz jasna w granicach zakreślonych okresem orzeczonej kary oraz łączną liczbą godzin wykonywanej pracy. Rozwiązanie, o którym mowa w art. 63b § 1 k.k.w., jest przykładem wsparcia skazanego w dążeniu do efektywnego wykonania orzeczonej kary, choć jedyną możliwą interpretacją tej instytucji jest jej wąskie rozumienie⁴¹. Doniosłość procedur prowadzących do zakreślonego celu jest, jak wcześniej podnoszono, motywowana zarówno względami polityczno-kryminalnymi, jak i uzasadnionym interesem sprawcy przestępstwa.

Obok przykładów postępowań autonomicznych w programie modyfikacji wewnętrznej wykonywania kary ograniczenia wolności sytuują się również postępowania incydentalne⁴². Należy zauważyć, że z perspektywy systematyki kodeksu karnego wykonawczego, instytucje definiujące te postępowania — w odróżnieniu od postępowań autonomicznych — zostały ujęte zarówno w części ogólnej, jak i szczególnej tego aktu prawnego.

⁴¹ Szerzej na ten temat zob. Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2005, s. 282–284.

⁴² Cechą charakteryzującą instytucje określane mianem postępowań incydentalnych jest wystąpienie okoliczności lub zdarzeń dotyczących skazanego, o których sąd w chwili orzekania nie wiedział albo nie mógł wiedzieć.

To oczywiste, że postanowienia części ogólnej k.k.w. dotyczą z zasady procedur odpowiednio związanych z wykonywaniem kar i środków penalnych orzeczonych w jurysdykcyjnym postępowaniu karnym, a w tym rzędzie oczywiście i kary ograniczenia wolności⁴³.

Modyfikację wewnętrzną tej kary w perspektywie postępowań incydentalnych, definiują następujące instytucje:

— wstrzymanie wykonania orzeczenia w wypadkach szczególnie uzasadnionych w trybie art. 9 § 4 k.k.w.,

— zawieszenie postępowania wykonawczego w trybie art. 15 § 2 k.k.w.⁴⁴,

— modyfikacja orzeczenia na podstawie art. 24 k.k.w.⁴⁵,

— odroczenie wykonania kary ograniczenia wolności — fakultatywnie (art. 62 § 1 k.k.w.) na czas do sześciu miesięcy, jeżeli natychmiastowe wykonanie kary pociągnęłoby dla skazanego lub jego rodziny skutki zbyt ciężkie, albo obligatoryjnie (art. 62 § 2 k.k.w.) — w razie powołania sprawcy do czynnej służby wojskowej na okres jej trwania⁴⁶,

— przerwa wykonania kary ograniczenia wolności — obligatoryjnie (art. 63 § 1 k.k.w.), jeżeli stan zdrowia skazanego uniemożliwia wykonanie kary, to przerwy udziela się do czasu ustania przeszkody,

⁴³ Z punktu widzenia techniki legislacyjnej, prezentowaną tezę poważnie zakłóca „zakwalifikowanie” regulacji rozdziału VIIa (*System dozoru elektronicznego*) do przepisów części ogólnej k.k.w.

⁴⁴ Zgodnie z przepisem: „Jeżeli zachodzi długotrwała przeszkoda uniemożliwiająca postępowanie wykonawcze, a w szczególności jeżeli nie można ująć skazanego albo nie można wykonać wobec niego orzeczenia z powodu choroby psychicznej albo innej przewlekłej, ciężkiej choroby, postępowanie zawieszają w całości lub w części na czas trwania przeszkody”.

⁴⁵ Zgodnie z przepisem § 1: „Jeżeli ujawnią się nowe lub poprzednio nieznanne okoliczności istotne dla rozstrzygnięcia, sąd może w każdym czasie zmienić lub uchylić poprzednie postanowienie”. Natomiast § 2 stanowi, że „[n]iedopuszczalna jest zmiana lub uchylenie postanowienia, przewidzianego §1, na niekorzyść skazanego po upływie 6 miesięcy od dnia uprawomocnienia się postanowienia”. O modyfikacji wewnętrznej, będzie można mówić wówczas, gdy sąd w trybie art. 24 k.k.w. na przykład nałoży na skazanego dany obowiązek (art. 72 § 1 k.k.) albo go od obowiązku zwolni. Szerzej na ten temat zob. Z. Świada-Łagiewska, *Charakter prawny i zakres postępowania sądu w stadium wykonawczym w trybie art. 26 k.k.w.*, „Państwo i Prawo” 1986, nr 12, s. 51; Z. Hołda, [w:] *Wprowadzenie do kodeksu karnego wykonawczego*, Kraków 2003, s. LIX; Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny...*, s. 167–172.

⁴⁶ Przepisy art. 336 § 3 i 4 k.k. sąd może zastosować odpowiednio.

natomiast w przypadku powołania do czynnej służby wojskowej — do czasu ukończenia tej służby (art. 63 § 3 k.k.w.). Jeśli chodzi o przerwę fakultatywną, to zarówno materialna, jak i formalna przesłanka są tu zbieżne z odpowiednimi przepisami dotyczącymi odroczenia wykonania kary ograniczenia wolności.

Przechodząc do przykładów ilustrujących instytucjonalne formy zewnętrznej modyfikacji kary ograniczenia wolności w postępowaniu wykonawczym — i konsekwentnie odróżniając postępowania incydentalne i autonomiczne — zacznijmy od postępowań incydentalnych, do których należy zaliczać takie instytucje jak:

— umorzenie postępowania wykonawczego w oparciu o art. 15 § 1 k.k.w. w razie przedawnienia wykonania kary, śmierci skazanego lub innej przyczyny wyłączającej to postępowanie⁴⁷,

— modyfikacja orzeczenia w trybie art. 24 k.k.w., która prowadzi do zmiany formy, rodzaju kary albo czasu jej trwania⁴⁸

Omawiany rodzaj modyfikacji kary ograniczenia wolności, zakreślony instytucjami torującymi drogę postępowaniom autonomicznym, skłania do wyróżnienia:

— ustawowej możliwości zmiany w szczególnie uzasadnionych wypadkach formy obowiązku wykonywania pracy, gdzie należy przyjmować, że 20 godzin pracy na cele społeczne jest równoważne 10% wynagrodzenia za pracę, przy czym orzeczona praca nie może przekroczyć 40 godzin w stosunku miesięcznym (art. 63a § 1 k.k.w.),

— zwolnienia skazanego z reszty kary ograniczenia wolności (art. 83 k.k.) o ile odbył on przynajmniej połowę orzeczonej kary, a nadto — w tym czasie przestrzegał porządku prawnego oraz wykonywał nałożone obowiązki, orzeczone środki karne, kompensacyjne czy przepadek,

— po upływie okresu, na jaki karę orzeczono — uznania jej za wykonaną z uwagi na osiągnięte cele tej kary (art. 53 k.k.w.), pomimo nie-

⁴⁷ Na podstawie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 lipca 2018 roku sygn. akt K9/17 (Dz.U. z 2018 r. poz. 1387) przepis został uznany za niezgodny z Konstytucją RP w zakresie, w jakim nie czyni aktu abolicji indywidualnej negatywna przesłanką do prowadzenia postępowania karnow wykonawczego.

⁴⁸ O modyfikacji zewnętrznej będzie można mówić wówczas, gdy sąd w trybie art. 24 k.k.w. na przykład zwolni skazanego z reszty kary ograniczenia wolności, uznając ją za wykonaną (art. 83 k.k.), albo odwrotnie — uchylił w trybie art. 24 k.k.w. postanowienie wydane na podstawie art. 83 k.k.

wykonania pełnego wymiaru pracy albo potrącenia wynagrodzenia lub innych nałożonych na sprawcę obowiązków (art. 64 k.k.w.),

— kary zastępczej, będącej skutkiem uchylania się skazanego od odbywania kary ograniczenia wolności.

Z punktu widzenia nowelizacji kodeksu karnego wykonawczego w okresie jego obowiązywania, nie ulega wątpliwości, że instytucja kary zastępczej zasługuje na nieco szersze spojrzenie. Zgodnie z pierwotnym tekstem art. 65 § 1 k.k.w. skazanemu, który uchylał się od odbywania kary ograniczenia wolności, sąd zamieniał ją „w pierwszej kolejności” na zastępczą karę grzywny. Jeżeli jednak orzeczenie kary grzywny byłoby niecelowe albo skazany pomimo istniejących możliwości uiszczenia kary grzywny tego nie uczynił i nie sposób jej ściągnąć w drodze egzekucji, sąd orzekał zastępczą karę pozbawienia wolności⁴⁹.

Przedmiotowa instytucja, została znowelizowana w 2011 roku⁵⁰. W uzasadnieniu rządowego projektu nowelizacji słusznie zauważono, że

kara łagodniejsza rodzajowo (a taką jest grzywna) nie powinna być kara zastępczą za uchylanie się od wykonania kary rodzajowo surowszej. W przypadku zatem uchylania się skazanego od odbywania kary ograniczenia wolności, sąd zarządzał będzie wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności⁵¹.

Jednak głównie za sprawą orzecznictwa sądowego, które nie dostrzegło *continuum* na poszczególnych etapach działania sądu — bacząc na oczywisty związek art. 64 § 1 k.k.w. z czynnościami opisanymi w art. 65

⁴⁹ W przypadku zastępczej kary grzywny przyjęto, że jeden dzień kary ograniczenia wolności jest równoważny jednej stawce dziennej, natomiast przy zastępczej karze pozbawienia wolności „przelicznik” wyglądał (i wygląda) następująco: jeden dzień kary pozbawienia wolności jest równoważny dwóm dniom kary ograniczenia wolności (art. 65 § 2 tekstu pierwotnego k.k.w.); przy czym jeśli przestępstwo nie jest zagrożone karą pozbawienia wolności, to kara zastępcza nie może przekroczyć sześciu miesięcy (art. 65 § 4 k.k.w. i obecnie — art. 65 § 2 k.k.w.).

⁵⁰ Ustawa z dnia 16 września 2011 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2011 r. Nr 240, poz. 1431).

⁵¹ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw z dnia 9 marca 2011 roku, druk nr 3961. Zob. też A. Ormowska, *Zmiany prawa karnego wykonawczego wprowadzone w latach 2009–2014 odnoszące się do kary ograniczenia wolności*, [w:] *Zmiany w prawie karnym wykonawczym w latach 2009–2014*, red. A. Kwieciński, Warszawa 2014, s. 173.

§ 1 k.k.w.⁵² — liczba zastępczych kar pozbawienia wolności wzrosła z 1842 w roku 2003, do 13 650 w 2012, co daje niespotykany wskaźnik wzrostu, bo sięgający 741%⁵³. Z drugiej jednak strony — ustawodawca wprost nie wskazał na możliwość „łagodzenia” obowiązku orzekania zastępczej kary pozbawienia wolności. Dopiero nowelizacja k.k.w., o której wcześniej była mowa (z 2015 roku), wprowadziła do prawa karnego wykonawczego instytucję wstrzymania wykonania kary zastępczej (art. 65a § 1 k.k.w.) w przypadku, gdy „skazany oświadczy na piśmie, że podejmie odbywanie kary ograniczenia wolności i podda się rygorom z nią związanym; wstrzymanie następuje do czasu wykonania orzeczonej kary ograniczenia wolności”⁵⁴. Oczywiście jeżeli skazany pomimo złożonego oświadczenia w dalszym ciągu uchyla się od odbywania kary ograniczenia wolności, sąd zarządzi wykonanie kary zastępczej (art. 65a § 2 k.k.w.). Niedopuszczalne jest nadto ponowne wstrzymanie w tej samej sprawie wykonania kary zastępczej (art. 65a § 6 k.k.w.)⁵⁵.

Wracając do wyjściowych wątpliwości, dotyczących „problemu” z orzekaniem łagodniejszej kary zastępczej (grzywny) wobec orzeczonej mocą wyroku sądowego kary ograniczenia wolności, wydaje się, że ów dysonans, którego niekorzystne wrażenie motywowało ustawodawcę do nowelizacji k.k.w., nie został jednak w pełni wyeliminowany. Za sprawą art. 431b k.k.w. skazany, wobec którego orzeczono zastępczą karę pozbawienia wolności, może bowiem odbyć tę karę w systemie dozoru elektronicznego. Z perspektywy oglądu czysto formalnego — istotnie kara pozbawienia wolności jest surowsza od kary ograniczenia wolności, jednak faktyczna dolegliwość kary odbywanej w „domowym zaciszu”,

⁵² K. Postulski, *Glosa...*, s. 210.

⁵³ Źródło danych statystycznych wykorzystanych w opracowaniu: Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej Ministerstwa Sprawiedliwości.

⁵⁴ Szerzej na ten temat zob. np. K. Mrozek, *Wstrzymanie wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności w trybie art. 65a k.k.w.*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 46, 2017, s. 71–81.

⁵⁵ Należy zauważyć, że przyjęte rozwiązanie pozostaje w związku z „, surogatem” zgody skazanego na odbywanie kary ograniczenia wolności, w wypadku bowiem, gdy skazany nie stawia się na wezwanie do odbycia kary lub w inny sposób uchyla się od odbycia kary ograniczenia wolności lub wykonania ciążących na nim obowiązków i oświadczy sądowemu kuratorowi zawodowemu, że nie wyraża zgody na podjęcie pracy, kurator kieruje do sądu wnioskiem o orzeczenie kary zastępczej (art. 57 § 2–3 k.k.w.).

najdelikatniej rzecz ujmując, dość wyraźnie odbiega w swej istocie od dolegliwości wynikającej z wykonywania kary ograniczenia wolności, zwłaszcza w formie nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne.

Wydaje się, że racjonalnym rozwiązaniem może być próba podążania za formułowanym wnioskiem *de lege ferenda*, w myśl którego możliwość korzystania przez sprawcę z dozoru elektronicznego w programie kary zastępczej, jako konsekwencji uchylania się od odbywania kary ograniczenia wolności, powinna zostać ograniczona do modelu *back door*⁵⁶. Osobnym zagadnieniem i otwartą kwestią pozostaje rozstrzygnięcie w przedmiocie okresu, po upływie którego sprawca mógłby złożyć wniosek o udzielenie zezwolenia na dalsze odbywanie zastępczej kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego.

Przedstawione stanowisko może sprawiać wrażenie braku konsekwencji z przyjętym wcześniej założeniem, że skoro sąd orzekł karę wolnościową, to skazany nie powinien doświadczyć izolacji penitencjarnej. Z drugiej jednak strony, bacząc na szerokie spektrum instytucjonalnych form modyfikacji kary ograniczenia wolności w duchu indywidualizacji jej efektywnego wykonania, to — od zmiany formy kary (treści) przez jej odroczenie, przerwę aż do zwolnienia z reszty kary czy uznaniu jej za wykonaną — śmiało można przyjąć, że fakt uchylania się sprawcy od odbycia kary będzie zwykle budowany przez sąd na solidnym fundamencie.

W dążeniu do pogłębiania abolicjonistycznych tendencji w polityce karania, których nie sposób kontestować, należy jednak pamiętać również o potrzebie respektowania funkcji represyjnej kary kryminalnej oraz powagi prawa karnego.

Skupiając się na analizie polityki karnej (wymiaru kary) w Polsce od czasu wejścia w życie obecnej kodyfikacji karnej i miejsca kary ograniczenia wolności w strukturze tych kar, nie sposób mieć wątpliwości, że nowelizacja prawa karnego z 2015 roku *in corpore* — określana (być może na wyrost) mianem rekodyfikacji — wydaje się być jednak adekwatnym odniesieniem wobec kary będącej przedmiotem opracowania. Wskaźnik dynamiki tej kary (przyjmując za punkt wyjścia rok 1999 =

⁵⁶ Zob. G. Wiciński, *Dozór elektroniczny — zagadnienia teorii i praktyki na tle założeń realizowanych w innych krajach*, [w:] *Złota księga jubileuszowa prof. zw. dr hab. dr honoris causa Brunona Hołysty*, red. B. Sygit, Warszawa 2015, s. 501–503.

100) w 2016 roku wyniósł 418,1. Odnosząc się do liczb bezwzględnych, z równą aprobatą należy przyjąć dynamikę orzeczeń sądowych, która wskazuje, że w 1999 roku na karę ograniczenia wolności zostało prawomocnie skazanych 15 648 sprawców, natomiast w roku 2016 była to już liczba sięgająca 61 720 orzeczeń. Jednak najważniejszą zmienną, będącą ewidentnie konsekwencją nowelizacji prawa karnego z 2015 roku, jest udział kary ograniczenia wolności w strukturze wszystkich kar orzekanych na przestrzeni lat w naszym kraju. Dość zauważyć, że ów udział kary ograniczenia wolności w 2015 roku oscylował w granicach 10%⁵⁷. Po tej dacie obserwujemy niespotykaną wcześniej w polskiej polityce karnej korektę. Już w 2016 roku omawiana kara była treścią 21,3% wszystkich orzeczeń sądowych, które prawomocnie zapadły w Polsce; w 2018 roku było to już 28,3%, a w 2019 — 29,5%⁵⁸.

Zaprezentowane dane statystyczne jasno pokazują, że nowelizacja prawa karnego z 2015 roku była najważniejszą w okresie obowiązywania obecnej kodyfikacji, już to z tego powodu, że realnie zmieniała miejsce kary ograniczenia wolności w strukturze wszystkich kar. Jest to okoliczność istotna również z dogmatycznego punktu widzenia, jako że w doktrynie pojawiały się — na co zwracano już uwagę — poglądy uznające karę ograniczenia wolności na gruncie przestępstw średniej mocy za „alternatywę” dla kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania⁵⁹. Wydaje się, że z perspektywy art. 58 § 1 k.k. oraz aktualnej polityki karnej omawiany rodzaj kary kryminalnej aspiruje do bycia postrzeganym jako forma reakcji prawnokarnej zgodna ze zwykłym porządkiem rzeczy w odniesieniu do przestępstw zagrożonych karą do pięciu lat pozbawienia wolności.

⁵⁷ Najniższy wskaźnik odnotowano w roku 2000 i wyniósł 6,6%, najwyższy zaś w roku 2004, kiedy to sięgnął 14%.

⁵⁸ Dla porządku dodajmy, że pozostały odsetek na przestrzeni ostatnich lat wypełniła kara grzywny — czyli średnio 35% i kara pozbawienia wolności poniżej 40%, w tym z warunkowym zawieszeniem jej wykonania w około 70%.

⁵⁹ Zob. np. A. Bałandynowicz, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Warszawa 2006, s. 87–91.

Bibliografia

- Bafia J., *System kar zasadniczych w świetle k.k. z 1969 r.*, „Przegląd Penitencjarny” 1969, nr 2,
- Bałandynowicz A., *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Warszawa 2006.
- Hansen E., *W sprawie przerywania kary pozbawienia wolności w odniesieniu do rolników*, „Chłopska Droga” 1965, nr 65.
- Hołda Z., [w:] *Wprowadzenie do kodeksu karnego wykonawczego*, Kraków 2003,
- Hołda Z., Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2005.
- Krajewski K., *Główne tendencje polskiej polityki karnej ostatnich dwudziestu lat*, [w:] *Problemy aktualnej polityki karnej w Polsce na tle przeludnienia zakładów karnych*, red. J. Jakubowska-Hara, C. Nowak. Warszawa 2010.
- Mrozek K., *Wstrzymanie wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności w trybie art. 65a k.k.w.*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 46, 2017, s. 71–81.
- Ormowska A., *Zmiany prawa karnego wykonawczego wprowadzone w latach 2009–2014 odnoszące się do kary ograniczenia wolności*, [w:] *Zmiany w prawie karnym wykonawczym w latach 2009–2014*, red. A. Kwieciński, Warszawa 2014,
- Pawela S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1972.
- Postulski K., *Glosa do Uchwały SN z dnia 25 lutego 2002 r.*, *IKZP 2/02*, „Palestra” 2003, nr 1–2, s. 210–214.
- Szymanowski T., *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego*, Warszawa 2004.
- Śliwowski J., *Kara ograniczenia wolności — studium penalistyczne*, Warszawa 1973.
- Śliwowski J., *Kara ograniczenia wolności*, „Gazeta Sądowa i Penitencjarna” 1968, nr 12.
- Świda-Łagiewska Z., *Charakter prawny i zakres postępowania sądu w stadium wykonawczym w trybie art. 26 k.k.w.*, „Państwo i Prawo” 1986, nr 12.
- Tyszkiewicz L., Kosmowski S., *O efektywności prawa karnego, ciemnej liczbie, wikty-mizacji i rozmiarach narkomani*, „Archiwum Kryminologii” 26, 2001/2002.
- Uzasadnienie rządowego projektu nowego kodeksu karnego*, [w:] *Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997.
- Welman W., *Udzielanie przerw w odbywaniu kary pozbawienia wolności*, „Zeszyty Prawa Administracyjnego” 1971, nr 19.
- Wiciński G., *Dozór elektroniczny — zagadnienia teorii i praktyki na tle założeń realizowanych w innych krajach*, [w:] *Złota księga jubileuszowa prof. zw. dr hab. dr honoris causa Brunona Hołysty*, red. B. Sygit, Warszawa 2015.
- Wiciński G., *Postępowania incydentalne związane z wykonaniem kary pozbawienia wolności w programie probacji*, Łódź 2012.
- Wiciński G., *Przedmiot i zakres polityki karania*, [w:] *Doprawdy litość to zbrodnia. Księga jubileuszowa z okazji 70 urodzin Profesora Bogusława Sygita*, red. B. Hołyst, Łódź 2018.
- Wiciński G., *Przerwa w odbywaniu kary pozbawienia wolności*, Łódź 1994.
- Zagórski J., *Orzekanie i wykonywanie kary ograniczenia wolności oraz pracy społecznie-użytecznej w Polsce w świetle analizy przepisów i wyników badań*, Warszawa 2003.

Proceedings related to the execution of the penalty of restriction of liberty — institutional aspects

Abstract

The study concerns the penalty of restriction of liberty, especially its amendment from 2015. This amendment was certainly the most important one during the validity period of the current codification, because it actually changed the place of the penalty of restriction of liberty in the structure of all penalties. This circumstance is also important from a dogmatic point of view, as there were — as has already been pointed out — views in the doctrine recognizing the penalty of restriction of liberty on the basis of medium-level crimes as an “alternative” to the penalty of deprivation of liberty without a conditional suspension of its execution. It seems that from the perspective of Art. 58 § 1 of the Penal Code and the current penal policy, the discussed type of criminal punishment aspires to be perceived as a form of legal and criminal reaction consistent with the ordinary order of things in relation to crimes punishable by up to five years imprisonment.

Keywords: restriction of liberty, penal policy, socially useful work, community service

Wydawnictwo
Uniwersytetu
Wrocławskiego

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego sp. z o.o.

pl. Uniwersytecki 15
50-137 Wrocław
sekretariat@uwur.com.pl

wuwr.eu
Facebook/wydawnictwouwr